

Militaire Spectator

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

MLRS voor steun in de diepte
(zie het artikel op blz. 153)

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: A. G. D. van Osch
Beringlaan 13, 2803 GA Gouda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
brigade-generaal der genie

p/a Defensieoergangen MPC 16Y
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 15 27 00

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

B. A. C. Droste
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. F. W. van Angeren
luitenant-kolonel Kon. luchtmacht

ir. J. W. van Bommel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
kolonel der cavalerie

drs. P. H. Kamphuis
hoofd Sectie Mil. Geschiedenis KL

drs. Ch. F. Turpijn
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Kalvermarkt 28, 2511 CB Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 66
i.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht **150**

Editoriaal:
Ontspanning en blijvende vrede? **151**

F. J. D. C. Egter van Wissekerke en A. T. Vermeij:
Het Mobiel contra-concentratiedefensief (MCCD) **153**

P. J. J. Lambrichts:
De Arabische woestijn. Invloed van weer en terrein op militair optreden **167**

drs. A. J. P. Smolders:
Bedrijfsinterne milieuzorg. Perspectief voor systematische aandacht voor milieu in de bedrijfsvoering van de krijgsmacht **175**

mr. R.M. Eiting:
Een jaar nieuw militair tuchtrecht. Kanttekeningen bij enkele aspecten van het nieuwe militaire tuchtrecht in de praktijk **181**

Meningen van anderen:
Moet de infanterieopleiding worden aangepast? **190**

Antwoord op meningen van anderen:
Moet de infanterieopleiding worden aangepast? **191**

Boeken **192**

OFFICIËLE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cf VS 2-1100

KL-order 09/8. Voorziening kaarten en overige geografische informatie (891211).

KL-med. (DPKL) 78/55. Opleiding aan instituten voor wetenschappelijk onderwijs (900724).

KL-order (CLAS/BSL) 15/6. Lijst van te nemen maatregelen in geval van een calamiteit (900724).

KL-order (BLS) 53/86. Regeling gedragswetenschappelijk onderzoek in de KL (900724).

KL-order (DEBKL) 21.2/33. KL-publicaties t.b.v. KLu (900724).

KL-order (CLAS/BLS) 04.2/27. Hoogste bedragen voor: A Onderdeelsonder-

steuningsfonds, B schoonmaakartikelen (900814).

KL-med. (DPKL) 78/385K. Cursus Hogere militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool (911104).

KL-med. (Ministeriële beschikking) 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (911104).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, Index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

VS 5-142. Handboek Pantsergenie-groep, 1e druk.

OPCOKL LO/S-004. Regeling KL-kam-

pioenschappen en sportkalender, uitgave 1992.

OPCOKL ART-003. Syllabus M114/39, 2e druk.

VR 6-200/2. Terreinmeetdienst Perba, 1e druk.

VR 6-20. De inzet van de veldartillerie, 1e druk.

VS 6-751/B. Het Artillerieschietkamp, 1e druk.

VS 6-40/2D. Bedieningshandleiding VUVA PC, 2e druk.

IK 7-621. Taak van de baancommandant, hoofdschietinstructeur, schiet/hulpinstructeur, 3e druk.

VS 7-340. Schiettabel nabijbestrijding, 2e druk.

VS 7-336. Schiettabel grondmortier 120 mm voortgetrokken, 3e druk.

IK 44-33/5. Controlelijst diepwaden, 1e druk.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

KL-med. 86.14. Verwerving of wijziging van telecommunicatievoorzieningen. Deze vervangt de verouderde LaO 86.14, vastgesteld door de Chef LaS bij brief 74.159 van 2 dec. 1986, die hiermee vervalt.

VS 11-6. Het (militaire) bericht (3e dr.; uitg. 5 juli 1991). De gewijzigde uitgave (901001) van KL-med. 85.1 [Berichten die op civiele adressen moeten worden afgeleverd] en KL-med. 85.2 [Facsimileberichten] en het niet meer van toepassing zijn van het behandelde onderwerp „Regeringstelegrammen” hebben geleid tot het uitgeven van deze 3e druk van VS 11-6.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat de officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zijn in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

In mei houdt de vereniging twee bijeenkomsten in de Ronde zaal van het Defensievoorlichtingscentrum, Korte Houtstraat 21, Den Haag.

7 mei: **Optreden EG-monitormissie in Joegoslavië**
Gast sprekers bgen J.C. Kusters en bgen G. Eleveld

26 mei: **Political and military aspects of security in the Mediterranean basin**

Gast spreker gen Luigi Caligaris

Zaal open 19 uur. Aanmelding: tel. (015)15 27 00, tijdens werkuren.

Ontspanning en blijvende vrede?

Het jaar 1991 kenmerkte zich door een aantal politiek-militaire gebeurtenissen, die bepalend zullen zijn voor de mondiale politieke constellatie van ten minste het komende decennium. In januari brak de – overigens verwachte – Golfoorlog uit. Voor het eerst sinds het Koreaanse conflict uit het begin van de jaren '50 kwam het weer tot een gezamenlijk militair optreden onder de vlag van de Verenigde Naties, anders dan in de vorm van waarnemings- of vredesoperaties.

Voorts brokkelde de interne samenhang en daarmee de macht van de supermacht de Sovjet-Unie steeds verder af. Dat resulteerde rond Kerstmis 1991 in de formele ontbinding van de Sovjet-Unie en de formatie van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten waarin de Russische Federatie (gewoonlijk aangeduid als Rusland) de belangrijkste rol lijkt te spelen. Ten slotte ontstond er in de wereld een aantal brandhaarden met veelal een sterk nationalistisch karakter. Het meest in de publiciteit was ongetwijfeld het Joegoslavische conflict tussen de Serven en de Kroaten, waarbij ook de vrijwel machteloze rol van de EG duidelijk tot uiting kwam. Ook deden zich nationalistische conflicten voor in de Kaukasische republieken van de voormalige Sovjet-Unie.

Door de genoemde ontwikkelingen is een rode draad te trekken: de teloorgang van één van de beide supermachten. De Sovjet-Unie was niet langer in staat een mede-bepalende rol te spelen in de wereldpolitiek. Daar waar bijna 40 jaar vrijwel elk actief optreden van de VN werd voorkomen door veto's van de Sovjet-Unie in de Veiligheidsraad, bleek het nu mogelijk onder de voortrekkersrol van de Verenigde Staten in het Midden-Oosten orde op zaken te stellen. Overigens is het twijfelachtig of de nationaliteitsproblemen in Joegoslavië tot de huidige proporties hadden kunnen uitgroeien indien de machtspositie van de Sovjet-Unie niet zou zijn aangetast. Dat geldt zeker voor de situatie in de Kaukasische republieken.

Uit het voorgaande kunnen verschillende conclusies worden getrokken. In de eerste plaats is er door de ontbinding van de Sovjet-Unie een einde gekomen aan een periode van stabiele, relatief zekere, politieke patstelling tussen twee supermogendheden. Door het wegvallen van de Sovjet-Unie is in die voormalige staat en in een deel van Oost-Europa een machtsvacuüm ontstaan, dat niet op korte termijn zal kunnen worden opgevuld, noch door het nieuw opgerichte GOS, noch door Rusland, de VN of de NAVO. Daardoor zal in die gebieden voor een langere periode een instabiele situatie blijven bestaan. Gezien ook het feit, dat in vrijwel alle staten in dat gebied grote etnische minderheden bestaan, is de kans op het uitbreken van conflicten niet denkbeeldig. Bij dergelijke conflicten kunnen dan vaak verscheidene staten betrokken zijn, en escalatie van een conflict is niet altijd uit te sluiten.

Ook leert 1991 ons, dat ogenschijnlijk stabiele politieke situaties als bij donderslag kunnen veranderen. Dat is zeker van belang als het directe voordelen oplevert, zoals het wegvallen van de dreiging die van het Warschau-Pact uitging. Of daarmee de dreiging uit Oost-Europa voor langere tijd tot het verleden behoort valt echter nog te bezien.

Hierbij is het interessant te wijzen op de situatie in Europa nu precies 200 jaar geleden, zoals ook dr. Ezio Bonsignore deed in *Military Technology* van december 1991. Vele naties zullen destijds met instemming de in 1789 beginnende ondergang van de Franse monarchie, met de daarmee gepaard gaande vermindering van de dreiging, hebben waargeno-

men. Maar in 1795 stonden de Franse troepen al op Nederlandse bodem. Hier bleek het mogelijk de bevolking ondanks (of misschien wel dankzij) de slechte economische toestand te mobiliseren voor een toch tamelijk riskante onderneming.

Ten slotte moet men zich ook realiseren, dat juist de dreiging, die van het Warschau-Pact uitging, een van de belangrijkste bindende krachten voor het NAVO-bondgenootschap was. Het wegvallen van de dreiging biedt ruimte voor het opnieuw oplaaien van oude meningsverschillen tussen bondgenoten onderling. Bovendien moet rekening ermee worden gehouden, dat de Verenigde Staten, door de minder goede economische situatie en de voor de deur staande presidentsverkiezingen, de komende jaren meer aandacht voor de interne dan voor de externe politiek zullen hebben. Een verminderde inspanning voor de NAVO zou daarvan het gevolg kunnen zijn.

Samenvattend kan worden vastgesteld dat op dit moment de directe externe dreiging voor het NAVO-bondgenootschap gering is. Tevens is te concluderen, dat in een belangrijk deel van Europa en Azië een politiek instabiele situatie is ontstaan. Ten slotte is het niet uit te sluiten, dat de geconstateerde politieke instabiliteit nog wordt vergroot door vermindering van de macht van de NAVO.

Wat zouden deze conclusies nu voor de komende jaren moeten betekenen? In ieder geval dient ervoor te worden gezorgd, dat de interne samenhang van de NAVO gewaarborgd blijft. Daartoe mag de relatieve militaire macht van een land, d.w.z. in vergelijking met die van andere landen, niet onevenredig afnemen. Dat zou vooral voor de Europese landen moeten betekenen, dat slechts met de grootste terughoudendheid verdergaande reducties worden doorgevoerd dan thans in het CFE-akkoord zijn overeengekomen. Ook dient men voldoende industriële capaciteit te bezitten om, zo dat nodig mocht

zijn, het militaire potentieel weer uit te breiden. Dat houdt dus ook in dat de wapenindustrie, die aanzienlijk zal moeten afslanken, niet geheel mag verdwijnen. Een tot nul gereduceerde capaciteit zal, zelfs binnen de aanzienlijk langere waarschuwingstijd, niet tijdig zijn te regenereren.

Met name Nederland zal zich ervan bewust moeten zijn, dat de voorziene reducties tot 1998 met ca. 30% veel verder gaan dan in het CFE-akkoord is overeengekomen. De ontwikkelingen hier tonen dat steeds meer kan worden gesproken van een soort prijsstieten op het defensiebudget. Het is niet alleen bruikbaar om begrotingstekorten aan te zuiveren, maar het kan ook worden aangewend ter versterking van de politiekorpsen (interne veiligheid), voor ontwikkelingshulp en voor economische steun aan Oost-Europa. Aan een aanpassing van de in 1990 verschenen Defensienota lijkt niet meer te ontkomen en dat zal waarschijnlijk ook reeds dit jaar gebeuren. Het is te hopen, dat de politieke leiding daarbij behoedzaam te werk zal gaan.

Zoals hierboven geschetst geeft de internationale politieke situatie zeker geen uitzicht op een langdurige, stabiele vredesperiode. Indien Nederland in dit kader een actieve rol wil spelen dan zal de positie die men daartoe nodig oordeelt ook in de omvang en samenstelling van de krijgsmacht tot uitdrukking moeten komen.

Bovendien bevindt de krijgsmacht zich midden in een drastische reorganisatie die, ondanks de mogelijke persoonlijke consequenties, met de nodige geestdrift wordt uitgevoerd. Er kan zelfs worden gesproken van een nieuw elan. Het in een dergelijke situatie opleggen van nog verder gaande reducties kan slechts een funeste invloed hebben op het moreel en daarmee de kwaliteit van de krijgsmacht. En ook hier geldt, dat een goede defensieorganisatie sneller wordt afgebroken dan opgebouwd. Ervaringen uit de jaren '30 onderstrepen dat.

F.J.D.C. Egter van Wissekerke en A.T. Vermeij*

luitenant-kolonel der infanterie b.d. en majoor der infanterie

Het Mobiel contra-concentratiedefensief (MCCD)

In deze bijdrage willen wij aandacht besteden aan een nieuwe doctrine, die binnen de Navo is ontwikkeld om aan een eventuele agressie op grote schaal en gericht tegen het Europese NAVO-verdragsgebied, het hoofd te bieden. De conceptie heeft al een naam: *Mobile counter concentration defence*¹ en een globale, zij het nog niet officieel bondgenootschappelijk goedgekeurde inhoud. Het woord *mobile* is vooral op te vatten als beweeglijk; het gros van de eigen middelen wordt daarbij pas geconcentreerd wanneer en tegen de sector waar het vijandelijke zwaartepunt zich duidelijk aftekent. Omdat die plaats niet tevoren vaststaat, krijgt het *General defence plan* een flexibeler karakter dan tot nu toe, waarbij veel meer verschillende inzetopties door elk van de eigen eenheden moeten worden voorbereid. De operatie culmineert in een grootscheepse offensieve tegenactie (*countermove*). In 1991 is het MCCD tweemaal door Nederlandse militairen toegepast. De eerste maal ging het om de door het 1e Legerkorps geleide divisieoefening *Third warrior*. Dat was een zg. „Compost-CPX” waaraan docenten en cursisten van de Hogere Krijgsschool deelnamen. De tweede oefening werd als legerkorpsstafsimulatie (op de kaart) gespeeld op de Hogere Krijgsschool; dat was de oefening *Fulda-91*. De bij eerstgenoemde oefening opgedane ervaring werd daarbij verdiept en nader geëvalueerd. In deze bijdrage willen wij die evaluatie als „voorbeschuwing” aan een breder publiek voorleggen.

Wij schetsen eerst de momentane politiek/militair-strategische situatie, en vervolgens de huidige conceptie van het MCCD. Daarna geven wij van die conceptie een globale evaluatie. Deze moet worden opgevat als een eerste impressie, mede

bedoeld als aanzet tot verdere discussie. Wij sluiten ons artikel af met enkele voorlopige conclusies.

De politiek/militair-strategische situatie

De Koude Oorlog is afgelopen, maar daarmee zijn tegelijkertijd heel wat zekerheden verdwenen. Sindsdien voerde het op hol geslagen *Irak* zijn „heilige oorlog” tegen zowat de rest van de wereld en werd onverwacht snel in een ongekend grootschalige actie verpletterend militair verslagen. *Militair* verslagen, omdat het steeds twijfelachtiger wordt wie de uiteindelijke politieke overwinnaar zal blijken.

De burgeroorlog in *Joegoslavië* heeft West-Europa nadrukkelijk met de neus op de feiten gedrukt. De economische macht van de Europese Gemeenschap bleek niet gemakkelijk in politiek-diplomatieke zin tot gelding te brengen, om van militaire beïnvloeding maar te zwijgen.

De situatie in *Oost-Europa* is evenmin rooskleurig. De vroegere satellieten van de SU hebben het communisme vaarwel gezegd. Maar de verwachting dat het Westen hen vervolgens uit de economische misère zou halen, is nog niet uitgekomen. Bovendien hebben vrijwel al deze staten etnische problemen.

De situatie in de voormalige *Sovjet-Unie* is nog steeds het meest riskant. Wij weten eigenlijk niet eens hoe wij dat gebied moeten noemen, omdat elke benaming achterhaald kan blijken. In dit artikel gebruiken wij de naam Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) en soms Rusland, wanneer wij uitdrukkelijk doelen op de nominaal machtigste erfgenaam van het voormalige Sovjet-russische imperium. De schaal van de problemen is in het GOS veel groter, juist omdat het om een potentiële supermacht gaat. De SU is als eenheidsstaat uiteengevallen en de grote deelrepu-

* Met de medewerking van: A.J.A. Beukering, maj aat, J. Broeks, maj int. en A.J.H. van Loon, maj art.

¹ Vertaling: Mobiel contra-concentratiedefensief, verder afgekort tot MCCD.

blieken, die in principe levensvatbaar zijn als zelfstandige, economisch gezonde staten, slagen nog niet erin dat ook echt te worden. Ten slotte is het GOS een slecht beheerd kruitvat dat vol met wapens ligt, inbegrepen nucleaire. Ook de dreiging van een militair-centralistische coup, vooral in of vanuit Rusland, is nog steeds blijven bestaan en dit houdt in dat dan ook een burgeroorlog kan uitbreken. Kortom, de dreiging van het GOS komt niet alleen voort uit het restant aan militaire macht, maar vooral het gebrek aan centraal of federaal moreel gezag. Hierdoor kan een intern meningsverschil uitgroeien tot een grensoverschrijdend, zelfs gewapend conflict, dat zich bv. ook tot Oost-Europa en de Balkan uitbreidt.

Conclusie: ondoorzichtigheid en onvoorspelbaarheid zijn de opvallendste kenmerken van de huidige politiek-strategische situatie in de wereld en zeker in ons eigen werelddeel.

Op zoek naar een nieuwe doctrine

Die toestand laat uiteraard ook de militaire wereld niet onberoerd. Aanvankelijk werd in de euforie van 1989/90 met allerlei bezuinigingen gestart; overall wordt sindsdien geherstructureerd. De studies van veiligheidsdeskundigen en in de bondgenootschappelijke staven hebben het uitgebreid over gewijzigde dreigingsscenario's, nieuwe taken, noodzakelijke reorganisaties en bij dit alles passende doctrines. Doctrines dus niet alleen meer voor een grootschalig conflict in Europa, maar ook voor crisisbeheersing, vredestaken in VN- of ander verband, of andersoortig ingrijpen in regionale conflicten. Dat alles in een situatie, waarin de kans op een conflict in de Centrale Europese regio tussen NAVO en de restanten van een uit zijn as herrezen Russisch imperium weliswaar klein schijnt te zijn geworden. Maar zo'n grootschalig conflict zou wèl de allerernstigste bedreiging van onze veiligheid inhouden. Overigens zijn er — gelukkig voorlopig theoretisch — ook andere dreigingsrichtingen voorstelbaar. Bv. uit zuidelijke of zuidoostelijke richting naar de noordkust van de Middellandse Zee. Het MCCD houdt daarmee reeds tot op zekere hoogte rekening.

In dit artikel willen wij ons eenvoudigheidshalve echter beperken tot het oude, zij het inhoudelijk sterk gewijzigde, dreigingsscenario: een offensief

uit oostelijke richting, meer specifiek in de centrale regio, het gezagsgebied dus van *Commander in Chief Central region* (Cincent). Wij willen daarbij de aandacht vestigen op de operationele doctrine van het Mobiele contra-concentratiedefensief. Om te bereiken dat een eventuele tegenstander direct wordt geconfronteerd met een „gezamenlijke verdediging”, is in de toekomstige structuur van de NAVO-grondstrijdkrachten in beginsel gekozen voor het optreden met multi- of binationale legerkorpsen.

Schets van het MCCD

Hoofdpijnen en uitgangspunten

De eerste concepties van het MCCD werden in 1990 bij Afcen ontwikkeld. De toenmalige Cincent baseerde het toekomstige optreden op de fundamenteel veranderde dreiging tegen het NAVO-gebied in Europa. Allereerst maakte het ontstaan van de zg. Oosteuropese bufferzone een einde aan de mogelijkheid van een massale Sovjetrussische verrassingsaanval in de centrale regio. In de tweede plaats zou implementatie van de CSE-akkoorden zodanige reducties bij de SU-strijdkrachten meebrengen dat een massale aanval slechts na een voorbereidingstijd van maanden uitvoerbaar zou zijn. Wij blijven in onze beschouwing van die implementatie door het GOS uitgaan. Die aanval kan ook niet meer gelijktijdig worden gelanceerd in de noordelijke, centrale en zuidelijke regio over de hele frontbreedte met opeenvolgende echelons. Slechts op één strategische as kunnen voldoende middelen worden geconcentreerd voor een hoofdaanval met voldoende diepte en momentum. In de andere regio's moet worden volstaan met nevenaantallen, die onze daar ontplooidde eenheden trachten te binden. Cincent's geïntegreerde land/luchtoperatie moet zich concentreren op het afslaan van de genoemde hoofdaanval. Dat is slechts mogelijk wanneer alle lucht- en grondactiviteiten onderling zo nauwkeurig worden georkestreerd dat op de kritische tijd en plaats een eigen overwicht aan gevechtskracht wordt gerealiseerd. Het Amerikaanse begrip synchronisatie — ontleend aan FM 100-5 — geeft dit goed weer (zie afb. 1). Buiten dit zwaartepunt moeten de genoemde nevenaantallen worden afgeslagen

door verdedigend optreden, zo nodig gecombineerd met tegenaanvallen op lager niveau. Tegelijkertijd wordt in die gebieden — buiten de sectoren van de nevenaantallen — zo mogelijk volstaan met beveiliging of zelfs bewaking. Dat geldt ook in de diepte en op de flanken van de centrale regio.

Dat leidt tot de volgende essentiële taken op het operationele niveau.

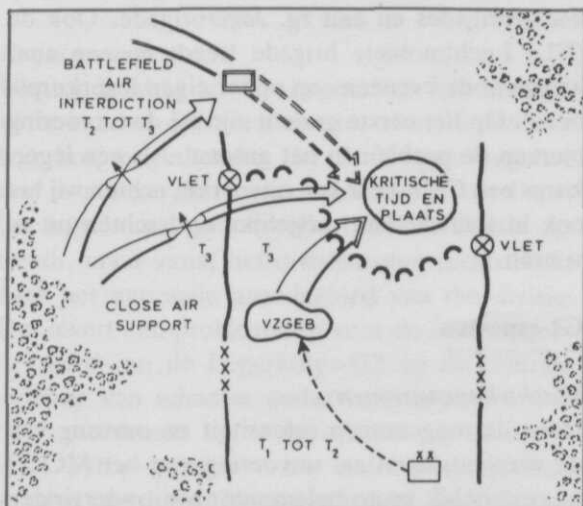
- Identificeren van mogelijke vijandelijke doelstellingen.
- Opsporen van de lokaties en het vaststellen van de grootte en samenstelling van de vijandelijke strijdkrachten.
- Bijdragen aan *Defensive counter air* met de organiek ingedeelde luchtverdedigingsmiddelen.
- Stoppen en afslaan van de hoofdaanval in nauwe samenwerking met de luchtmacht door:

— stoppen en verslaan van de voorste echelons door samenhangende en op elkaar afgestemde defensieve en offensieve operaties;

— vertragen van volgende echelons-strijdkrachten;

— verslaan van doorgedrongen elementen van volgende echelons;

— voorbereiden van verplaatsingen van grote formaties over lange afstanden en zich instellen op *economy of force*-operaties in minder bedreigde gebieden.

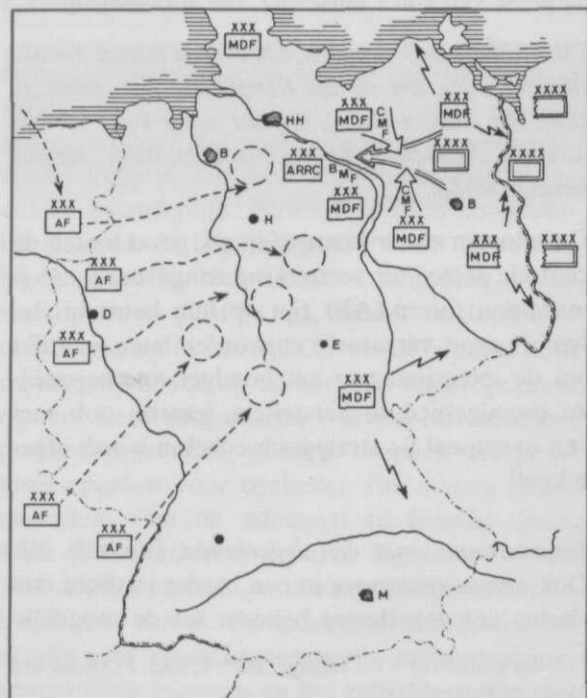
Afb. 1 Synchronisatie (T = tijdseenheid)

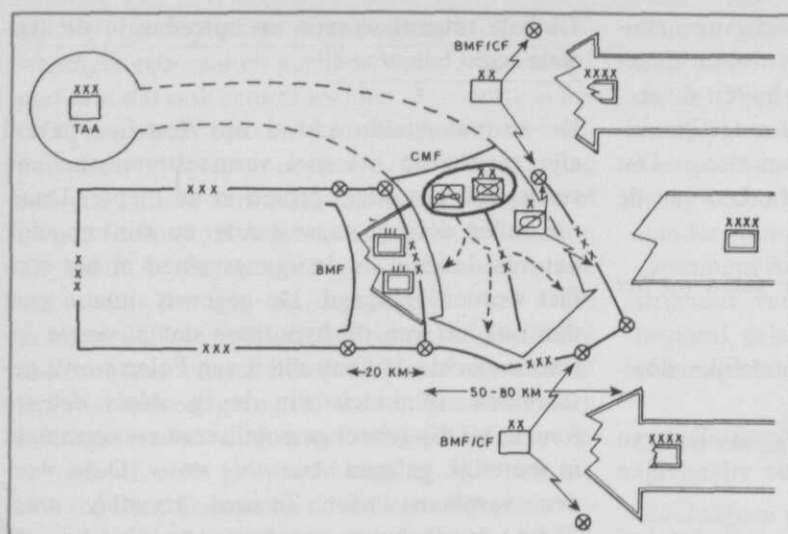
Afb. 2 Uitgangssituatie MCCD (ARRC = ACE rapid reaction corps, in dit stadium Cincen-reserve)

Globale uitgangssituatie en optreden in de centrale regio (zie afb. 2)

De veronderstelde aanval op West-Europa zal zijn gericht op het snel vermeesteren van een strategisch essentieel gebied in de diepte. Daarom zullen door de tegenstander zo min mogelijk neutrale landen als doorgangsg gebied in het conflict worden gemengd. De gegeven situatie gaat dan ook uit van de hypothese dat in eerste instantie slechts de neutraliteit van Polen wordt geschonden. Inmiddels zijn de zg. *Main defence forces* (MDF) geheel gemobiliseerd en verzameld in westelijk gelegen *Assembly areas*. Deze worden verplaatst naar *Tactical assembly areas* (TAA) in de buurt van hun inzetgebieden. Al deze achtereenvolgende militaire voorbereidingen zijn eveneens bedoeld als politieke signalen aan de in Polen binnengedrongen tegenstander. Uiteindelijk overschrijdt deze desondanks de Oder-Neissegrens. Het is aannemelijk dat in eerste instantie met reeds beschikbare parate eenheden is getracht de aanval dicht bij de grens te stoppen. De twee meest oostelijke legerkorpsen — optredend als beveiligende eenheid — hebben daarbij succes tegenover nevenaantallen, maar hebben de hoofdaanval slechts vertraagd.

De veronderstelling bij het MCCD is immers dat die hoofdaanval zo krachtig wordt ingezet dat de

Afb. 3 Countermove met één legerkorps

vijand pas relatief diep in eigen gebied — hier aan de Elbe — tot staan kan worden gebracht. Dat wordt gerealiseerd door twee legerkorpsen die als *Blocking manoeuvre force* (BMF) optreden. Vervolgens voeren twee legerkorpsen als *Counter-attacking manoeuvre force* (CMF) een zg. *countermove* uit, waarmee de restanten van het inmiddels aangetrokken 2e Operationele echelon (2 OPE) beslissend worden verslagen. Niet zo zeer door deze fysiek te vernietigen, maar door ze uit te manoeuvreren, en tegelijkertijd hun aanvoerroutes af te snijden en hun steunende eenheden uit te schakelen. Dit geheel in de geest van von Clausewitz, die stipuleerde:

*Die Streitkraft muß vernichtet, d.h. in einen solchen Zustand versetzt werden, daß sie den Kampf nicht mehr fortsetzen kann. Wir erklären hierbei, daß wir in der Folge bei dem Ausdruck „Vernichtung der feindlichen Streitkraft“ nur dies verstehen werden.*²

De intussen van overzee of in elk geval buiten de centrale sector ter versterking aangevoerde *Augmentation forces* (AF) zijn op hun beurt in *Assembly areas* verzameld en worden later gebruikt om de integriteit van het bondgenootschappelijke grondgebied te herstellen, waarbij ook met een eventueel 2e strategisch echelon wordt afge-rekend.

Countermove met één legerkorps (zie afb. 3). Ook een *countermove* in een eerder stadium met slechts één legerkorps behoort tot de mogelijk-

² C. von Clausewitz - *Vom Kriege*, Buch I, Kap. 2 (Zweck und Mittel im Kriege) 214-215.

heden. Het probleem van de complexe orkestratie van het optreden van BMF en CMF wordt kleinschaliger en dus iets minder ernstig. Dit is het scenario dat zowel bij *Third warrior* als bij *Fulda-91* is gebruikt.

Evaluatie van de MCCD-conceptie

Bij de volgende beschouwing is voornamelijk ge-keken naar de mogelijke uitvoering van de CMF-taak door een binationaal 1e (NL) Legerkorps, bestaande uit Nederlandse legerkorpstroepen, een Nederlandse divisie, met twee gemechaniseerde brigades en een lichte brigade, alsmede uit een onder (operationeel) bevel gestelde Duitse pantserinfanteriedivisie, met o.m. drie zg. *Panzergranadierbrigades* en een zg. *Jägerbrigade*. Ook de (NL) Luchtmobiele brigade treedt na een aanloopperiode eveneens op onder eigen legerkorpsbevel. Op het eerste gezicht zijn bij de uitvoering hiervan de problemen het grootst. Als een legerkorps een CMF-taak kan uitvoeren, achten wij het ook in staat andere mogelijke opdrachten uit te voeren.

G1-aspecten

Vluchtelingenstromen

Door de toegenomen intensiteit en omvang van de verplaatsingen zal uitvoering van het MCCD waarschijnlijk grote belemmeringen ondervinden van de vluchtelingenstromen. Daarmee kan de tijdige uitvoering van een *countermove* in gevaar komen. Dat vereist een grotere inspanning voor

het vrijhouden van routes. Een bijkomend probleem is dat de te gebruiken routes pas bekend worden als besloten is welke opdrachten door welke formaties worden uitgevoerd. Een mogelijke oplossing voor dit probleem is reeds bij de planning de meest waarschijnlijke vluchtelingenroutes te mijden.

Personele aanvullingen

Conform tot nu toe vigerende NAVO-procedures zou het in de rede liggen dat personele aanvullingen een nationale verantwoordelijkheid zullen blijven. Bovendien kampt het aanvullingssysteem met een voortdurende schaarste. Derhalve speelt het legerkorpsniveau een cruciale rol bij de toewijzing van aanvullingen. Eén van de kenmerken van de ontwikkelde toekomstige NAVO-organisatie is de zelfstandige divisie. Hierdoor kunnen divisies eenvoudig in een bi- of multinationaal legerkorps worden opgenomen.

Die zelfstandigheid impliceert dat ook personele aanvullingscapaciteit op divisieniveau moet worden gerealiseerd. Daarmee vervalt echter voor het legerkorps de praktische mogelijkheid prioriteiten te stellen. Men moet eigenlijk verder gaan en vaststellen dat die prioriteitsstelling geen zuiver nationale verantwoordelijkheid meer kan zijn, want Cincen leidt en coördineert de gezamenlijke operatie en is derhalve eigenlijk de juiste instantie om prioriteiten te stellen. Dat zelfde probleem zullen wij hierna op logistiek gebied opnieuw tegenkomen.

Krijgsgevangenen

Uitgaande van de bepalingen van het oorlogsrecht kan het optreden met bi- of multinationale legerkorpsen inhouden dat de krijgsgevangenen niet in alle gevallen meer worden afgevoerd naar het legerkorps, onder welks bevel de divisie optreedt, maar vanaf het divisieniveau rechtstreeks naar het nationale grondgebied van die divisie. Dat levert een probleem op voor de inlichtingenbehoefte van de Legerkorps-G2 en de centrale indeling van schaarse ondervraagcapaciteit. Om deze problemen op te lossen kan op divisieniveau extra transport- en ondervraagcapaciteit worden ingedeeld. Voor wat betreft de nationale verantwoordelijkheid voor krijgsgevangenen conform het humanitaire oorlogsrecht kan een mogelijke oplossing worden gevonden door het

land, waarbinnen wordt opgetreden, verantwoordelijk te maken voor alle krijgsgevangenen. Het legerkorps dat ze gevangenen neemt, blijft slechts bevoegd voor de ondervraging. Voor een dergelijke oplossing is ook in het Golf-conflict gekozen.

Cimic

Het MCCD is o.a. flexibel omdat op een relatief laat moment de beslissing wordt genomen waar, hoe en met welke formaties wordt opgetreden. Het huidige GDP kende reeds tot in detail uitgewerkte plannen en coördinatie met de respectieve *Wehrbereichs-* (WBK) en *Verteidigungskreis-kommando's* (VKK). Door de onzekerheid over het operatiegebied in vreedstijd heeft de Cimic-voorbereiding op legerkorpsniveau met WBK's en VKK's geen zin. De korte voorbereidingstijd die resteert, beperkt de noodzakelijke Cimic-voorbereidingen. Derhalve lijkt onderzoek nodig naar het nut van een Sectie Cimic op Cincen-niveau. De nadruk moet daarbij liggen op het ontwikkelen van snel uit te voeren procedures. Het zou handig zijn als daarbij kan worden beschikt over een data-bank met alle gegevens over een gebied, met daarbij een overzicht van alle mogelijkheden en beperkingen van de respectieve ondersteunende commando's.

G4-aspecten

Integrale logistieke beoordeling van de toestand (bvt)

Allereerst is de tijd voor het bvt-proces beperkt, omdat Cincen snel moet reageren op het vijandelijke zwaartepunt. Bovendien is het noodzakelijk dat ook de Legerkorps-G4 wordt betrokken bij het ontwikkelen van eigen mogelijke wijzen van optreden (EMWO'n), omdat de logistieke ondersteuning in het MCCD wordt bepaald door de mogelijkheden op ad-hocbasis maatregelen te nemen. Kernvraag daarbij is tevens hoe in de bvt problemen kunnen worden voorzien en eventueel opgelost voor eenheden van andere nationaliteiten. Om dit adequaat te kunnen doen, heeft de G4 inzicht nodig in de logistieke bvt van deze divisies en hun „moederlegerkorpsen”. Uit de bvt van de G4 moet nadrukkelijk de afweging naar voren komen tussen logistieke-functievulling enerzijds en het verlies aan effectie-

ve tijd als gevolg van het meeverplaatsen van de logistieke installaties anderzijds. De eis tot meeverplaatsen komt voort uit de maximale afstanden waarop logistieke steun mogelijk is. Voorts zijn daarbij de door Cincent geëiste voorraadiniveaus van belang, zowel die bij aanvang van het gevecht als die bij beëindiging van de (eerste) opdracht, ter voorbereiding op vervolgtaken. De compensatie van het verbruik moet tijdig kunnen worden opgevoerd. Hieruit zou kunnen volgen dat de logistieke ondersteuning slechts mogelijk is vanuit een *Forward logistic base* (FLB). De problematiek van zo'n FLB is geheel nieuw. Als ze zo ver mogelijk naar voren wordt geplaatst om bv. een *countermove* te ondersteunen, is er maximaal tijd voor logistieke functievervulling. De inrichting van een zo voorin gelegen en omvangrijk gebied levert echter grote ruimtelijke-orderingsproblemen op en de kwetsbaarheid van de installaties is vele malen groter dan in het achtergebied. (Ter indicatie: een FLB voor één divisie vergt al een gebied van globaal 900 km².) Voorts kan het vroegtijdig inrichten van een FLB een indicatie zijn voor een ophanden zijnde actie.

Legerkorps is niet self-supporting

In de Nederlandse situatie kan de mogelijkheid zich voordoen dat het *National logistic support command* (NLSC) naar vijf afleveradressen moet opvoeren: Divisie 1, Divisie 2 onder bevel van een ander legerkorps, de Legerkorpstroepen; daarnaast kunnen de Lichte brigade en de Luchtmobiele brigade ook nog onder een ander commando optreden. Hieruit blijkt dat het niet meer de Legerkorps-G4 is die prioriteiten kenbaar maakt aan het NLSC als toeleveringsbedrijf. Als mogelijke autoriteiten die prioriteiten kunnen stellen, resteren de BLS of Cincent. Hiervoor geldt dezelfde redenering als bij de personele aanvullingen en dientengevolge zou Cincent in de nationale verantwoordelijkheden moeten ingrijpen.

De zelfstandigheid van de divisie is in zoverre relatief dat op legerkorpsniveau nog steeds een algemene-steuncapaciteit aanwezig blijft. De redenen daarvoor zijn te vinden in efficiency en de mobiliteitseisen voor de divisies. Bij zelfstandige divisies of brigades, ingedeeld in bi- of multinationale legerkorpsen, komt onmiddellijk de vraag

naar voren hoe deze algemene steun op legerkorpsniveau moet worden georganiseerd. Moet het legerkorpsniveau dat een divisie onder bevel neemt hiervoor zelf zorgen of moeten met de divisies ook de algemene-steunmiddelen worden meegeleverd? Als deze algemene-steunmiddelen meekomen, mogen ze dan uitsluitend nationaal worden ingezet (dus alleen voor hun eigen divisie) of mag er een „pool” van algemene-steunmiddelen worden gemaakt die door de legerkorpscommandant naar believen kan worden ingezet? Uitgaande van „gemengde” legerkorpsen is dit maar één van de talloze problemen, waarover — ook los van het MCCD — spoedig bondgenootschappelijke afspraken moeten worden gemaakt. Daarbij zal men zich de luxe niet kunnen veroorloven tussen elke twee naties tot separate overeenkomsten te komen. Het geheel zal in uniforme internationale regelingen moeten resulteren, wil het niet onmiddellijk een chaos worden.

Bevoorradingdienstaspecten

De problematiek van voldoende voorraden in het operatiegebied was in het „oude” GDP ondervangen door een deel van de voorraden op te leggen in *Forward storage sites*. Dat was mogelijk omdat de legerkorpsen reeds in vreedstijd een toegewezen gebied hadden waarin het optreden werd gepland. In het MCCD is dat niet meer het geval. Daardoor is het onmogelijk reeds vooraf voorraden op te leggen. Deze problemen, gevoegd bij de reële mogelijkheid dat de operatiegebieden van de hiervoor genoemde potentiële vijf klanten onderling gespreider en verder van het moederland liggen, leggen ook een groot beslag op de opvoermogelijkheden van het NLSC. Het lijkt erop dat de NLSC-opvoermogelijkheden reeds bij het „oude” GDP hun maximum hadden bereikt en dus zeker in de nieuwe situatie niet toereikend zullen zijn. Naarmate de lokaties verder van het moederland liggen, wordt het tekort aan vervoerscapaciteit steeds groter.

Reeds in vreedstijd moet worden onderzocht, gekwantificeerd en gepland als voorbereiding op de bvt wat de alternatieve opvoermogelijkheden zijn. Hierbij moeten misschien zelfs in het kader van de gewijzigde legerkorpssamenstellingen middelen worden aangeschaft of (civiel) gereserveerd. De gedachten gaan daarbij uit naar extra

ketelwagons, binnenvaartschepen, tanklichters, luchtmobiele herbevoorradingscapaciteit en meer tank- en steenauto's. Artillerie-eenheden zullen meer dan voorheen — in beginsel — in divisieverband onder operationeel bevel van wisselende andere legerkorpsen worden gesteld teneinde voldoende vuursteun te garanderen met name in de voorbereidingsfase of t.b.v. het misleidingsplan. Dat zal echter grote problemen bij de opvoer van kl V veroorzaken. Vergaande standaardisatie en uitbreiding van de vervoerscapaciteit kunnen hierbij mogelijk een oplossing bieden. Ook bij genie-eenheden kunnen bij onder- (operationeel) bevelstelling van andere legerkorpsen problemen ontstaan bij de bevoorrading van de kl V. De opvoer van mijnen en springmiddelen moet deel gaan uitmaken van de munitiebevoorrading conform de „Toekomstige logistieke organisatie KL”. Tot dusver werden de aanwezige voorraden mijnen en springmiddelen toegewezen aan genie-eenheden ingevolge hun oorlogsplannen in de eerste fase van het „oude” GDP. Voor de vervolgoopdrachten waren nagenoeg geen voorraden van betekenis aanwezig. Bovendien was er ook geen verwacht gestandaardiseerd verbruik per gevechtvorm ontwikkeld. Er was dus ook geen noodzaak een voorraadbeheersings- en -bewakingssysteem op te zetten. Het optreden conform het MCCD met meer inzetopties maakt de instroming van grote hoeveelheden mijnen en springmiddelen o.a. voor vervolgoopdrachten noodzakelijk. Omdat niet alle voorraden in het operatiegebied kunnen worden opgelegd, ontstaat de noodzaak tot beheersing en bewaking van voorraden en ook de mogelijkheid tot herbevoorrading. Dit houdt in dat hiermee in het bvt-proces rekening moet worden gehouden en dat is nieuw voor het logistieke bvt-proces.

Verkeers- en vervoersaspecten

De legerkorpsen zullen moeten verplaatsen over grotere afstanden, maar ook door de gebieden die reeds in gebruik zijn bij andere eenheden. Dat vereist een grote mobiliteit van de voorraden van die legerkorpsen en voortdurende coördinatie tussen de desbetreffende verkeersinstanties over het gebruik van de routes en de verantwoordelijkheden daarbij. Bovendien moeten die routes worden vrijgehouden en indien noodzakelijk hersteld. Hiervoor zijn een uitgebreide liai-

son- en een flexibele verkeersorganisatie nodig, die beschikken over goede verbindingen en ook helikoptertransport. Tevens moet worden opgemerkt dat er niet slechts sprake is van lang vooraf geplande oost-west-, noord-zuid- of diagonaal-, maar ook van vele op ad-hocbasis uit te voeren verplaatsingen. Een adequate planning van de ligging van rust- en herbevoorradinggebieden en de te gebruiken routes is hierbij van groot belang. Dat verplaatsingen nu nog bij voorkeur 's nachts plaatsvinden, verdient nadere overweging omdat verplaatsingen van divisies en grotere eenheden — gegeven de moderne opsporingsmiddelen — ook bij duisternis niet onopgemerkt kunnen blijven voor vijandelijke waarneming.

De vervoersaspecten bij het MCCD zijn reeds aangestipt onder het punt voorraden. Dat mobiele voorraden essentieel zijn voor operaties van de verschillende formaties is duidelijk. Hier zullen de vervoersspecialisten binnen de KL in de toekomst nog heel wat werk moeten verzetten.

Materieeldienstaspecten

Hierbij gelden veelal dezelfde problemen als bij de bevoorradingdienstaspecten. Dat zijn bv. het onbekende werkterrein, het gebrek aan standaardisatie, de verdeling over verschillende lokaties (tegelijkertijd: TAA en FLB) en de waarschijnlijk lange aan- en afvoerlijnen. De capaciteit van de materieeldiensteenheden zal daarvoor dan ook toereikend moeten worden gemaakt. Hierdoor moeten verschillende procedures worden gewijzigd en misschien moet wel veel meer aandacht — dan in de huidige situatie — worden besteed aan *battle damage repair*, het leveren van voorwaartse steun en eerdere toestemming voor het overgaan tot kannibalisatie. De reden is dat de capaciteit van de FLB slechts beperkt zal zijn.

Geneeskundige-dienstaspecten

Ook hiervoor gelden de problemen van afstanden, lokaties, de te volgen procedures en capaciteit waarover kan worden beschikt. Het is maar de vraag of het NLSC in staat is van de verschillende lokaties de gewonden af te voeren. Bestudeerd moet worden of het mogelijk is procedures te ontwikkelen waarbij meer gebruik kan worden gemaakt van civiele instanties en infrastructuur. Het is echter wel duidelijk dat door de

grotere spreiding van divisies en brigades een meerbehoefte ontstaat aan transport- en/of chirurgische en verpleegcapaciteit. Een voorbeeld waarbij op dit gebied de nationale verantwoordelijkheid reeds is verlaten, is het optreden van de Nederlandse mariniers binnen de *UK/NL Amphibious force*.

G2-aspecten

Stafgegevens

Voor het ontwikkelen van tijd- en ruimtefactoren tijdens het bvt-proces ontbreekt bij toepassing van de MCCD-conceptie een aantal noodzakelijke stafgegevens. Het is duidelijk dat het voorschrift stafgegevens niet voor een dergelijk optreden is geschreven. Onder andere zijn planningsgegevens nodig voor de uitvoering van *countermoves* over grote afstanden op de flank of in de rug van een vijand, eventueel voorafgegaan door een ontmoetingsgevecht. Daarbij gaat het tevens om gegevens over de opmars- en aanvalssnelheid gerelateerd aan het terrein. Computerondersteunde (compost-) oefeningen zijn (bij gebrek aan ervaringsgegevens) wellicht goede hulpmiddelen om op korte termijn planningsgegevens te ontwikkelen.

In de oefensituatie bestaat er bovendien behoefte aan een geloofwaardig vijandelijk optreden. Het „rode boek” is als uitgangspunt slechts zeer beperkt bruikbaar. Met name de aanvalsdoelen van de verschillende echelons en de te bereiken aanvalssnelheden zijn in de huidige situatie niet meer realistisch. Het is ook onwaarschijnlijk dat de vijand star voorwaarts zal blijven gaan, ongeacht de situatie. Ook hem dwingen de schaarse middelen zo efficiënt mogelijk met de middelen om te gaan. Bij de compost-oefeningen zou de vijand daarom een zo groot mogelijke vrijheid van handelen moeten worden toegestaan (twee-partijenoefeningen?).

Terrein

In het MCCD kan het terrein waarin wordt opgetreden slechts kort voor het uitbreken van een conflict tot in detail worden bekeken. Het is daarom noodzakelijk te beschikken over gedetailleerde terreininformatie van alle gebieden waarin mogelijk moet worden opgetreden. Met name de militaire aspecten van het terrein moe-

ten dan snel opvraagbaar zijn. Binnen Afcent zou bv. een terreindata-bank kunnen worden aangelegd waaruit de ingezette formaties dan concrete informatie kunnen verkrijgen. Deze data-bank zou voor de centrale sector ten dele al kunnen worden gerealiseerd door de „oude” GDP-terreinstudies van de verschillende legerkorpsen te verzamelen.

Vijand

Van de G2 op alle niveaus zal veel meer worden verwacht dan in de „oude” situatie. Op grond van de veronderstelling van de vijandelijke mogelijkheden moeten nu immers eigen middelen worden geconcentreerd. Essentieel is dan ook een vroegtijdige onderkenning van het vijandelijke zwaartepunt. Daarvoor zijn goede verkenningen (ook met drones en satellieten), een goede afbakening van gebieden van belangstelling en een goede analyse van de resultaten van doorslaggevend belang. Veel meer dan in het „oude” GDP zal al op Cincen-niveau een gedetailleerde analyse van de vijandelijke mogelijkheden moeten worden gemaakt. Derhalve moet ook op dit niveau een inlichtingenverzamelplan worden ontwikkeld. Bovendien kan alleen op dit niveau over *high tech*-middelen zoals J-stars³ worden beschikt.

Misleiding

Ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Golfoorlog leren dat een goed misleidingsplan noodzakelijk is. Tevens heeft onderzoek aangetoond dat een absoluut verrassend optreden met grote eenheden (divisie en groter) onmogelijk is. Derhalve is een goed misleidingsplan nodig, waarmee wordt getracht de vijand zodanig „op het verkeerde been te zetten” dat hij niet meer tijdig kan reageren. Dat kan door de vijand met zodanige informatie te „voeden”, dat hij aanvankelijk een ander optreden verwacht en pas op een zodanige laat tijdstip het werkelijke optreden onderkent dat hij niet meer adequaat kan reageren. Tijdens *Third warrior* werd bv. door verdedigingsvoorbereidingen gesuggereerd dat

³ Het Amerikaanse J-stars (*Joint surveillance target acquisition radar system*) is de tegenhanger van de bekende Awacs, t.b.v. het leiden van de grondoorlog. J-stars is een belangrijke schakel tussen de land- en luchtmacht. Het systeem beschikt bovendien over uitstekende waarnemingsmiddelen tot ver in vijandelijk gebied.

1 Lk geen deel zou uitmaken van de CMF. Wellicht zouden ook verplaatsingen (van o.a. logistieke eenheden) kunnen worden gebruikt om een andere plaats voor het inzetten van het offensief te suggereren. Voor de uitvoering van een effectief misleidingsplan zullen metterdaad eenheden van divisie- of zelfs legerkorpsgrootte — zeker tijdelijk — moeten worden ingezet. Duidelijk is dan ook dat het misleidingsplan deel moet uitmaken van het plan van Cincen. Daarin moet worden aangegeven welke middelen ervoor worden ingezet. Aangezien misleiding een wezenlijk onderdeel van de manoeuvre is, moet de planning ervan worden geïntegreerd in het totale plan en zal ook de uitvoering door de hogere commandant moeten worden gecoördineerd. De naam „misleidingsplan” zal echter, o.m. vanwege de geheimhouding, niet in een operatiebevel voorkomen. De inzet van middelen t.b.v. de misleiding zal zonder specifieke aanduiding worden geformuleerd als „gewone” opdrachten en logisch passen in het „gevechtsplan” en de overige delen van het operatiebevel.

G3-aspecten

Coördinatie

Om op de kritische plaats en tijd een voldoende overwicht te bereiken, moet het optreden van alle betrokken elementen worden gesynchroniseerd.⁴ Zeker in het MCCD is daarvoor een goede coördinatie tussen de verschillende legerkorpsen en de luchtmachtkrachten essentieel; vooral op Cincen- en legerkorpsniveau is veel meer coördinatie nodig dan bij het „oude” GDP. Wanneer men een vergelijking maakt met een doorschrijding van bv. een brigade, kan men zich gemakkelijk een voorstelling maken van de veel grotere problemen, wanneer een CMF een BMF moet doorschrijden en vervolgens vóór langs het front van een andere BMF de *countermove* moet uitvoeren. Bij de planning en uitvoering van deze conceptie komt de vraag „wie wordt wanneer verantwoordelijk voor wat?” dan ook veel vaker en nadrukkelijker naar voren.

Het grondbeginsel eenhoofdige leiding is dan ook zeker voor het MCCD essentieel. Het is onmogelijk een operatie met BMFs en één of meer

legerkorpsen als CMF uit te voeren zonder dat één commandant met de leiding van de gehele operatie is belast. Mogelijk dat Cincen zelf deze operatie kan leiden, maar gelet op het hoge niveau en gelet op de overige taken die Cincen al heeft, moet worden nagegaan in hoeverre hiervoor een apart commando-element nodig is. Behalve door eenhoofdige leiding kunnen de coördinatieproblemen mogelijk worden beperkt door de oprichting van een aparte Sectie Coördinatie op Cincen- en legerkorpsniveau. Bovendien zullen in ieder geval veel meer LSO's nodig zijn. De noodzakelijke synchronisatie wordt verder bereikt door alle eenheden volledig op de hoogte te brengen en te houden van de bedoeling van de commandant. Daarom zullen ook op dit hoge bevelsniveau de legerkorpsen gedetailleerdere opdrachten moeten krijgen. Er kan niet worden volstaan met de tot nog toe gebruikelijke globale opdrachten. Met name de scheiding van verantwoordelijkheden tussen de legerkorpsen moet exact worden geregeld. Met andere woorden: de verantwoordelijke commandant zal zijn intenties in een soort „gevechtsplan” duidelijk moeten maken.

Middelen

Welke middelen de diverse legerkorpsen na de verschillende reorganisaties (en bezuinigingsrondes) ter beschikking zullen hebben, is nog niet geheel duidelijk. In ieder geval zullen er grote verschillen bestaan tussen de divisies van de verschillende NAVO-partners. Dat kan binnen bi- of multinationale legerkorpsen problemen opleveren. Ook in het Nederlands-Duitse legerkorps verschillen de divisies na het uitvoeren van de herstructureringen waarschijnlijk sterk wat samenstelling betreft. Een voorbeeld is dat een Duitse divisie ongeveer 100 tanks meer heeft en de Nederlandse divisie daartegenover weer meer verkenningcapaciteit (als de pantserwielvoertuigen tenminste worden aangeschaft). Zowel Nederland als Duitsland zijn niet van plan gevechtshelikopters op divisieniveau in te voeren (zie ook de tabel op blz. 162).

Het is natuurlijk slechts moeilijk aan te geven hoeveel tanks en andere wapensystemen een divisie nodig heeft om succesvol te kunnen aanvalen. Zeker is echter dat in een aanvallend gevecht de inzet van zoveel mogelijk tankzware

⁴ Afgeleid van het Amerikaanse begrip *synchronization* in FM 100-5.

De voornaamste verschillen tussen een Nederlandse en een Duitse divisie en, ter vergelijking, de Amerikaanse (gemechaniseerde) zg. *heavy division*

	NL ¹	D	USA ²
Tanks	231 (Leo 2)	345 (Leo 1 & 2)	ca. 350 (M1 Abrams)
Verkenningvoertuigen	172 ³	67 (Luchs)	ca. 110 (M3 Bradley)
Gevechtshelikopters	geen (mogelijk 40 AH64 op Lk-niveau)	geen (wel heli's (Bo105) op Lk-niveau)	42 AH64

¹ Divisie bestaande uit twee gemechaniseerde en een lichte brigade (KL-2000-structuur).
² De Amerikaanse *heavy division* heeft afhankelijk van haar opdracht, niet altijd exact dezelfde samenstelling; zo hebben sommige US-divisies „slechts” 24 Apaches. Wel bestaat de divisie altijd uit drie gemechaniseerde brigades, een *combat aviation brigade* en een divisie logistiek commando.
³ Uitgaande van de aanschaf van gepantserde verkenningvoertuigen. Indien de divisie niet beschikt over een lichte brigade maar in plaats daarvan over een pantserinfanteriebrigade ligt dit aantal aanzienlijk lager.

eenheden, wèl met ingedeelde pantserinfanterie, de voorkeur geniet en dat antitankwapens middelbare en lange dracht het tekort aan tanks slechts zeer gedeeltelijk kunnen ondervangen als gevolg van hun statischer optreden. In de KL-2000-structuur zijn in een divisie veel minder tanks beschikbaar dan vroeger, vooral door het afstoten van de Leopard 1. Het aantal te formeren tankzware en pantserinfanteriezware teams is bij de gemechaniseerde brigade gelijk: van beide typen zes, dus twaalf in totaal. Dit alles resulteert in een relatief geringe stootkracht, niet alleen op brigadeniveau, maar vooral ook op de hogere niveaus: divisie en legerkorps. Het is daarom duidelijk dat vooral de Amerikaanse divisie met een groter aantal tanks en bovendien met sterke gevechtshelikoptereenheden geschikter is voor offensief optreden dan de Nederlandse divisie. Het is zelfs de vraag of de Nederlandse divisie, door de beperkte aantallen tanks, überhaupt nog wel geschikt is voor het optreden als voordivisie van een CMF.

Behalve de benodigde gevechtskracht „in front” is extra gevechtskracht nodig voor ten minste drie andere aspecten die bij het MCCD naar voren komen.

REAR BATTLE. De afstand van het TAA tot aan het aanvalsdoel kan oplopen tot ruim 200 km. De beveiliging van een diep achtergebied vergt veel middelen van de CMF. Gezien de benodigde middelen en de grote coördinatieproblemen, kan het zinvol zijn daarvoor een zelfstandige brigade in te zetten. In ieder geval is hiervoor op legerkorpsniveau gevechtskracht nodig.

MOPPING-UP. Voor het metterdaad „opruimen” van de door de *countermove* uitgemanoeuvrerde vijandelijke eenheden is veel gevechtskracht nodig. Gedacht moet worden aan één tot drie di-

visies. Deze kunnen door Cincent aan de CMF ter beschikking worden gesteld, of Cincent laat de „mopping up” door een ander legerkorps uitvoeren. Beide oplossingen zijn problematisch vanwege de noodzaak tot uitgebreide coördinatie. In principe moet een legerkorps zich echter kunnen richten op één taak tegelijkertijd, zodat de laatstgenoemde oplossing het meest voor de hand ligt.

FLANKBEVEILIGING. Door de CMF zal flankbeveiliging moeten worden uitgevoerd vanaf de startlijn tot aan het aanvalsdoel, dus over een grote diepte. Bovendien is door achtergebleven (omtrokken) vijand beveiliging van beide flanken noodzakelijk. Zowel op divisie- als op legerkorpsniveau zullen daarvoor middelen moeten worden gereserveerd. In een gemiddeld vak, met een gemiddeld aantal flankhindernissen, zijn op legerkorpsniveau zeker twee (lichte) brigades nodig, versterkt met waarnemings- en gevechtshelikopters. Het Nederlands-Duitse legerkorps beschikt (evenals de meeste binationale legerkorpsen) maar over twee divisies. Wanneer deze ieder een brigade nodig hebben voor de flankbeveiliging, kan dat legerkorps dus maximaal 4 brigades in front brengen. Het is daarom duidelijk dat, indien een legerkorps als CMF moet optreden, het normaliter moet worden versterkt met op zijn minst een derde divisie. Bovendien kan de legerkorpscommandant anders in de meeste situaties geen vrij inzetbare legerkorpsreserve formeren.

CONCLUSIE: indien legerkorpsen met twee divisies, zoals het Nederlands-Duitse legerkorps, in staat moeten zijn als CMF op te treden, zal ten minste een versterking met één divisie nodig zijn. Voorts is het de vraag of de Nederlandse divisie niet te weinig tanks heeft om als voordivisie van een CMF op te treden.

Ruimtelijke ordening

Alvorens de *countermove* wordt ingezet, moet de CMF door het vak van een BMF verplaatsen. Bovendien zal ook een misleidingsoperatie tot ruimtelijke-ordeningsproblemen leiden. Ook voor wat betreft dit aspect zal extra coördinatie noodzakelijk zijn en wordt op Cincen-niveau een ruimtelijke-ordeningsplan noodzakelijk.

GPS (*global position system*). Voor het in goede banen leiden van alle bewegingen en de daaraan gerelateerde coördinatieproblemen, zou het door de VS in de Golf gebruikte GPS een goed hulpmiddel zijn. De voorheen globaal aangegeven legerkorpsvakgrenzen, scheidingslijnen enz. moeten nu door het beweeglijk gevoerde gevecht veel exacter worden gehanteerd.

LOGISTIEKE EENHEDEN. Bovendien ontstaat een probleem voor de logistieke eenheden van de CMF, doordat ze altijd tussen de vooreenheden van het eigen legerkorps en de *mopping-up force* in zitten; voorts is dit gebied niet vrij van vijand. Verder vergt een voorwaartse logistieke basis (FLB) van een divisie — zoals eerder gesteld — een ruimte van globaal 30 × 30 km. Ook moet dat gebied voldoen aan „hoge” eisen op het gebied van infrastructuur zoals wegen, spoorwegen enz. Ten slotte zal er vaak een „concurrentieprobleem” ontstaan tussen de FLB's van de voordivisies en de legerkorpsreserve. Alle zoeken een lokatie zo dicht mogelijk achter het legerkorpszwaartepunt. Het verdient daarom aanbeveling de noodzaak voor het uitbrengen van een FLB te beperken door de aanvalsdiepte zoveel mogelijk te beperken.

Vuursteunaspecten

COÖRDINATIE. Op vuursteungebied kan de coördinatie niet simpelweg d.m.v. scheidingslijnen worden uitgevoerd, omdat dan niet maximaal van de beschikbare vuursteunmiddelen gebruik wordt gemaakt. De vraag is echter welke instantie binnen het legerkorps de coördinatie op dit gebied zal moeten gaan uitvoeren wanneer er straks geen Staf-Legerkorpsartillerie meer is. Voor de voorwaartse doorschrijding bestaat mogelijk een oplossing door de veldartilleriegroepsstaven van de voordivisies rechtstreeks te laten coördineren met de veldartilleriegroepen van de te doorschrijven divisies. Het coördinatieprobleem tus-

sen de CMF en de BMFs waarvoorlangs wordt opgetreden, is daarmee nog niet opgelost. Nader onderzoek van deze problematiek is dan ook noodzakelijk.

BEWEEGLIJK GEVECHT. Bij de CMF zal, door de grote afstanden en de mogelijk hoge opmarsnelheid, de artillerie moeilijk kunnen volgen. In ieder geval zal de niet-gemechaniseerde artillerie slechts in bepaalde fasen vuursteun kunnen garanderen. Essentieel is daarom voldoende gemechaniseerde artillerie (M109 en MLRS). De mogelijk grote snelheid brengt ook risico's op de flanken mee. Om hierop adequaat te kunnen reageren, zijn verschietbare mijnen een bruikbaar alternatief. De commandant kan dan door het snel verschieten van een mijneveld tijd winnen om op de ontstane dreiging te reageren.

Genieaspecten

HINDERNISSEN. Tijdens de *countermove* kunnen op de flanken alleen hindernissen worden gelegd die in werkingsduur zijn begrensd. Dit in verband met de „mopping-up”-operatie en het eventueel opnieuw bezetten van een oorspronkelijke verdedigingsstrook of van een volgende *blocking position* aldaar. Er zijn dus meer in tijd begrensde mijnen nodig dan nu in de organieke munitie-uitrusting van de genie zijn opgenomen.

Verbindingsdienstaspecten

INTERFERENTIE. Op de grenzen van de legerkorpsen zal interferentie, zeker door het beweeglijke optreden, een groter probleem worden dan het bij het „oude” GDP was.

LEGERKORPSRAYONVERBINDINGSSYSTEEM. Het huidige systeem is niet in staat een *countermove* over een grote diepte te volgen. In concreto is de huidige capaciteit niet toereikend om het „rastertapijt” snel genoeg uit te rollen. Bovendien is het de vraag hoe de verbindingen van Nederlandse eenheden onder bevel van buitenlandse legerkorpsen met die legerkorpsen kunnen worden gerealiseerd. Onderzoek hiernaar is noodzakelijk.

EOV-aspecten

Mede door de grote noodzaak tot misleiding schieten de Nederlandse EOV-middelen tekort.

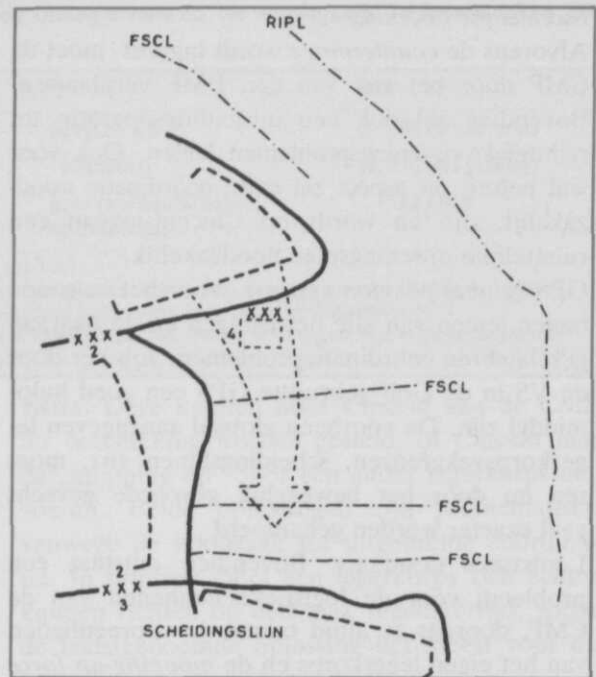
Ten eerste moet het bereik van de *peil- en stoor-capaciteit* worden uitgebreid tot 50 à 70 km, om in staat te zijn vanachter de startlijn of de BMF de leger- en divisiecommandoposten van de uit te schakelen eenheden te peilen of te storen. Bovendien dient de *interceptiecapaciteit* te worden vergroot om het berichtenverkeer van 2 OPE op 100 tot 140 km afstand te kunnen volgen. Ten slotte ontbreken *middelen voor simulatie van eenheden*. De geallieerde strijdmacht in de Golf liet in het kader van haar misleidingsplan tijdens het vooroefenen van delen van het offensief bandopnamen van de diverse radionetten maken. Deze werden in de beginfase van het offensief door EOV-eenheden gebruikt om een frontaal offensief richting Koeweit te simuleren. Mede daardoor werd de verplaatsing naar het westen van het 7e en 18e US Corps gemaskeerd. Hierdoor schatte Irak het zwaartepunt van het offensief verkeerd in.

Luchtverdedigings- en airspace-managements-acties

CINCENT. In de nieuwe NAVO-structuur zal het Legergroeps- en ATAF-niveau (*allied tactical air forces*) hoogstwaarschijnlijk ontbreken. Dit betekent dat Cincent zelf de verantwoording heeft voor de interdictie van FOF (*follow-on forces*) ten oosten van de RIPL (*reconnaissance and interdiction planning line*). Deze lijn moet zodanig worden gekozen dat de FOF (2 OPE) kunnen worden verslagen in Cincent's gebied van verantwoordelijkheid.

OFFENSIVE AIR SUPPORT (OAS). Het gebruik van OAS-middelen tussen de VLET, de FSCL (*fire support coordination line*) en de RIPL moet, als meer dan één legerkorps tegelijk aan de operatie deelneemt, worden gecoördineerd. Het legerkorps dat de *countermove* uitvoert, zal de verantwoordelijkheid krijgen over het gehele gebied van de startlijn tot het aanvalsdoel. Dit betekent dat de andere legerkorpsen worden beperkt in hun vrijheid van handelen door een extra FSCL. Gedurende de *countermove* zal de FSCL van het aanvallende legerkorps steeds worden bijgesteld (zie afb. 4).

COÖRDINATIE. Als een ander legerkorps OAS-acties in het gebied van verantwoordelijkheid van het aanvallende legerkorps wil uitvoeren, is

Afb. 4 Coördinatie vuursteun en airspace control

coördinatie vereist. Dat kan worden opgevangen door de uitwisseling van ASOC/ADOLT-specialisten en aanvullende coördinatie op Cincent-niveau.

IDENTIFICATION FRIEND OR FOE (IFF). Door het ontbreken van lang tevoren geplande GDP-vakken moet het IFF-systeem nu zeker worden gestandaardiseerd. Bovendien hebben ervaringen in de Golfoorlog ons geleerd dat ook voor helikopters en gevechtsvoertuigen een IFF-systeem onontbeerlijk is.

SHORT RANGE AIR DEFENCE (Shorad). Bij de *countermove* moet worden bezien of de Nederlandse Shorad-middelen wel voldoende zijn. Een eerste analyse van de gebiedsbedekking levert op dat het niet mogelijk is, het Nederlandse legerkorps geheel te beschermen vanaf het verzamelgebied (inbegrepen) tot en met het aanvalsdoel. Tijdens de gehouden oefeningen was het legerkorpsvak voor de *countermove* 60 à 80 km breed en ongeveer 200 km diep. Dat betekent dat het legerkorpsvak in de *countermove* globaal tweemaal zo groot kan zijn als het „oude legerkorpsvak (80 km breed en 100 km diep).

LUCHTVERDEDIGINGSGORDEL. In het „oude” GDP was er een „statische” gordel van Hawk- en Patriot-systemen. Deze zal in het MCCD achter de *countermove* over de genoemde breedte van 60 à 80 km naar voren moeten meeverplaatsen. Dat

gaat ten koste van de beschikbaarheid, want het kost vrij veel tijd totdat deze eenheden op de nieuwe lokatie weer operationeel zijn. In de tussengelegen tijd kan een deel van de luchtverdedigingstaak worden overgenomen door gevechtsvliegtuigen met een *air defence*-taak. Dat garandeert echter slechts een duidelijk lager niveau van veiligheid.

Slotwoord

Wij besparen u na deze behandeling van de tot nog toe onderkende problemen met het MCCD een samenvatting van ons betoog. Er is al in de inleiding gezegd: het gaat hier om een voorlopig commentaar. Toch willen wij nog drie aspecten speciaal belichten.

1. *Hoe hoger het beslissingsniveau, hoe groter de frictie.* Wie de „oude” GDP's van Northag kent, moet zijn opgevallen hoe weinig nieuws er eigenlijk onder de zon is met het MCCD. Nog steeds zien wij een fixatie op een *top-down*-benadering, waarbij het lagere tactische niveau voorwaarden schept voor grootschalige, hopelijk ook beslissende, *countermoves* door het hogere operationele niveau. Daarbij wordt o.i. onvoldoende rekening gehouden met het feit dat wij na een mislukte *countermove* voorlopig met lege handen staan. Succesvolle uitvoering vergt een coördinatie die is gebaseerd op „spoorboekjesachtige” planningsdocumenten. Daarbij lijkt nog steeds de veronderstelling te bestaan dat ook de vijand de hand houdt aan die spoorboekjes; hoewel die vermoedelijk juist minder „sjabloonmatig” zal optreden dan in het verleden. De grootschaligheid van het MCCD maakt het dan ook zeer gevoelig voor (catastrofale) fricties. Die blindheid voor frictie heeft ook te maken met een misverstand dat al jaren lang in bepaalde hoge militaire NAVO-kringen hardnekkig voortbestaat: nl. dat succes in het defensief voor het grijpen ligt, mits wij maar zo vroeg mogelijk in het conflict 's vijands spelletje van manoeuvre-contramanoeuvre gaan meespeelen. Wij zijn daarentegen ervan overtuigd dat wij een gunstige afloop juist moeten zoeken door de vijand op zijn zwakheden aan te grijpen en onze eigen sterke punten uit te buiten. Dat gebeurt bv. door meer nadruk te leggen op autonoom en initiatiefrijk optreden op lager (tactisch) niveau. Ook

daar zal frictie ontstaan, maar die is dan — aan eigen zijde — plaatselijker van aard en werkt niet zo ver door in de tijd.

2. *De politiek brengt vroeg of laat de „layer cake” weer terug.* Opvallend in het MCCD is eigenlijk dat schijnbaar zo gemakkelijk afscheid is genomen van het oude politiek-strategische beginsel van de voorwaartse verdediging, nauwkeuriger uitgedrukt: de *forward defence*. De *layer-cake* met het gros van de legerkorpsen naast elkaar in een zo ver mogelijk naar voren gevoerde verdediging is immers verleden tijd, zo wordt allerwegen beweerd. Toch zou het ons niet verbazen wanneer dat vertrouwde baksel — wellicht in wat aangepaste vorm — binnen enkele jaren terugkeert. De logica leidt onvermijdelijk tot zo'n conclusie. Gegeven de ruimere politieke waarschuwingstijd mag immers ook op meer militaire voorbereidingstijd worden gerekend, ook al zijn die twee grootheden niet automatisch aan elkaar gelijk te stellen. Het zou dan wel heel vreemd aandoen wanneer het bondgenootschap straks zijn veiligheidsgarantie voor bv. de eertijds Oostduitse bevolking minder ver zou laten strekken dan die tot 1990 voor West-Duitsland of andere frontlijnstaten gold.

3. *Het lijkt ons nuttig het MCCD door verdere discussie te „optimaliseren”.* Dit komt voort uit erkenning onzerzijds dat het MCCD als gedachten-exercitie nuttig is. *Third warrior* en *Fulda-'91* hebben zich beide vooral beziggehouden met de *countermove* door één legerkorps. Weinig aandacht is daarbij besteed aan het optreden als BMF of als beveiligende formatie over een relatief grote breedte van 150 km of meer, zoals ook in het MCCD voorzien. Het veelbesproken *uitgedunde gevechtsveld* blijkt in de sector van de *countermove* helemaal niet zo leeg. Hoe zit dat dan in de secundaire sectoren? Daarbij is wellicht een voorzichtige eerste les te trekken uit de Operatie *Desert Storm*. Ook in dat terrein hebben wij niets gezien dat erg leek op een uitgedund gevechtsveld.

Wij sluiten daarom af met de uitnodiging de discussie met ons aan te gaan over de hier behandelde materie. Het is nu de periode waarin nog geen heilige huisjes zijn opgetrokken, waarin nog allerlei aanpassingen mogelijk zijn, kortom, waarin

iedere geïnteresseerde — welke officier is dat niet? — zijn bijdrage kan leveren aan goed bruikbare doctrines voor het operationele en tactische niveau in fundamenteel gewijzigde politiek-strategische omstandigheden. Want dat van het laatste

sprake is, daarover bestaat ook bij ons geen spoor van twijfel. De twijfels bestaan bij ons slechts over de te trekken militair-technische consequenties. Daarover te denken en te discussiëren is een essentieel bestanddeel van onze beroepsuitoefening.

Dringend verzoek aan auteurs

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met anderhalve of dubbele regelafstand. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie het recente maartnummer).

Dat het wenselijk is van tijd tot tijd het lint in schrijfmachine of printer te vervangen, zou eigenlijk geen vermelding moeten behoeven.

Helaas worden ook nog regelmatig *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

P. J. J. Lambrichts

luitenant-kolonel der infanterie

De Arabische woestijn

Invloed van weer en terrein op militair optreden

Elke vorm van militair optreden wordt, ongeacht het niveau, beïnvloed door de weersomstandigheden waaronder, en de eigenschappen van het gebied waarbinnen, het plaatsvindt. Weer en terrein beïnvloeden niet alleen de mogelijkheden tot manoeuvreren, maar ook tot het leveren van gevechts- en verzorgingssteun. Weer en terrein stellen beperkingen maar bieden ook mogelijkheden bepaalde vormen van militair optreden uit te voeren. Het onderkennen van de invloeden van weer en terrein is — samen met kennis over de tegenstander — van essentieel belang voor de planning en uitvoering van opdrachten.

Het doel van dit artikel is de belangrijkste aspecten en invloeden van weer en terrein op het militaire optreden te beschrijven in dat deel van het Arabische schiereiland waar de confrontatie plaatsvond tussen de Coalitie en Irak; een gebied dat hoofdzakelijk uit woestijn bestaat.

Woestijnen zijn droge, onherbergzame gebieden waar door gebrek aan neerslag normaal leven vrijwel onmogelijk is. De woestijn wordt niet gekenmerkt door oppervlaktevormen die als karakteristiek kunnen worden beschouwd. Er zijn woestijngebergten, woestijnvlakten en combinaties ervan. In de woestijnvlakten kan de bodem rotsachtig zijn, maar ook komen grind- en zandwoestijnen voor.

Gevechten in woestijngebieden zijn niet uniek. Zo vonden er tijdens de Tweede Wereldoorlog omvangrijke operaties plaats in de Noordafrikaanse woestijngebieden. De Sinaï-woestijn was o.a. in 1967 en 1973 het toneel van intensieve gevechten tussen Israël en Egypte. Een recenter voorbeeld uit de jaren '80 geeft het conflict tussen Libië en Tsjad te zien, dat grotendeels in woestijngebied werd gevoerd. Ook de Koninklijke landmacht hield rekening met een optreden in de woestijn; in een oudere editie (1968) van de gevechtshandleiding was daartoe een afzonderlijke paragraaf op-

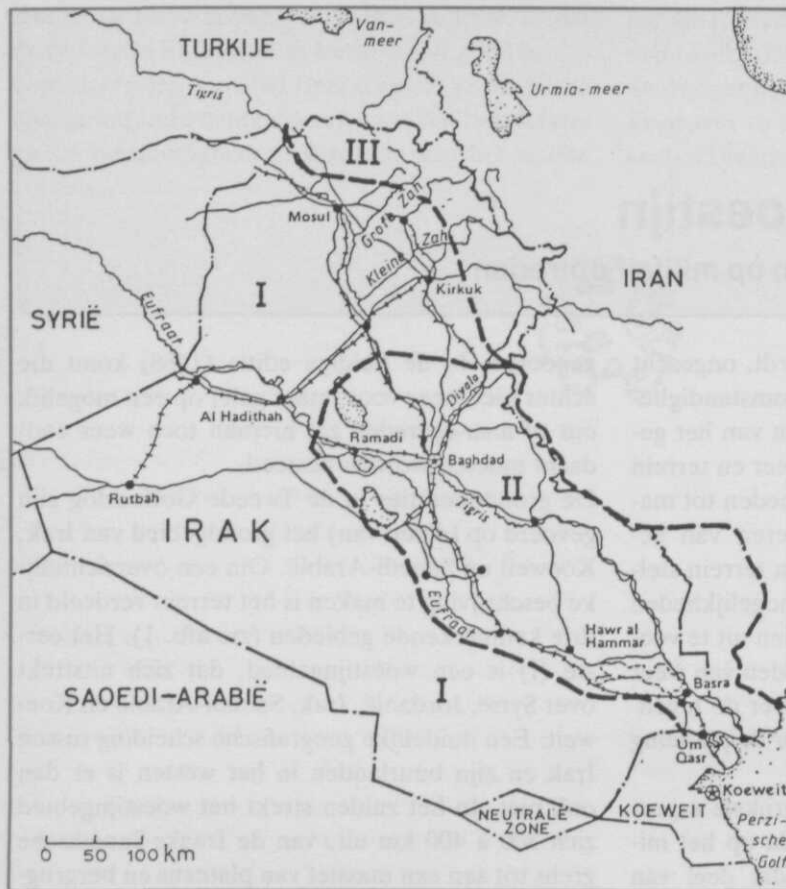
genomen. In de huidige editie (1988) komt die echter niet meer voor, maar gelet op een mogelijk *out of area*-optreden zal hieraan toch weer aandacht moeten worden besteed.

De grondoperaties in de Tweede Golfoorlog zijn gevoerd op (delen van) het grondgebied van Irak, Koeweit en Saoedi-Arabië. Om een overzichtelijke beschrijving te maken is het terrein verdeeld in drie kenmerkende gebieden (zie afb. 1). Het eerste (I) is een woestijngebied, dat zich uitstrekt over Syrië, Jordanië, Irak, Saoedi-Arabië en Koeweit. Een duidelijke geografische scheiding tussen Irak en zijn buurlanden in het westen is er dan ook niet. In het zuiden strekt het woestijngebied zich 300 à 400 km uit, van de Iraaks-Saoedische grens tot aan een massief van plateaus en bergruggen in centraal Saoedi-Arabië. In het oosten vormt, vanaf de monding van de Sjat-al-Arab, de Perzische Golf de natuurlijke begrenzing. Het woestijngebied wordt in het noorden en noord-oosten begrensd door een ander kenmerkend gebied, het rivierenlandschap (II), gevormd door de Eufraat en de Tigris. Het derde gebied (III) ten slotte wordt gevormd door hooglanden en bergen in het grensgebied van Irak met Iran en Turkije. Voor het doel van dit artikel is laatstgenoemd gebied minder van belang en blijft verder buiten beschouwing. De totale oppervlakte van de beschouwde gebieden (I en II) is ongeveer 1 miljoen km²; dat komt overeen met Frankrijk, Duitsland en de Beneluxlanden samen.

Hier zal eerst aandacht worden geschonken aan weer en klimaat in de betrokken gebieden en de invloed ervan op militaire operaties; vervolgens komt het terrein aan de orde.

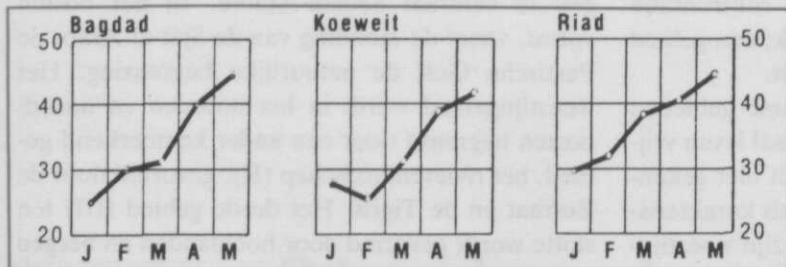
Weer en klimaat

Kenmerkend voor het woestijngebied (I) zijn de grote hitte en droogte en de veel voorkomende

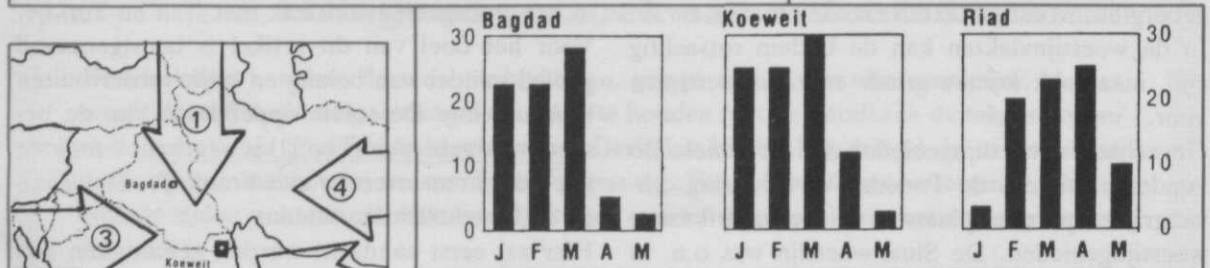

Afb. 1 De kenmerkende gebieden van het operatietoneel in de Golfoorlog

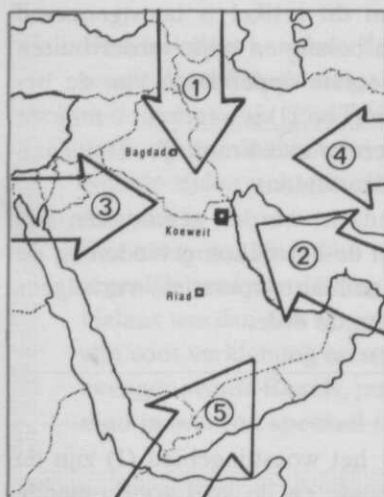
- I woestijng gebied
- II rivierengebied
- III hooglanden

Afb. 2 Gemiddelde maximumtemperaturen in °C in de eerste 5 maanden van het jaar in Bagdad, Koeweit en Riad

Afb. 3 Gemiddelde neerslag in mm in de eerste 5 maanden van het jaar in Bagdad, Koeweit en Riad

Afb. 4 De windsoorten

- 1 de noordenwind (*sjamal*) is in de winter koud en onaangenaam en tot in Riad voelbaar; in de zomer is de wind verfrissend
- 2 de vochtige warme wind uit de Golf, de warmste zee ter wereld, heet *kaus*; in januari/februari is hij aangenaam, maar in de zomer bijna ondraaglijk
- 3 westenwinden kunnen in de zomer plotselinge zandstormen veroorzaken
- 4 de oostenwinden die over het Zagrossgebirge uit Iran waaien, brengen zachte, droge lucht mee
- 5 de vochtige passaatwinden uit het zuidwesten hebben weinig invloed op het weer in Koeweit en Irak; ze brengen in de zomer warme, droge lucht mee

zand- en stofstormen, met name in de periode mei-oktober. In de kuststrook aan de Perzische Golf zijn zowel de temperatuur als de luchtvochtigheid hoog. Slechts in de wintermaanden (december-maart) valt er enige neerslag van betekenis, soms in de vorm van plotselinge en hevige regenbuien. Dat kan leiden tot een tijdelijk sterke vermindering van de terreinbegaanbaarheid, met vooral effect op de wielvoertuigen. De afb. 2 t/m 4 bevatten gegevens over temperatuur, neerslag en heersende winden.

De nautische ochtendschemering begint in de maanden februari en maart omstreeks 5.00 uur. De nautische avondschemering eindigt rond 19.00 uur. De schemerperiode is kort: ca. een halfuur. Plotseling optredende stof- en zandstormen kunnen de over het algemeen goede zicht- en waarnemingsmogelijkheden beperken. Op het ene moment blijft zover de waarnemingsmogelijkheden reiken niets verborgen, op het andere moment kan waarneming tijdelijk en plaatselijk tot nul worden gereduceerd. Navigatie en manoeuvreren door grond- en luchteenheden kan daardoor ernstig worden bemoeilijkt. Lasergeleide wapens zoals de Hellfire-raketten van de AH-64 Apache helikopter, verliezen hun effectiviteit als rondvliegend zand de op het doel gerichte laserstraal blokkeert. Ook de werking van televisiegeleide wapens, zoals de Maverick-raket en de GBU-15-bom wordt hierdoor belemmerd.

Optische middelen en radarsystemen kunnen beschadigingen oplopen door de schurende werking van zand en stof. Wapensystemen, turbines en communicatieapparatuur kunnen door binnendringend zand gaan haperen. De invloeden van zand en stof(stormen) op personeel en materieel zijn enigszins te beperken door extra beschermende maatregelen. Speciale olie, smeermiddelen en koelvloeistof zijn nodig om wapens en (rijdend) materieel inzetbaar te houden. Andere aanvullende maatregelen zijn het vaker wisselen van motoren en turbines e.d. en het verwisselen van smeermiddelen. De altijd aanwezige invloed van zand en stof beïnvloedt de operationele mogelijkheden en verzwaart de logistieke ondersteuning.

Ook de hoge temperaturen vormen een belangrijke factor. Met name de hitte beïnvloedt de prestaties van mens en machine drastisch. Uitdroging en uitputting door hitte vormen een voortdurende bedreiging, zelfs voor geacclimatiseerde troepen.

Voorzorgsmaatregelen zijn nodig om deze gevaren het hoofd te bieden, zoals zoveel mogelijk bescherming tegen de zon en het beschikken over ruime hoeveelheden water. Ter illustratie: de US Army gaat uit van een standaardverbruik aan water van 44 l/man/dag. Voor voertuigen houdt men de dubbele hoeveelheid aan.

In Saoedi-Arabië zijn slechts twee bronnen aanwezig die voldoende water leveren om grote eenheden te verzorgen. Ze bevinden zich bij King Khalid Military City en bij Hafat al Batin, resp. 180 en 100 km van het drielandpunt Irak/Koeweit/Saoedi-Arabië. In de rest van het gebied — o.a. langs de Iraaks-Koeweitse grens — komen enkele verspreide bronnen voor, die voor kleinere eenheden echter van levensbelang kunnen zijn. Behalve de grote bronnen zijn de ontziltingsinstallaties in Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten van essentieel belang voor de watervoorziening in de regio. Van de totale ontziltingscapaciteit in de wereld bevindt 60% zich in de Golfregio. Saoedi-Arabië neemt daarvan de helft voor zijn rekening en is voor een aanzienlijk deel van zijn watervoorziening afhankelijk van de opbrengst daarvan. Koeweit en de andere Golfstaten zijn vrijwel volledig aangewezen op water uit die installaties. Behalve bronnen en ontziltingsinstallaties kunnen de in de woestijn aanwezige waterreserves, op diepten van 150 tot 2000 m, een aanvulling op de drinkwaterproductie vormen. Daartoe moeten ze wel eerst worden aangeboord. Tevens moet dan nog voor waterzuiverings- en opslagcapaciteit worden gezorgd. Het zal echter duidelijk zijn dat aanzienlijke hoeveelheden water moeten worden aangevoerd om aan de behoeften te voldoen.

Hoge temperaturen zijn ook van invloed op het gebruik van de materiële middelen. Metalen delen worden gloeiend heet, waardoor aanraken met onbeschermde handen onmogelijk wordt. Zo stelt een US Army-voorschrift „Ammunition must be kept away from direct heat and sunlight. If it can be held by bare hands it is safe to fire”. Onderhoud aan vliegtuigen en voertuigen wordt ernstig belemmerd indien het personeel beschermende handschoenen moet dragen. Elektronische-uitrustingsstukken, zoals computers en sensors zijn gevoelig voor hoge binnentemperaturen; problemen ontstaan indien airconditioning en andere voorzorgsmaatregelen onvoldoende blijken te zijn. ▷

De hoge temperaturen zijn ook van invloed op de waarnemings- en zichtmogelijkheden. Door de hitte trilt de lucht tot enkele meters boven het maaiveld. Het beeld wordt zodanig vervormd dat het moeilijk is op grotere afstanden doelen te onderkennen en te identificeren. Vanaf de hogere punten of uit helikopters is het effect van trillende lucht echter verdwenen, waarbij de waarneming dan bovendien wordt begunstigd door de geringe luchtvochtigheid. Ook in de avond, nacht en vroege ochtenduren wordt de waarneming niet gehinderd door de hoge temperaturen. Warmtebeeldapparatuur ondervindt eveneens hinder van hoge temperaturen. Het temperatuurverschil tussen een object en de omgeving is soms te gering om effectief een doel te kunnen onderkennen. Daarentegen houden met name metalen objecten die de hele dag aan hoge temperaturen hebben blootgestaan in de avond en nacht warmte zodanig lang vast, dat ze zeer markant afsteken tegen de omgeving.

De hoge temperaturen hebben ook gevolgen voor de inzet van het tankkanon, met name indien op grotere afstanden vuur moet worden uitgebracht. Het betreft hier het doorhangen van kanonlopen, dat wordt veroorzaakt door de meer dan normale verhitting van de bovenkant van de loop in tegenstelling tot de onderzijde, die niet aan dezelfde hitte wordt blootgesteld. De gevolgen kunnen zijn dat op grotere afstanden schoten te kort vallen, ondanks het feit dat „goed” werd gericht. Maatregelen, gericht op een evenwichtige verspreiding van warmte en hitte, zoals isolatie van lopen, kunnen deze problemen voorkomen. Overigens blijkt dat tijdens de wintermaanden met relatief koele periodes dit fenomeen in mindere mate voorkomt.

De hoge temperaturen in het woestijngebied hebben ook invloed op de inzet van chemische strijdmiddelen. Zij verhogen de effecten van strijdgassen in vloeibare vorm. Deze sorteren juist hun effect via de onbeschermdde huid van de mens. De instabiele lucht zorgt echter voor ongelijkmatige spreiding van de middelen, zodat grotere hoeveelheden nodig zijn om toch het gewenste effect te bereiken. Een ander punt, dat de inzet van chemische strijdmiddelen minder effectief maakt, is het snel verdampen ervan. Indien de vloeibare strijdgassen in het woestijnzand kunnen wegzakken, zal de verdamping echter minder snel plaatsvinden.

Effectieve inzet van strijdgassen tijdens periodes van hitte kan daarom in feite alleen plaatsvinden indien gebruik wordt gemaakt van persistente zenuwgassen of blaartrekkende middelen. 's Nachts en bij koelere periodes overdag, zijn de weersomstandigheden voor inzet van chemische strijdmiddelen het gunstigst. Ook de niet-persistente middelen zijn nu effectiever, en van persistente middelen zijn minder grote hoeveelheden nodig.

Conclusies

Uit het bovenstaande blijkt dat de weersomstandigheden in de woestijn hoge eisen stellen aan personeel en materieel. Met name in de zomerperiode, van medio april tot eind oktober, beperken de hoge temperaturen de effectieve inzet van personeel en materieel vrijwel uitsluitend tot de draaglijker periodes van avond, nacht en ochtend. Ook de vaak voorkomende stof- en zandstormen hebben sterke invloed. In de winterperiode, eind oktober tot medio april, is de invloed van de temperatuur op personeel en materieel, relatief gezien, minder ongunstig; ook dan blijft echter aandacht voor met name de watervoorziening en de invloeden van zand en stof essentieel. Alhoewel in vergelijking met de zomerperiode zand- en stofstormen minder vaak voorkomen staat daartegenover dat door plotselinge en zeer hevige regenval de terreinbegaanbaarheid plaatselijk en tijdelijk aanzienlijk terugloopt; dan is voor lichte (wiel)voertuigen verplaatsing in het terrein vrijwel onmogelijk.

Terrein

Bij de beschrijving van het woestijn- en het rivierengebied komen de bodemverheffing, vegetatie en begroeiing, bodemgesteldheid, infrastructuur e.d. aan de orde.

Woestijngebied

Het woestijngebied is overwegend vlak en loopt zacht glooiend af, vanaf de bergruggen langs de Rode Zee in noordoostelijke richting, naar de Perzische Golf en het rivierengebied in Irak. Het betreft hier een plateau van ca. 1000 km — van de Rode Zee tot aan de Perzische Golf — en ca. 1000 km vanaf Riad tot aan de grens van Saoe-

di-Arabië met Jordanië. Het hoogteverschil bedraagt slechts 1000 m. De afwatering uit dit gebied gebeurt via wadi's; dat zijn rivierbeddingen die alleen water afvoeren na plotselinge, hevige regenval. Hierdoor is de ondergrond uitgeslepen en de bodem is veelal bedekt met grof puin en stenen. De wadi's lopen in algemene zin van zuidwestelijke in noordoostelijke richting, dus ongeveer loodrecht op de Iraaks-Saoedische grens. De grootste is de Wadi al Batin, op de grens van Koeweit en Irak. Ze heeft een diepte van maximaal 240 m en is 2 tot 3 km breed. Op verscheidene plaatsen is de Wadi al Batin doorschrijdbaar.

Vegetatie is in het woestijngebied nauwelijks aanwezig; een uitzondering vormen de wadi's en enkele oases. De begroeiing bestaat in dat geval uit een soort struiken met (soms duimdikke) vlijmscherpe doornen. In Irak en Koeweit heeft de woestijn een ruwe, stevige bovenlaag. Alleen in het grensgebied met Koeweit is de bovenlaag zanderig en glooiend. Ten noorden en westen van de baai van Koeweit bestaat de golvende woestijnvlakte grotendeels uit grind en kiezel met hier en daar zandvlakten en enkele zoutmoerassen. De kust van Koeweit en Saoedi-Arabië in zuidelijke richting is vlak; parallel aan de kustlijn liggen, meer landinwaarts, verschillende zoutmoerassen. Voor de kust van Koeweit liggen enkele kleine, modderige eilanden. De grotere eilanden Faylakah en Boebiyah zijn vlak en zanderig. Het woestijngebied in Saoedi-Arabië ten slotte, tussen het centrale plateau en de grens met Irak en Koeweit, bestaat uit stevige, hier en daar licht glooiende grind- en kiezelvlakten, onderbroken door verspreide wadi's, zoutvlakten en zandverstuivingen.

De verbindingen tussen de steden worden gevormd door een beperkt net van verkeerswegen. In Saoedi-Arabië is in het desbetreffende woestijngebied een verharde weg aanwezig tussen de hoofdstad Riad en het aan de kust gelegen Damman. Langs de kust loopt een weg van de staat Qatar via Hofoef en Damman en vervolgens langs Joebail naar Koeweit-Stad. Ongeveer 60 km ten noordwesten van Joebail splitst een weg zich af van de kustweg en loopt ten zuiden van de grens met Koeweit en Irak door Jordanië naar Haifa in Israël.

In Koeweit is een aantal verharde wegen aanwezig, die de verbinding vormen met de vele oliebronnen. Voorts zet de eerder vermelde kustweg zich in noordelijke richting voort naar Basra in Irak. Ook in Irak zijn in het beschouwde woestijngebied weinig wegen aanwezig. De belangrijkste (en inmiddels ook bekendste) is de weg tussen Bagdad en Jordanië. Hoewel er in het woestijngebied dus nauwelijks wegen van betekenis zijn, veroorzaakt dat in het algemeen geen onoverkomelijke problemen. De harde, vlakke woestijnbodem maakt voor zowel wiel- als rupsvoertuigen verplaatsingen buiten de wegen mogelijk. Beperkingen kunnen echter ontstaan tijdens en na een periode van regenval, met name voor wielvoertuigen. Voorts kunnen scherpe stenen en de reeds eerder genoemde duimdikke doornen voor wielvoertuigen veel hinder en behoorlijke bandenslijtage veroorzaken. Deze hinder bleek bv. tijdens een relatief korte verplaatsing, in augustus 1990, van een brigade van de Saoedische Nationale Garde waarbij de eenheid te maken kreeg met 161 lekke banden, veroorzaakt door doornen en scherpe stenen.

Een bijzonder aspect van de infrastructuur vormen de olievelden. In Koeweit zijn ongeveer 15 grote velden, met name in het gebied bij Al Ahmadi en bij Al Wafrah op ca. 30, resp. 100 km ten zuiden van Koeweit-Stad (zie afb. 5). De olievelden bestaan elk uit een centraal pompstation dat via een netwerk van pijpleidingen ruwe olie inneemt uit bronnen. Vanuit dit pompstation wordt de ruwe olie via een andere pijpleiding verder doorgepompt naar olietanks en laadstations aan de kust (afb. 6). De leidingen zijn vele kilometers lang en lopen grotendeels bovengronds. Ze hebben diameters tot ca. 60 cm en zijn gemaakt van 13 mm dik staal. De leidingen liggen ongeveer 20 tot 60 cm boven het maaiveld met 2 tot 6 pijpen naast elkaar. Oversteekmogelijkheden over de pijpleidingen komen regelmatig, maar op wijd verspreide plaatsen voor. Ze worden gevormd door zand- of grindheuvels, of stapels van spoorbielzen, aan weerszijden van een pijplijn. Deze veelheid aan leidingen belemmert het optreden van grondtroepen in hoge mate.

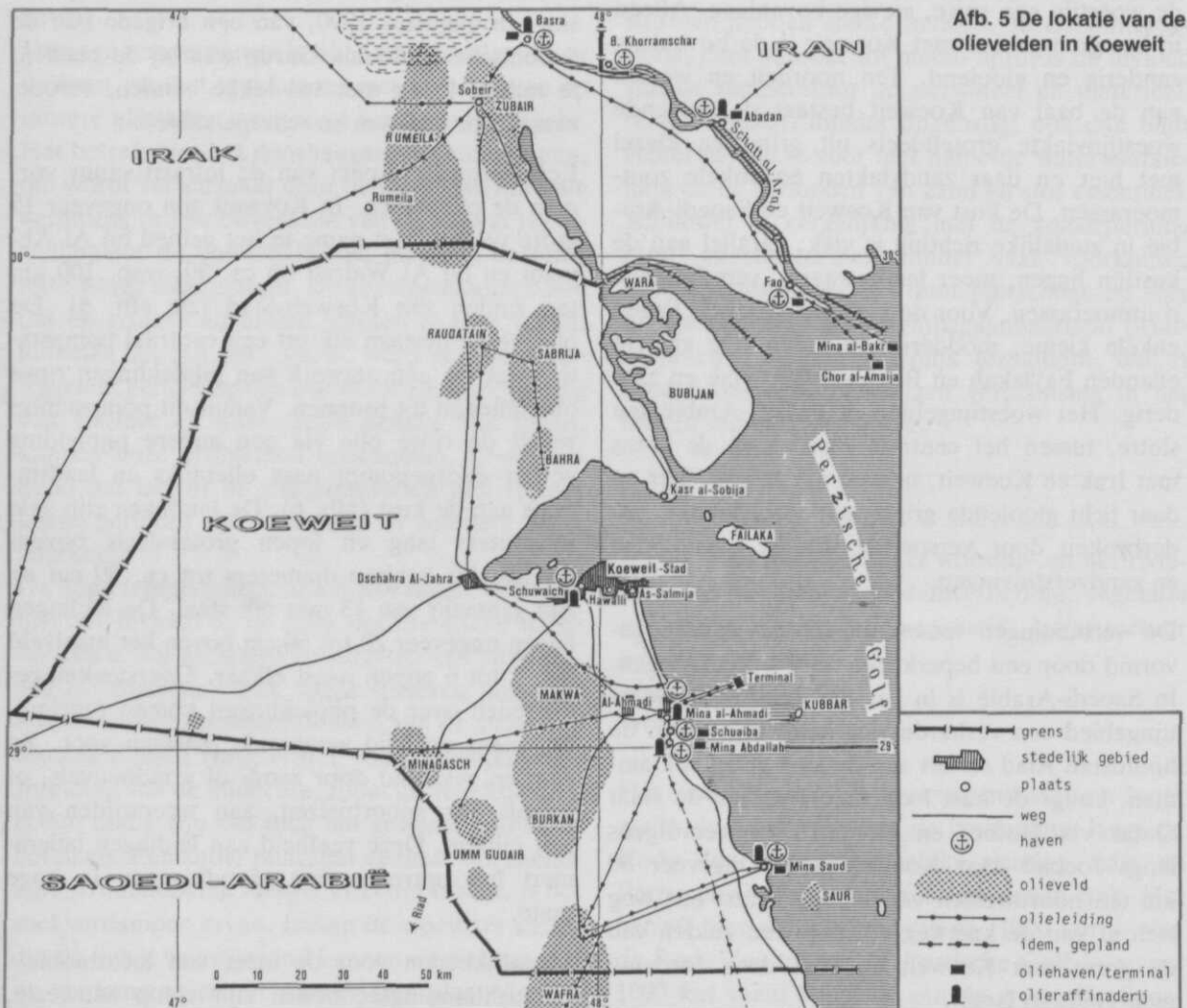
Mogelijkheden voor de inzet van luchtmobiele en luchtlandingseenheden zijn volop aanwezig,

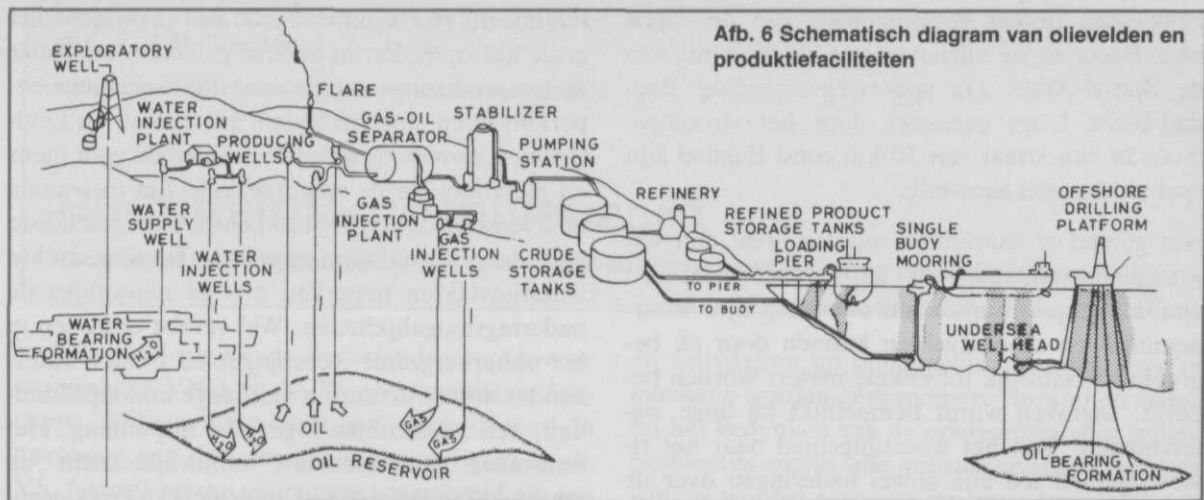
mits stof- en zandstormen de inzet niet verhinderen. Naderingen vanuit zee (de Golf) richting Irak, worden ernstig gehinderd door een moerasgebied ten zuiden van Basra, door ondiepten en zandbanken voor de kust en door modderige oevers. Bovendien zijn er weinig mogelijkheden om na een landing uit te breken. De Baai van Koeweit is uit maritiem oogpunt geschikt voor een amfibische landing. De Baai wordt echter beheerst vanuit Koeweit-Stad en vanaf de Jar-al-Zwar, een heuvelrug ten noorden van de stad. Hierdoor heeft een amfibische landing dus tactische bezwaren. Ten zuiden van Koeweit-Stad is een amfibische landing mogelijk, maar bij een uitbraak uit de bruggehoofden zal men vrij snel in de oliewingebieden met hun pijpleidingnetwerken terechtkomen.

Behalve Koeweit International Airport zijn er in Koeweit nog twee grote militaire vliegvelden:

Ahmed-al-Jader en Ali-al-Salem. In Saoedi-Arabië zijn meer dan 25 grotere vliegvelden; enkele daarvan zijn in gebruik bij het civiele vliegverkeer en kunnen de zwaarste vliegtuigen ontvangen. Veel van de Saoedische vliegvelden zijn aangelegd onder supervisie van de VS volgens normen, vastgesteld door het US Army Corps of Engineers. Een deel bestaat echter slechts uit landingsbanen, zonder verdere infrastructuur van betekenis. Extra inspanning zal nodig zijn om die rudimentaire vliegvelden operationeel te maken. In het woestijngebied op Iraaks grondgebied zijn nauwelijks vliegvelden aanwezig. Irak beschikt over ca. 15 grotere militaire vliegvelden, veelal voorzien van moderne, uitgebreide en beschermde infrastructuur, zoals shelters. Het merendeel is gesitueerd in de omgeving van Bagdad en in noord- en noordwest-Irak.

De openheid van het woestijngebied heeft tot ge-

Afb. 6 Schematisch diagram van olievelden en productiefaciliteiten

volg dat buiten de wadi's nauwelijks mogelijkheden aanwezig zijn voor vuur- en zichtdekking. Ingraven kan worden bemoeilijkt door de aanwezigheid van stenen en vereist dan de inzet van zwaar geniematerieel.

Een bijzonder aspect bij verplaatsingen wordt gevormd door de stofvorming. Colonnas van verplaatsende voertuigen worden eerder ontdekt door opgeworpen stofwolken; zeker overdag kan dat de mogelijkheden tot verrassing verminderen. Aan de andere kant biedt het ook de mogelijkheid om een tegenstander te misleiden. Een probleem bij verplaatsingen en het optreden in de woestijn vormt de oriëntatie; zolang specifieke hulpmiddelen – zoals navigatieapparatuur – ontbreken, zal intensieve training nodig zijn om dat probleem onder de knie te krijgen.

Rivierenlandschap

De oude naam van Irak is Mesopotamië (= land tussen twee rivieren). Kenmerkend voor Irak is dan ook het stroomgebied van de rivieren Eufraat en Tigris. Dit rivierenlandschap wordt in het oosten begrensd door het Zagrossgebergte. In het westen vormt het woestijngebied de grens. De lengte van het gebied is ongeveer 500 km. De afstand tussen de beide rivieren varieert van 60 tot 180 km. De Eufraat en Tigris ontspringen beide in Turkije. Bij Qoerna vloeien ze samen in een groot moerasgebied, Hawr al Hamar, en vormen daarna de Sjat-al-Arab. Deze stroomt vervolgens over een lengte van 120 km naar de Perzische Golf. Het rivierengebied is in vergelijking met het beschreven woestijngebied aanzien-

lijk kleiner, maar veel complexer. Ten noorden van Bagdad stromen de rivieren in duidelijke beddingen met natuurlijke waterkeringen. Zuidelijk van Bagdad verdwijnen die kenmerken echter. De rivieren meanderen over een open vlakte, met slechts een gering verval; op sommige delen 1 à 2 m per 100 km. Hier stromen ze in feite door opgehoogde uiterwaarden of verhoogde beddingen van modder en slib, dat door de rivieren zelf is afgezet. Ten opzichte van de omringende vlakke stromen ze op verschillende plaatsen 1 tot 1,5 m boven het maaiveld; de breedte kan oplopen tot 150 m. De Tigris bereikt in april de hoogste waterstanden; de Eufraat in mei. Het smeltwater uit de berggebieden in Turkije en uit het Zagrossgebergte kan dan het waterpeil met 4 tot 6 m doen stijgen op plaatsen waar de diepte normaal niet meer dan 2 m is. Door het buiten de oevers treden van de rivieren zoekt het water zijn weg over de vlakte. Nieuwe beddingen ontstaan en in veel gevallen komen grote gebieden onder water te staan. Het rivierengebied is een vruchtbaar landbouwareaal en kenmerkt zich door vele boomgaarden, rijstvelden en akkers. Oorden en dorpen, ondiepe meren, moerassen, moddervlakten, kanalen, sloten, dijken, verhoogde paden en opgehoogde wegen zijn typerend. Van de totale Iraakse bevolking woont hier driekwart, d.w.z. ongeveer 13 miljoen, waarvan 7 miljoen in de steden Bagdad en Basra. In het gebied is een uitgebreid wegennet aanwezig, vooral in de directe nabijheid van de rivieren. De bruggen over de Eufraat en de Tigris zijn geschikt voor zwaar verkeer (klasse 70). Van Bagdad loopt de belangrijkste verkeersweg naar het

zuidoosten in het stroomgebied van de Tigris naar Basra en de oliehaven aan de monding van de Sjat-al-Arab. De spoorwegverbinding Bagdad-Basra loopt eveneens door het stroomgebied. In een straal van 50 km rond Bagdad zijn veel industrieën aanwezig.

Het gebied is aanzienlijk minder open dan het woestijngebied, met als gevolg dat zicht- en vuurdekkingen ruimschoots aanwezig zijn. Waarnemings- en schootsvelden kunnen door de begroeiing plaatselijk tot enkele meters worden beperkt. Ingraven wordt bemoeilijkt bij hoge waterstanden. Van het woestijngebied naar het rivierengebied toe zijn zowel naderingen over de grond als door de lucht mogelijk. In het rivierengebied zelf is verplaatsen buiten de wegen beperkt mogelijk. Oorden en bebouwing, oude rivierbeddingen, moerassen, meren, boomgaarden, kanalen, irrigatiewerken, opgehoogde wegen en spoorwegen vormen stoppende en remmende hindernissen. Het rivierengebied biedt minder landingszones voor grootschalige inzet van luchtlandings- en luchtmobiele eenheden.

De Tigris en de Eufraat zijn — in combinatie met het moerasgebied Hawr-al-Hammar, de Sjat-al-Arab en de rivierdelta aan de Perzische Golf — remmende hindernissen, met name voor eenheden en formaties die in oostelijke of westelijke richting verplaatsen; ook kanaliseren deze hindernissen verplaatsingen in noord-zuidrichting.

Samenvatting

Het optreden in woestijngebieden is geen nieuw

Literatuur

- M. Brawer — *Atlas of the Middle East*. Macmillan Publ. Comp., New York (1988).
D. Eshel — Fighting under desert conditions. *Armor* (1990)(11/12).
M. Hammick — Report from the front: AMU's underrated in USAF's succes. *Int. Def. Rev.* (1991)24.

fenomeen. Het kenmerkt zich wel (overigens net zoals het optreden in andere gebieden en onder andere weersomstandigheden) door specifieke beperkingen en mogelijkheden. Hitte, stof- en zandstormen vormen de grootste problemen voor mens en materieel. In de zomerperiode zijn met name de avond, nacht en vroege ochtend de geschikste periodes voor militaire operaties. De uitgestrekte woestijnvlakten beperken niet of nauwelijks de naderingsmogelijkheden. Wel vereist optreden in het onherbergzame woestijngebied zonder water, zonder infrastructuur en met lange omloopafstanden, een aanzienlijke logistieke inspanning. Het ontbreken van voldoende natuurlijke zicht- en vuurdekking bemoeilijkt ongemerkt verplaatsen. De oriëntatie in deze gebieden vereist bijzondere aandacht. In Koeweit kunnen Koeweit-Stad en de uitgestrekte olievelden en pijpleidingnetwerken ten zuiden van de hoofdstad het optreden van eenheden en formaties aanzienlijk beperken. Het rivierengebied kan door de ruime aanwezigheid van veel waterlopen, een dicht wegennet en omvangrijke bebouwing en begroeiing, eveneens het optreden van eenheden en formaties over de grond en vanuit de lucht bemoeilijken.

De grondoperaties werden gevoerd op (delen van) het grondgebied van Irak, Koeweit en Saoedi-Arabië. Het overgrote deel hiervan is woestijngebied. Vanwege de openheid en de grote toegankelijkheid van het woestijngebied zullen activiteiten als het acclimatiseren van personeel, het voorbereiden van operaties en het opbouwen van een logistiek systeem, eerst mogelijk zijn indien men de tegenstander de toegang tot het gebied kan ontzeggen. Het verkrijgen van het luchtoverwicht is daartoe voorwaarde.

Aktuelle Geoinformation Irak-Kuwait. Amt f. Militärisches Geowesen, Wiesbaden (1990).

Desert operations, FM 90-3, FMFM 7-27; US Army Armor School. HQ Dept of the Army, Washington/DC (1977).

Military geography of Iraq and adjacent Arab territory. Congressional Research Service, Washington/DC (1990).

drs. A. J. P. Smolders

reserve tweede luitenant van de Koninklijke luchtmacht

Bedrijfsinterne milieuzorg

Perspectief voor systematische aandacht voor milieu in de bedrijfsvoering van de krijgsmacht

In 1986 publiceerden de Nederlandse werkgeversorganisaties VNO en NCW gezamenlijk de brochure „Milieuzorg in bedrijven”. Daarin werd, in navolging van de ontwikkelingen in Japan en de VS, *bedrijfsinterne milieuzorg* voorgesteld als een belangrijk instrument om de door het bedrijfsleven veroorzaakte milieuaantasting te verminderen. Men kan daarin een reactie zien op het falende milieubeleid van de jaren '70 en '80 dat vooral werd gekenmerkt door een sterk sectorale aanpak. Kenmerkend voor dat sectorale beleid is dat per zg. milieusector (bodem, water, lucht) een sectorspecifiek beleid wordt gevoerd. Als gevolg daarvan worden de samenhangen in het natuurlijke milieu onvoldoende onderkend en wordt het gevoerde beleid onvoldoende afgestemd tussen de verschillende milieubeleidssectoren. Bedrijfsinterne milieuzorg kan worden gezien als een poging te komen tot een integralere en meer brongerichte aanpak van de milieuproblematiek.

De door de werkgevers gepostuleerde bedrijfsinterne milieuzorggedachte is intussen overgenomen in het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP). Belangrijk is ook de in 1989 verschenen beleidsnotitie „Bedrijfsinterne milieuzorg” van het ministerie van VROM, waarin e.e.a. verder is uitgewerkt. Al met al ziet het ernaar uit dat bedrijfsinterne milieuzorg in de nabije toekomst een zeer belangrijke plaats gaat innemen bij de aanpak van de milieuproblematiek.

Milieuzorg en milieuzorgsystemen

Om het begrip bedrijfsinterne milieuzorg nader te concretiseren is het begrip *milieuzorgsysteem* ingevoerd. Volgens de meest gebruikte definitie is er sprake van een milieuzorgsysteem indien de zorg voor het milieu op zodanige wijze in de bedrijfsvoering is *geïntegreerd* dat alle maatregelen

en activiteiten op milieugebied in *onderlinge samenhang* worden ondernomen. Bovendien dienen bij het bedenken van de oplossingen voor milieuproblemen steeds *alle milieuaspecten in beschouwing te worden genomen* om zoveel mogelijk verschuiving van milieuproblemen te voorkomen.

Een ander begrip dat bij bedrijfsinterne milieuzorg een belangrijke rol speelt is de zg. verinnerlijking van milieuwaarden. Dat houdt in dat bedrijven of organisaties het milieubeleid van de overheid volledig onderschrijven en bereid zijn zich naar vermogen in te spannen om dat beleid mee te verwezenlijken. Zo zal een bedrijf waarin sprake is van een verinnerlijking van milieuwaarden ervoor zorgen dat de voorschriften uit de milieuvergunningen worden nageleefd. De verinnerlijking moet derhalve worden gezien als een belangrijke voorwaarde voor een goed functionerend milieuzorgsysteem.

De elementen van een milieuzorgsysteem

In de notitie „Bedrijfsinterne milieuzorg” worden de volgende elementen genoemd die altijd deel moeten uitmaken van een integraal milieuzorgsysteem.

Milieubeleidsverklaring

In een milieubeleidsverklaring wordt aangegeven hoe het management over milieuzaken denkt. Zo dient duidelijk te worden gemaakt welke milieudoelstellingen het bedrijf zichzelf stelt op de middellange en de lange termijn en welke inbreng daarbij van de personeelsleden wordt verwacht.

Milieuprogramma

In een milieuprogramma worden de milieuactivi-

teiten opgenomen die in een bepaald jaar (of periode van jaren) zullen worden uitgevoerd. Dat programma mag geen vrijblijvende zaak zijn maar moet worden gezien als het operationele milieubeleid van het bedrijf.

Het is dan ook essentieel dat het milieuprogramma wordt onderschreven door het topmanagement. Bovendien dient de voortgang van de uitvoering van de actiepunten regelmatig te worden getoetst.

Integratie van milieuzorg in de bedrijfsvoering

Van een integratie van milieuzorg in de bedrijfsvoering is sprake wanneer bij alle beslissingen op alle niveaus in de organisatie aandacht wordt geschonken aan de eventuele milieuaspecten. Het zal duidelijk zijn dat daarmee in de organisatie(structuur) rekening moet worden gehouden. Een goede integratie vereist dat de verantwoordelijkheid voor milieuaangelegenheden primair bij de lijnfunctionarissen wordt neergelegd. In grotere organisaties kunnen ter aanvulling nog staf-functionarissen worden aangesteld die dan vooral een adviserende, controlerende en signalerende rol vervullen (bv. milieucoördinator). Verder is het van belang dat belangrijke milieuzaken worden vastgelegd in bedrijfsinterne procedures en voorschriften. Zo moeten, om de naleving van de vergunningen te bevorderen, de vergunningvoorschriften worden vertaald in bedrijfsinterne voorschriften. Maar al te vaak liggen de vergunningen met de vergunningvoorschriften onaangeroerd in het kantoor van de directeur. Het zal duidelijk zijn dat dit de naleving van de voorschriften niet bevordert.

Metingen en registraties

Milieuzorg vereist ook een goed overzicht van de milieurelevante gegevens (zoals energieverbruik, bedrijfsstoffenverbruik, de afvalstoffenproductie, enz.). Een afdoende registratie en administratie van die gegevens moet dan ook in procedures worden geregeld en veiliggesteld. Uiteindelijk kan op basis van de verzamelde gegevens een zg. „stoffenbalans” worden opgesteld. Daarin worden de in- en uitgaande stoffenstromen tegen elkaar uitgezet. Indien de administratie sluitend is dient er sprake te zijn van een evenwicht in de balans.

Interne controle

In een milieuzorgsysteem wordt regelmatig de naleving van de vigerende wet- en regelgeving gecontroleerd. Indien de vergunningvoorschriften zijn vertaald naar bedrijfsinterne voorschriften kan de interne controle zich tot deze regelgeving bepalen. Natuurlijk zal de interne controle zich in een goed functionerend milieuzorgsysteem uitstrekken tot alle belangrijke milieurelevante handelingen, processen, produktspecificaties, enz. Hierbij kan o.m. worden gedacht aan de controle op de gescheiden inzameling van bepaalde afvalstoffen.

Interne en externe rapportage

Interne rapportage moet ervoor zorgen dat het management op de hoogte blijft van de milieurelevante ontwikkelingen binnen het bedrijf. Verder is het gebruikelijk een milieujaarverslag op te stellen waarin inzicht wordt gegeven in de belangrijkste ontwikkelingen op milieugebied in het afgelopen jaar.

Bepaalde milieuwetgeving schrijft voor dat bedrijven gegevens moeten verstrekken aan externe belanghebbenden. Ook deze rapportage behoort in een milieuzorgsysteem voldoende aandacht te krijgen.

Bedrijfsinterne voorlichting en opleiding

Het is essentieel dat het personeel nauw wordt betrokken bij de milieuzorg in het bedrijf. Om de hiervoren gememoreerde integratie van de milieuzorg in de bedrijfsvoering te realiseren zal daarom behalve de organisatiestructuur ook de bedrijfscultuur moeten veranderen. Bovendien behoren mensen op de hoogte te blijven van de milieuaspecten van de werkzaamheden die ze verrichten. Bedrijfsinterne voorlichting en opleiding zijn belangrijke instrumenten om het milieubewustzijn en de milieukennis onder het personeel te vergroten.

Periodieke doorlichting van het milieuzorgsysteem door middel van milieu-audits

Via een periodieke doorlichting zal regelmatig moeten worden nagegaan of het milieuzorgsysteem

teem voldoet aan de eisen die eraan worden gesteld. Tevens moet worden gezien of het systeem voldoende heeft ingespeeld op eventuele veranderde omstandigheden. Een milieuzorgsysteem behoort immers niet star te zijn maar moet juist een zekere dynamiek en flexibiliteit vertonen. Het is de bedoeling dat deze doorlichting zal plaatsvinden in de vorm van een door interne of externe deskundigen uitgevoerde „milieu-audit”. Daarin wordt op een systematische manier aan de hand van waarnemingen, interviews en het bestuderen van relevante documentatie een onderzoek gedaan naar de milieuzorg in een bedrijf. Het gaat daarbij zowel om de technische als om de administratieve en organisatorische aspecten.

Zes voordelen van milieuzorg

Bedrijfsinterne milieuzorg heeft een aantal voor- en nadelen. Als belangrijkste nadelen kunnen de extra administratieve belasting van de organisatie en de (soms hoge) aanvangskosten (milieu-investeringen, versnelde afschrijving van milieu-onvriendelijke apparatuur, enz.) worden genoemd. Er zijn echter ook enkele belangrijke voordelen waarvan hieronder de zes belangrijkste.

1 Men kan verwachten dat in de toekomst steeds strengere milieu-eisen aan de bedrijven zullen worden opgelegd. Een goed functionerend milieuzorgsysteem zal ervoor zorgen dat vroegtijdig op die toekomstige wet- en regelgeving wordt ingespeeld. Daarom kunnen door tijdig in milieuzorg te investeren de concurrentiepositie en continuïteit voor de toekomst worden veilig gesteld.

2 Interne milieuzorg geeft bedrijven de kans een eigen milieubeleid te voeren dat past in de cultuur en structuur van het bedrijf. Elk bedrijf is immers anders en elk milieuzorgsysteem is dan ook toegesneden op een specifieke bedrijfssituatie.

3 Milieuzorg leidt in het algemeen tot een vermindering van het energie- en grondstoffenverbruik. Bovendien wordt de hoeveelheid afval in de meeste gevallen teruggedrongen en kunnen schadeclaims in de toekomst (bv. hoge bodemsaneringskosten) worden voorkomen. Daarom leidt milieuzorg op termijn veelal tot financiële voordelen.

4 Interne milieuzorg leidt ook tot een rationalisatie van de bedrijfsvoering. Het invoeren van interne milieuzorg dwingt een bedrijf immers na te den-

ken over de eigen bedrijfsvoering. Milieuzorg heeft dan ook vele raakvlakken met andere bedrijfsrationele aspecten, zoals kwaliteitszorg en procesmanagement.

5 Voor bedrijven die hun verantwoordelijkheid voor het milieu kennen zal in de toekomst wellicht worden volstaan met minder gedetailleerde vergunningvoorschriften. Ook zullen de milieuvergunningen dan in verhouding meer doel- en minder middelvoorschriften kunnen bevatten. Daardoor kan de vergunningverlening aanzienlijk worden vereenvoudigd.

6 Milieuzorg verhoogt de maatschappelijke acceptatiegraad van milieuvervuilende activiteiten en processen.

Milieuzorg binnen de krijgsmacht

De overheid gaat ervan uit dat het bedrijfsleven op eigen kracht zal overgaan tot het invoeren van milieuzorgsystemen. Mocht bedrijfsinterne milieuzorg echter onvoldoende van de grond komen dan zal de overheid milieuzorgsystemen verplicht gaan stellen. In dit verband streeft zij ernaar dat over 5 jaar alle grotere bedrijven een milieuzorgsysteem hebben; de kleinere bedrijven zullen over een aanzet tot een milieuzorgsysteem moeten beschikken. Milieuzorg is dus bepaald geen vrijblijvende zaak.

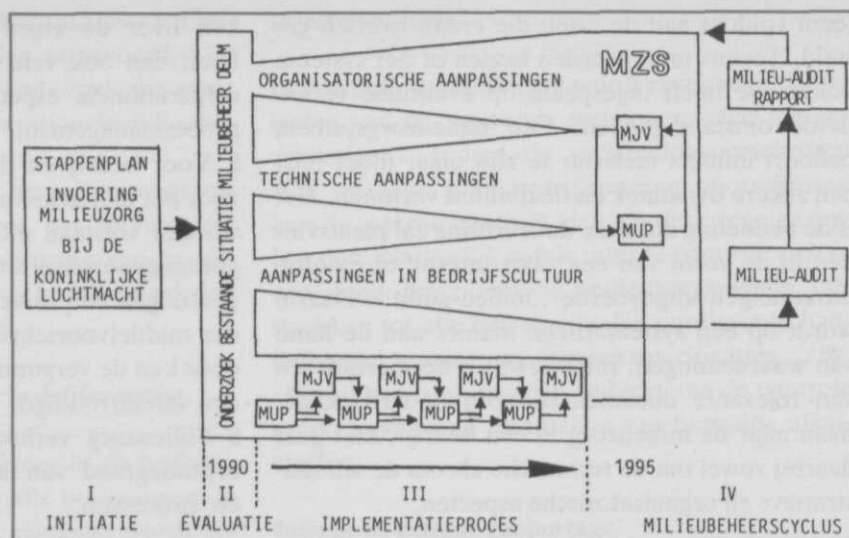
Het zal duidelijk zijn dat grote overheidsorganisaties zoals de krijgsmacht niet buiten schot kunnen blijven. Sterker nog: er mag zelfs worden verwacht dat van deze organisaties een zekere voorbeeldfunctie zal uitgaan. Ook de bedrijfsvoering binnen de krijgsmacht kent vele milieuaspecten. In deze zin wijkt zij (in vreedetijd) niet principieel af van het bedrijfsleven, en ook voor de krijgsmacht lijkt dus een milieuzorgsysteem, aangepast aan de structuur en cultuur van de organisatie, de aangewezen weg om vorm te geven aan bedrijfsinterne milieuzorg.

Van Milieubeheersplan Defensie naar Milieuzorg DELM

In 1989 presenteerde de staatssecretaris van defensie het „Milieubeheersplan Defensie” aan de Tweede Kamer. De hoofddoelstelling ervan is:

Afb. 1 Schematische voorstelling van de invoering van milieuzorg op het DELM

MZS milieuzorgsysteem, MUP milieu-uitvoeringsprogramma, MJV milieujaarverslag.

Het handhaven en zo mogelijk verbeteren van de kwaliteit van het milieu bij de uitvoering van de krijgsmachttaken.

Op basis van dit plan dienen de krijgsmachtdelen jaarlijks een milieu-uitvoeringsprogramma op te stellen waarin de te ondernemen acties op milieugebied worden vermeld.

In het eerste Milieu-uitvoeringsplan KLu (1990) nam de integratie van milieuzorg in de bedrijfsvoering van de KLu een belangrijke plaats in. Er werd zelfs expliciet als doelstelling opgenomen voor 1 januari 1995 „milieuzorg te integreren in de bedrijfsvoering van alle KLu-onderdelen”. Om dit te realiseren is gekozen voor een projectmatige opzet die is uitgewerkt in het door interne en externe (TNO-)deskundigen opgestelde rapport „Invoering milieuzorg bij de Koninklijke luchtmacht”. Op grond van het daarin opgenomen stappenplan wordt sedert maart 1990 op twee proefonderdelen (Vlb Twenthe en het Depot Elektronisch Materieel) ervaring opgedaan met de invoering van bedrijfsinterne milieuzorg, met de bedoeling dat op basis van die ervaringen een plan van aanpak wordt opgesteld aan de hand waarvan de milieuzorg in de gehele KLu-organisatie kan worden geïmplementeerd.

Afb. 1 is een schematische weergave van de invoering van het proefproject. De eerste stap bestond uit de presentatie, in maart 1990, van het plan „Invoering milieuzorg DELM” op het onderdeel. Vervolgens is een uitgebreid onderzoek uitgevoerd in de vorm van een milieu-audit waarin o.a. aan de hand van interviews de bestaande situatie van de milieuzorg bij het onderdeel in kaart

werd gebracht. De bevindingen zijn samen met een lijst van conclusies en aanbevelingen vastgelegd in het rapport „Bestaande situatie milieubeheer DELM” dat in oktober 1990 verscheen.

Als derde stap is een Milieu-uitvoeringsprogramma DELM voor het jaar 1991 opgezet waarin concrete actiepunten zijn aangegeven die in 1991 moeten worden uitgevoerd. Dit programma kan worden gezien als een eerste stap in de richting van een milieuzorgsysteem. In de systematiek van het Milieu-uitvoeringsprogramma DELM 1991 zijn de basiselementen van het milieuzorgsysteem dan ook terug te vinden. De invoering van milieuzorg kan natuurlijk niet van de ene op de andere dag worden bewerkstelligd maar moet als een proces worden gezien. Veranderingen zijn zelden aangenaam en gaan bijna altijd gepaard met weerstanden binnen de organisatie. Derhalve is gekozen voor het geleidelijk invoeren van de veranderingen gedurende een aantal jaren. Forceren is funest, en het is belangrijker dat de veranderingen duurzaam zijn en in het te realiseren milieuzorgsysteem passen. Het is de bedoeling dat d.m.v. een aantal opeenvolgende milieu-uitvoeringsprogramma's geleidelijk de veranderingen worden gerealiseerd die uiteindelijk moeten leiden tot de situatie waarin sprake is van een milieuzorgsysteem.

Dat systeem mag overigens geen einddoel zijn! Een goede milieuzorg zal alleen kunnen worden gewaarborgd wanneer het systeem regelmatig d.m.v. een milieu-audit wordt doorgelicht en verbeterd. Wellicht dat in de toekomst goed uitgevoerde milieu-audits zelfs de milieuvergunningen

kunnen vervangen. Verder vormen het jaarlijks op te stellen milieu-uitvoeringsplan en het daaraan gekoppelde milieujaarverslag natuurlijk essentiële onderdelen van het systeem.

Drie-sporenaanpak

In afb. 1 zien wij dat d.m.v. vier milieu-uitvoeringsprogramma's (MUP's) zal worden getracht nog voor 1 januari 1995 te komen tot een milieuzorgsysteem op het onderdeel DELM. Globaal dienen daartoe langs drie „sporen” bedrijfsaanpassingen te worden gerealiseerd.

1 Ten eerste de *organisatorische aanpassingen*, waarbij moet worden gedacht aan aanpassingen in de organisatiestructuur (milieucoördinator, milieuoverlegorgaan), het opzetten van een meet- en registratiesysteem, het opstellen van bedrijfsinterne milieuvoorschriften enz.

2 Het tweede spoor bestaat uit *aanpassingen van technische aard*, bv. aanpassingen van processen, het scheiden van afvalstoffen, enz.

3 Het derde spoor behelst *veranderingen in de bedrijfscultuur/mentaliteit*; die kunnen worden bereikt d.m.v. communicatieve instrumenten zoals voorlichting en educatie. Overigens zijn deze veranderingen in het algemeen het moeilijkst te realiseren.

Afb. 1 toont hoe de aanpassingen in de opeenvolgende milieu-uitvoeringsprogramma's langs de drie sporen worden uitgewerkt. Het is de bedoeling dat de uitgewerkte aanpassingen ten slotte „samenvloeien” tot één integraal milieuzorgsysteem.

Aanpassingen aan het model Invoering milieuzorg

In het schema van afb. 1 kunnen vijf fasen worden onderscheiden.

De eerste was de initiatiefase. Voor het proefproject DELM bestond deze uit de presentatie van het stappenplan op het onderdeel. Daarbij waren het gehele kader en het middenkader aanwezig, zodat alle betrokkenen op de hoogte waren van de doeleinden van het proefproject. Idealiter bestaat deze initiatie uit een milieubeleidsverklaring; daarin legt het management de intenties van het

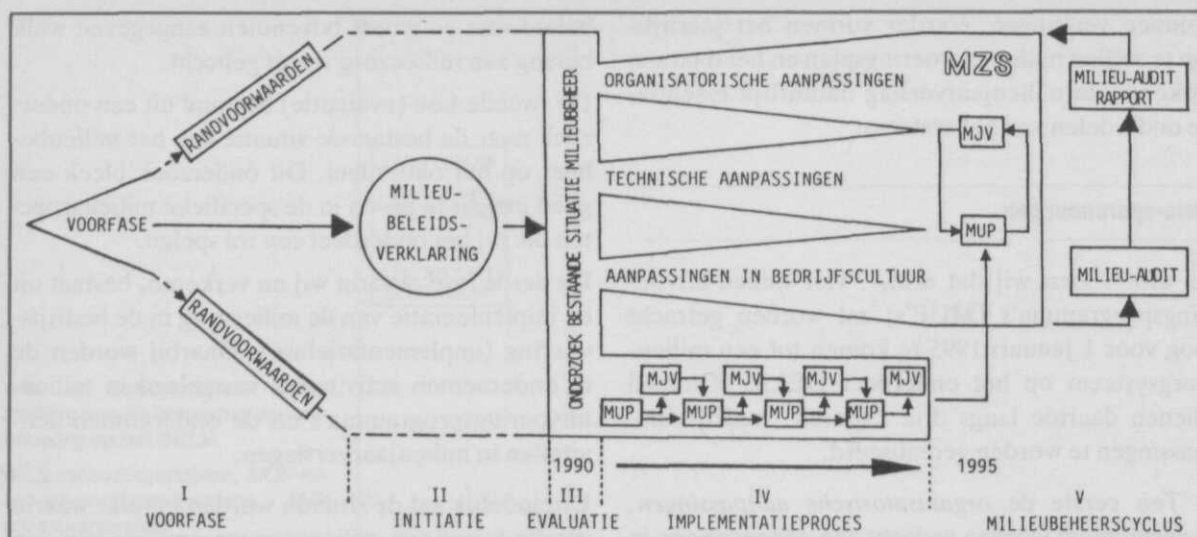
beleid vast en wordt bovendien aangegeven welk belang aan milieuzorg wordt gehecht.

De tweede fase (evaluatie) bestond uit een onderzoek naar de bestaande situatie van het milieubeheer op het onderdeel. Dit onderzoek bleek een goed inzicht te geven in de specifieke milieuaspecten die bij het onderdeel een rol spelen.

De derde fase, waarin wij nu verkeren, bestaat uit de implementatie van de milieuzorg in de bedrijfsvoering (implementatiefase). Daarbij worden de te ondernemen activiteiten vastgelegd in milieu-uitvoeringsprogramma's en de ondernomen activiteiten in milieujaarverslagen.

Uiteindelijk zal de situatie worden bereikt waarin sprake is van een milieuzorgsysteem; wij zijn dan aangekomen in de milieubeheerscyclus. Ook dan zullen nog jaarlijks milieu-uitvoeringsprogramma's en milieujaarverslagen moeten worden opgesteld. Deze zullen echter zijn gericht op het verbeteren en aanpassen van het milieuzorgsysteem aan veranderende omstandigheden. Via een milieuaudit kan het milieuzorgsysteem in zijn totaliteit worden doorgelicht, en n.a.v. het milieuauditrapport kunnen dan structurele aanpassingen worden opgenomen in het milieu-uitvoeringsprogramma. Het milieuzorgsysteem is dus allerminst statisch maar vormt een dynamisch onderdeel van de milieubeheerscyclus waarvan ook de periodieke milieuaudit deel uitmaakt (afb. 1, fase 4).

Een belangrijke omissie van het model Invoering milieuzorg DELM is dus het ontbreken van een milieubeleidsverklaring. Nog belangrijker blijkt echter het ontbreken van een zg. *voorfase* te zijn. In die fase behoort op het niveau van het management en middenkader overleg plaats te vinden over de randvoorwaarden waarbinnen het milieuzorgsysteem moet worden opgezet. Verder is het van belang dat in de voorfase voor iedereen duidelijk wordt waarom milieuzorg noodzakelijk is, wat met de milieuzorg wordt beoogt en welke inbreng van het personeel wordt verwacht. Daarbij moet ook worden getracht inzicht te krijgen in de problemen die men in de toekomst kan verwachten bij de implementatie van de milieuzorg in het bedrijf/onderdeel. Gezien het complexe en soms abstracte karakter van het begrip milieuzorg is het zinvol de voorfase onder begeleiding van een deskundige te doorlopen (bv. adviesbureau). ▷

Afb. 2 Schematische voorstelling van de invoering van bedrijfsinterne milieuzorg, aangepast naar aanleiding van de ervaringen op het DELM
 MZS milieuzorgsysteem, MUP milieu-uitvoeringsprogramma, MJV milieujaarverslag

Bij de invoering milieuzorg DELM heeft die voorfase ontbroken. Hierdoor worden management en middenkader pas gedurende de implementatiefase met de gevolgen van de invoering geconfronteerd. Dat kan aanleiding geven tot misverstanden en onnodig oponthoud.

Al met al lijkt een voorfase (evenals een milieubeleidsverklaring) een zinvolle aanvulling op het invoeringsmodel zoals dat voor DELM wordt gehanteerd. Een aangepast invoeringsmodel met voorfase en milieubeleidsverklaring is weergegeven in afb. 2.

Literatuur

- Milieubeheersplan Defensie*. Ministerie van defensie, Den Haag (1989).
Milieu-uitvoeringsplan KLu 1990. Directie Materieel Kon. luchtmacht, Den Haag (1990).
Milieu-uitvoeringsprogramma 1991. Depot Elektronisch Materieel KLu, Rhenen (1991).
Notitie bedrijfsinterne milieuzorg. Ministerie van VROM, Den Haag (1989).
 P. Glasbergen (red.) — *Milieubeleid, theorie en praktijk*. VUGA, Den Haag (1989).

- J. van Kolk — *Werkboek en handboek integrale milieuzorg*. Kluwer, Deventer (1990).
 J. van Kolk — *Systematische milieuzorg in bedrijven. Milieu en Recht* (1987) (2).
 L. Koot e.a. — *Invoering milieuzorg bij de Koninklijke luchtmacht* (TNO-rapp. 90-060). HDO-TNO, Den Haag (1990).
 A. Smolders en H. Spliethoff — *Onderzoek bestaande situatie milieubeheer DELM*. Depot Elektronisch Materieel KLu, Rhenen (1990).

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?
 Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Beringlaan 13, 2803 GA Gouda.

mr. R.M. Eiting

luitenant-kolonel van de militair juridische dienst

Een jaar nieuw militair tuchtrecht

Kanttekeningen bij enkele aspecten van het nieuwe militaire tuchtrecht in de praktijk

Het nieuwe militaire tuchtrecht (ingevoerd per 1 januari 1991) is nu ruim een jaar in werking. Evenmin als de afschaffing van het streng arrest en de tuchtclassen in 1974, blijkt de invoering van de Wet Militair Tuchtrecht (WMT) een disciplinaire ramp te hebben veroorzaakt. Tot nog toe lijkt de krijgsmacht met het nieuwe recht te kunnen werken (althans in vredestijd). Dat wil echter niet zeggen dat er zich bij de toepassing van het nieuwe recht geen problemen voordoen of dat er geen kritische kanttekeningen zijn te plaatsen. Over de toepassing en de zich voordoende problemen is inmiddels de nodige informatie verkregen. Het is echter nog te vroeg om definitieve conclusies te trekken. Een en ander maakt deel uit van een gerichte evaluatie van het nieuwe recht (o.m. bij het 1e Legerkorps).

Ook zonder vaststaande conclusies kunnen na één jaar natuurlijk wel al een aantal indrukken en op sommige punten voorlopige (deel)conclusies worden geformuleerd. Deze alle in de Militaire Spectator te beschrijven zou de redactie van het tijdschrift mij vermoedelijk niet in dank afnemen, want die „exercitie” zou bijna de gehele beschikbare ruimte van één aflevering in beslag nemen. Bovendien zou daarmee wellicht wat voorbarig op het evaluatieresultaat worden vooruitgelopen.

Desondanks lijkt het de moeite waard de lezers van dit blad van enkele ervaringen en de daarbij te plaatsen kanttekeningen deelgenoot te maken. Ik zal mij daarbij qua keuze van onderwerpen aanzienlijk beperken en heb voor bespreking de volgende drie onderwerpen geselecteerd:

— de strafbevoegdheid en enkele verwante tuchtrechtelijke bevoegdheden;

Dit artikel is gebaseerd op informatie, verkregen gedurende het jaar 1991. De tekst is afgesloten per 20 december jl. Het artikel bevat de persoonlijke zienswijze van de auteur en is geen weergave van officiële standpunten.

- de doelmatigheid van het tuchtrechtelijke strafstelsel;
- de rechtsbescherming.

Ik zal de onderwerpen niet uitputtend behandelen, maar telkens één of meer ervaringen of indrukken vermelden en die gebruiken als basis voor een aantal kanttekeningen. Ik beperk mij daarbij tot ervaringen opgedaan bij de Koninklijke landmacht (in het bijzonder bij het 1e Legerkorps).

1. Straf- en verwante bevoegdheden

Inleidende opmerkingen

Onder het oude recht was elke hogere commandant in de hiërarchieke lijn ten minste met dezelfde strafbevoegdheid bekleed als zijn tot straffen bevoegde ondercommandanten. Een van deze hogere commandanten, de commanderend officier (CO) in de zin van de toen geldende straf- en tuchtwetgeving, nam bij de toepassing van het militaire straf- en tuchtrecht een centrale plaats in. Onder het nieuwe recht is de functie van CO verdwenen en is bij de KL de compagniescommandant (resp. de batterij- of eskadronscommandant) de centrale figuur geworden. De (naast)hogere commandanten in de hiërarchieke lijn beschikken over niet meer dan een beperkte en aanvullende strafbevoegdheid. (Behoudens enkele uitzonderingen zoals genoemd in art. 49 WMT, oefent de naasthogere commandant slechts strafbevoegdheid uit over degenen die niet onder de strafbevoegdheid staan van een compagniescommandant, bv. omdat zij gelijk of hoger in rang zijn.) Zoals wij nog zullen zien is ook de toezichthoudende rol van de naasthogere commandant gewijzigd.

Evenals in het oude recht is de strafbevoegdheid

gekoppeld aan de bevelsbevoegdheid maar, anders dan onder het oude recht, beperkt tot de functie van commandant. Evenals in het oude recht beschikt de plaatsvervangend commandant als zodanig niet over strafbevoegdheid. Die verkrijgt hij pas wanneer hij het commando waarneemt, dus als waarnemend commandant.

Het oude recht kende nog als tot straffen bevoegde meerderen: de hoofdofficier als zodanig en de detachementscommandant. Beide categorieën tot straffen bevoegde meerderen komen in het nieuwe recht niet meer voor.

De tot straffen bevoegde commandant

Als regel is de tot straffen bevoegde commandant de compagniescommandant. Zijn positie is praktisch gezien niet gewijzigd. Ook onder het oude recht was hij immers, weliswaar niet formeel maar wel praktisch, de spil waarom de tuchthandhaving draaide.

De enige wijziging met praktische betekenis is hier het verdwijnen van de CO-functie geweest. Enerzijds heeft dat een tijdsbesparend effect gehad, maar anderzijds een werkvermeerderend effect. De procedure waarbij met toestemming van de CO een licht strafbaar feit tuchtrechtelijk mocht worden afgedaan is vervallen. Daar staat tegenover dat de compagniescommandant nu zelf moet uitmaken of er sprake is van een tuchtvergriep (zelf afdoen) of van een strafbaar feit (aangifte bij de Koninklijke marechaussee). Dat laatste kan in voorkomend geval dan nog leiden tot terugverwijzing naar de commandant door de officier van justitie, opdat op grond van art. 79 WMT de zaak alsnog tuchtrechtelijk kan worden afgedaan.¹ Deze wijziging heeft hier en daar gewenning gevraagd. Commandanten zijn uiteindelijk geen juristen en hebben meer te doen, maar in goed overleg met de brigadecommandanten van de Koninklijke marechaussee, de betrokken stafjuristen en de verbindingsofficier krijgsmacht

¹ Het betreft enkele in art. 79 limitatief opgesomde strafbare feiten (waaronder mishandeling en vernieling). De officier van Justitie kan in een concreet geval wegens de strafrechtelijk geringe ernst van het feit beslissen dat niet zal worden vervolgd (sepot). Onder de voorwaarden van art. 79 mag de commandant het corresponderende tuchtvergriep dan alsnog tuchtrechtelijk afdoen (vergelijk bv. art. 300, 1e lid Wetboek van Strafrecht en art. 22 WMT).

bij het parket van de officier van justitie te Arnhem, is men allengs beter eruit gekomen.

Een strafbevoegdheidsperikel „te velde”

Het vervallen van de wettelijke mogelijkheid naar behoefte een detachementscommandant de strafbevoegdheid toe te kennen, heeft aanpassing gevergd. Deze is niet geheel probleemloos verlopen. Soms kostte het moeite zelfstandig optredende detachementen (waaronder site-wachtdetachementen) onder bevel te stellen van een (andere) compagniescommandant met geen ander doel dan de strafbevoegdheid te regelen.

De WMT lijkt hier wat meer te zijn toegeschreven op een leger in kazernes dan op een leger te velde. Zo zou men in dit verband de vraag kunnen stellen, waarom een gevechtsteamcommandant geen strafbevoegdheid heeft. Meestal zal een gevechtsteamcommandant wel tevens compagniescommandant zijn, maar dat hoeft niet. Hoe dan ook, de wetgever heeft welbewust voor deze bevoegdhedenregeling gekozen; men zal dus zo goed mogelijk ermee uit de voeten moeten zien te geraken.

Dat gezegd zijnde, dient men echter niet uit het oog te verliezen, dat de minister van defensie, bij gebleken noodzaak, ook andere commandanten dan die welke zijn genoemd in art. 49 WMT bij ministeriële beschikking de strafbevoegdheid kan verlenen. De minister heeft van die bevoegdheid reeds gebruik gemaakt. Ook als de minister van zijn bevoegdheid een restrictief gebruik zou maken, hoeft dat commandanten niet te beletten, wanneer zij zulks nodig achten, in de hiërarchieke lijn terzake voorstellen in te dienen. Al is de huidige strafbevoegdheidsregeling op dit punt nog niet ideaal, doordat de wetgever de bedoelde mogelijkheid tot aanvulling van art. 49 WMT heeft opgehouden, verwacht ik dat hier op den duur toch wel een evenwichtig resultaat mogelijk is.

De naasthogere commandant

De naasthogere commandant (doorgaans de bataljons- resp. afdelingscommandant, maar bv. ook de brigadecommandant t.o.v. een brigade zelfstandige compagnie) is minder nadrukkelijk tuchtrechtelijk „acteur” dan voorheen. Toch is

hij volledig verantwoordelijk gebleven voor de discipline en tuchthandhaving binnen zijn onderdeel. Vergeleken met vroeger heeft hij echter twee „instrumenten” minder in handen. In de eerste plaats kan hij bij ingrijpen in de strafoplegging de straf, anders dan vroeger, niet meer verzwaren doch alleen teniet doen of verminderen (men vergelijk art. 50 WMT met art. 50 van de oude Wet op de Krijgstucht). In de tweede plaats is hij geen beklagmeerdere meer. Zijn mogelijkheden om in individuele gevallen rechtstreeks (corrigerend) in te grijpen zijn dus beperkter dan voorheen.

Nu is het natuurlijk een bonafide vraag of het voorgaande praktisch gezien veel uitmaakt. Ook onder het oude recht kwam immers het „overnemen” met strafverzwaring slechts sporadisch voor en het aantal malen dat de bataljonscommandant als beklagmeerdere optrad moet ook niet worden overschat (bij het 1e Legerkorps in 1990 gemiddeld 17 beklagbeschikkingen per maand). Praktisch gezien lijkt de situatie dus niet zo verschillend. Hier moeten echter twee kanttekeningen worden geplaatst.

In de eerste plaats is het effect van een tuchtrechtelijk sturingsmechanisme niet slechts af te lezen aan een kwantitatief gegeven. De tuchthandhaving bij een bataljon was evenzeer (of meer) gediend met de kwaliteit van een beklagbeschikking dan met het aantal van dergelijke beschikkingen. Het kwantitatieve gegeven alleen is dan ook onvoldoende betrouwbaar als maatstaf voor het effect van de bedoelde tuchtrechtelijke sturingsmechanismen.

In de tweede plaats is er ook een principiële kant aan de zaak. Om dat in te zien moet men zich losmaken van het beeld van het kazerneleven. Discipline en tuchthandhaving zijn van oudsher zodanig verweven met de operationele inzetbaarheid van een bataljon, dat de bataljonscommandant in het belang van die inzetbaarheid — waarvoor hij uiteindelijk volledig verantwoordelijk is — ook rechtstreeks strafverzwarend zou moeten kunnen ingrijpen in een strafoplegging (zie ook slotopmerkingen). Dat zelfde belang en diezelfde verantwoordelijkheid vergen dat eerst de bataljonscommandant in staat wordt gesteld zijn oordeel te geven en een beslissing te nemen over de klacht van een militair over een hem opgelegde straf. Thans doet de rechter, die geen di-

recte verantwoordelijkheid draagt voor de inzetbaarheid van een militair onderdeel, de zaak in eerste (en laatste) instantie af. In zoverre is daarmee de rechter als het ware door de wetgever op de stoel van de bataljonscommandant gezet. Dat is bovendien een inbreuk op het door de wetgever zo krachtig beleden principe van de scherpe scheiding tussen strafrecht en tuchtrecht. Hier is dan ook veel te zeggen voor enige verruiming van de bevoegdheden van de naasthogere commandant.

Mede gelet op de praktijk in 1991 mag uit het voorgaande worden afgeleid, dat de rol van de naasthogere commandant op het terrein van de tuchthandhaving, meer nog dan voorheen, een begeleidende en (indirect) sturende is geworden. Evenzeer als vroeger behoeft de naasthogere commandant daartoe informatie. Deze verkrijgt hij o.m. via de hem verplicht toegezonden strafverformulieren en eigen waarneming. Maar ook andere mogelijkheden staan ter beschikking (bv. periodieke rapportage), in de keuze waarvan de naasthogere commandant in principe vrij is.

Tot slot verdient nog vermelding een uitbreiding van de sturende taak op het niveau van de voormalige CO. Deze (naast)hogere commandanten nemen van KL-zijde deel aan het zg. driehoeks-overleg. Dit informatieve coördinerende overleg inzake de praktijk van de militaire straf- en tuchtrechtspleging vindt plaats onder voorzitterschap van de officier van justitie belast met militaire strafzaken te Arnhem. Het overleg vindt periodiek en regionaal plaats tussen de officier van justitie, de betrokken districtscommandanten van de Koninklijke marechaussee en de betrokken militaire commandanten.

2. Het straffenstelsel

Inleidende opmerkingen

Het nieuwe militaire tuchtrecht kent vier straffen (WMT artt. 41 t/m 48):

- schriftelijke berisping;
- geldboete (max. f 100);
- strafdienst (max. 10 werkdagen, max. 3 uur per dag);
- uitgaansverbod (max. 4 dagen).

De straf van uitgaansverbod kan slechts worden

opgelegd voor twee tuchtvergrijpen: ongeoorloofde afwezigheid (tot max. 4 dagen) en het niet opvolgen van een dienstbevel (niet te verwarren met strafrechtelijke ongeoorloofde afwezigheid en strafrechtelijk niet opvolgen van een dienstbevel, die als militair misdrijf strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) artt. 96 e.v., 125 e.v.).

Ter vergelijking: het oude militaire tuchtrecht kende zes straffen: berisping, strafdienst (max. 8 dagen, max. 2 uur per dag), de verplichting om van 22.00 tot 7.00 uur in de kazerne te verblijven (tot max. 8 werkdagen), geldboete (max. f 50), licht arrest en verzwaard arrest (elk max. 14 dagen). Strafdienst kon met licht arrest worden gecombineerd. Het licht arrest werd door zg. thuisslapers op het huisadres ondergaan. De straf van de „verplichting” kon aan zg. thuisslapers niet worden opgelegd (HMG: 21 okt '87). De nieuwe straf van uitgaansverbod wordt altijd (door een ieder) op een militaire plaats ondergaan (doorgaans de kazerne).

Opmerking verdient nog dat in het nieuwe recht geen hiërarchie van straffen meer bestaat. De commandant is vrij de straf te kiezen die naar zijn mening het beste past bij het vergrijp, de dader en de omstandigheden. Daarbij zij aangetekend dat ondanks de afwezigheid van een hiërarchieke rangorde, de straffen geldboete en strafdienst als de kern van het huidige straffenstelsel moeten worden gezien. De straffen berisping en uitgaansverbod moeten als het ware als sluitstukken naar beneden resp. naar boven worden beschouwd.

Doelmatigheid van het straffenstelsel

De commandanten lijken in het algemeen niet ontevreden over het sanctiepakket. De meest voorkomende kritiek betreft de effectiviteit van het uitgaansverbod. Het gaat daarbij om twee bezwaren. De toepassingsmogelijkheden van de straf zouden te beperkt zijn. De straf zou ook moeten kunnen worden opgelegd voor de schending van een dienstvoorschrift (WMT art. 18) en na „terugverwijzing” door de officier van justitie op grond van art. 79 WMT. Verder zou het maximum te laag zijn. Een maximum van slechts 4 dagen zou „notoire raddraaiers” of „koele rekenaars” niet afschrikken en voorts in geval van re-

cidive onvoldoende mogelijkheden bieden. De straf zou daardoor preventief te kort schieten. Het is zinvol wat langer bij deze kritiek stil te staan. Er kan een aantal kanttekeningen bij worden geplaatst.

Een eerste kanttekening betreft de toepassingsmogelijkheden van het uitgaansverbod. Voor deze kritiek valt iets te zeggen. Waarom wel voor het niet opvolgen van een dienstbevel, maar niet voor een wellicht ernstiger schending van een dienstvoorschrift? En wat te denken van het met lichte mishandeling corresponderende tuchtvergrijp van art. 22 WMT (iemand's persoon aantasten)? Uitgaansverbod zou voor dergelijke gevallen een passend sluitstuk kunnen vormen van de sanctiemogelijkheden. Aan de andere kant mag echter de vraag worden gesteld, hoe zwaar men aan deze kritiek moet tillen. Van een negatief effect op de discipline is tot nu toe niets gebleken, maar dat wil vanzelfsprekend niet zeggen dat een dergelijk negatief effect zich niet kan voordoen. Bovendien is het zoeken naar mogelijkheden om de discipline verder te verbeteren op zichzelf een nastrevenswaardig doel. Hier lijkt dan ook nader onderzoek gewenst.

Een tweede kanttekening betreft de kritiek op het strafmaximum. Het te lage maximum zou onvoldoende afschrikken. De beduchtheid van commandanten is wel begrijpelijk en lijkt ook niet geheel ongegrond. Voor de koele rekenaars onder de potentiële overtreders gaat het ook bij een eerste overtreding om de prijs die men maximaal voor het vergrijp betaalt. Het wordt dan een kosten/batenafweging: 4 dagen uitgaansverbod is dan een aantrekkelijker prijs dan 14 dagen verzwaard arrest. Wat dat betreft is inderdaad de drempel verlaagd.

Intussen staat het echter allerm minst vast of van het maximum van deze straf een onvoldoende afschrikkende werking uitgaat. Onvoldoende preventie is hier nog steeds niet op betrouwbare en feitelijke wijze aangetoond. Men vergelijkt nogal snel met het oude licht en verzwaard arrest. Maar hoe preventief waren die arreststraffen dan wel? Was het licht arrest preventief jegens zg. thuisslapers? Nam het aantal ernstige tuchtvergrijpen (inbegrepen de als zg. oneigenlijke krijgstuhtelijke vergrijpen afgedane lichte strafbare feiten) zienderogen af doordat verzwaard arrest kon worden opgelegd en ook metterdaad werd

opgelegd? De vragen stellen is ze beantwoorden. Een indicatie van preventie-effectiviteit vormt hier het beleid van de officier van justitie aan de strafrechtelijke kant van de breuklijn tussen militair strafrecht en militair tuchtrecht. Op grond van een interne beleidsrichtlijn eist de officier van justitie voor een eerste ongeoorloofde afwezigheid van 5 dagen (zonder verzwarende omstandigheden) als regel een geldboete van f 250. Dat is niet alleen een uitdrukking van de noodzakelijk geachte mate van vergelding, maar ook een indicatie voor de (verwachte) preventie-effectiviteit van een sanctie. De commandant kan reeds bij een eerste ongeoorloofde afwezigheid van 4 dagen of minder (!) een vrijheidsbeperkende straf van 4 dagen uitgaansverbod opleggen. Dat is tegen de achtergrond van het beleid aan gene zijde van de genoemde breuklijn toch niet overdreven licht.

Ja maar, zo kan men tegenwerpen, hoe dan bij recidive? Inderdaad zal de commandant bij een tweede keer ongeoorloofde afwezigheid van bv. 4 dagen, opnieuw niet meer dan 4 dagen uitgaansverbod kunnen opleggen, maar dan komt al snel art. 115 WvMS in beeld! Dit artikel (ingevoerd per 1 januari 1991) stelt als misdrijf strafbaar: *het stelselmatig niet nakomen van dienstverplichtingen waardoor het functioneren van de krijgsmacht wordt belemmerd*. Getuige de eerste rechterlijke uitspraken op dit terrein stelt de rechter zich hier niet al te terughoudend op. Ook de commandant hoeft dat met zijn aangifte niet te doen.

Men dient zich ervoor te hoeden de effectiviteit van het uitgaansverbod geïsoleerd te bezien. Er zijn op dit terrein verscheidene factoren werkzaam die elkaar over en weer beïnvloeden. Dat brengt mij tot een volgende kanttekening.

Het zou onjuist zijn kritiek op de doelmatigheid van de straf van uitgaansverbod te verheffen tot kritiek op het totale sanctiepakket. In het kader van de tuchthandhaving gaat het in een wat breder verband gezien immers niet om de doelmatigheid van het uitgaansverbod alleen, maar om de doelmatigheid van het totale straffenstelsel. Dat moet men niet uit het oog verliezen. Hoe effectief is geldboete (net als vroeger de meest toegepaste straf)? Wat is het effect van strafdienst? Wanneer men nooit of zelden de straf van strafdienst oplegt, kan men het effect ook niet me-

ten. Hoe ervaren de militaire justitiabelen in het algemeen zelf de zwaarte van het sanctiepakket? In 1991 hoeft „zwaar” immers niet hetzelfde te zijn als „zwaar” in 1971 (zie ook hierna). Voor zover men uit het oogpunt van preventiedoelmatigheid waarde zou hechten aan vergelijkingen met het oude sanctiepakket (in het bijzonder uitgaansverbod met het oude verzwaard arrest) bedenke men, dat met name een straf als verzwaard arrest dezelfde weg zal gaan als het streng arrest en de tuchtclassen uit het begin van de jaren '70. Die straf zal nog slechts waarde hebben voor de geïnteresseerden in de militaire rechtsgeschiedenis. Voor degenen die thans in militaire dienst komen behoren straffen als verzwaard arrest tot het verleden. Op den duur zal die straf weinig praktische vergelijkingswaarde meer hebben. Het huidige straffenstelsel moet vooreerst en vooral zelfstandig op zijn effectiviteit worden beoordeeld. Het uitgaansverbod moet daarbij worden gewaardeerd naar wat het is: een onmisbaar sluitstuk; maar ook niet meer dan dat.

Tot slot moet nog worden gewezen op de twee contra-indicaties voor de (vermeende) tekortkomingen in de doelmatigheid van het sanctiepakket. In de eerste plaats is in 1991 gebleken dat de commandanten onder het nieuwe recht niet (noemenswaard) meer straffen dan voorheen; hier en daar zelfs minder.² Daarvoor kunnen verschillende oorzaken zijn. Vooropgesteld dat van terughoudendheid bij commandanten om het nieuwe recht toe te passen niet is gebleken, zou men bij een algemeen gevoelde onvrede over de zwaarte van de straffen toch eerder aanmerkelijk meer dan minder straffen hebben mogen verwachten. In de tweede plaats bleek bij het 1e Legerkorps in 1991 het aantal ingediende tuchtrechtelijke beroepen ongeveer even groot als het aantal beklagzaken in voorgaande jaren. Indien zou komen vast te staan dat in 1991 verhoudingsgewijs minder is gestraft dan in vorige jaren (o.m. in verband met de diensttijdverkorting en minder dienstplichtigen onder de wapenen), zou relatief zelfs van een geringe stijging kunnen

² Op het moment van schrijven van dit artikel was dit nog niet nauwkeurig vastgesteld omdat nog niet kon worden beschikt over de gezaghebbende CPI-gegevens. Het betreft een door objectieve gegevens ondersteunde algemene indruk. Rang, leeftijd en ervaring van de compagniescommandant spelen hier vanzelfsprekend ook een rol.

worden gesproken. Evenals bij beklag was de meest voorkomende beroepsgrond: „straf te zwaar”. Dat duidt niet op een sanctiepakket dat door de militaire justitiabelen als „belachelijk licht” wordt ervaren.

De straf van strafdienst nader beschouwd

De straf van strafdienst verdient extra aandacht. Deze straf heeft in onze tuchthandhavingcultuur nooit echt de plaats verworven die zij verdient, hoewel het toch een disciplinaire straf bij uitstek is. Reeds onder het oude recht werd deze straf verhoudingsgewijs slechts in beperkte mate opgelegd; ondanks verhoging van de maxima (zie de inleidende opmerkingen) is dat — overigens verschillend van commandant tot commandant — ook onder het nieuwe recht nog steeds het geval. De straf lijkt nog steeds ondergewaardeerd. Waarschijnlijk wordt dat in de hand gewerkt doordat het merendeel van de commandanten kennelijk meer nadelen dan voordelen ziet bij het opleggen van deze straf. Anders dan bij het opleggen van bv. een arreststraf, moet de commandant bij het opleggen van strafdienst zich bewust beraden op de tenuitvoerlegging van de straf. Hij moet zinvolle werkzaamheden bedenken. Dat kost tijd, en die heeft hij niet te veel. Vervolgens moet hij een doelmatige controle op de uitvoering organiseren. Vooral dat laatste stuitte en stuit kennelijk op bezwaar. Controle op de uitvoering van de strafdienst zou een extra belasting betekenen van het kader, met rechtspositionele compensatiegevolgen in de werk- en rusttijdsfeer.

Ik zou deze bezwaren toch wat willen relativeren. Ik wil het negatieve effect van werk- en rusttijdsregelingen op de uitvoering van de dienst zeker niet bagatelliseren, maar ik zet toch vraagtekens bij het controleargument. Het wordt dikwijls wel wat erg vlot gehanteerd. Niet zelden vraagt men zich af of het hier niet eerder om vermeende dan om werkelijke problemen gaat. Het komt mij onwaarschijnlijk voor dat met de beschikbare onderdeel- en kazernefunctionarissen (waarvan m.i. de OKP en wachtcommandant moeten worden uitgezonderd), zo nodig kazerne-gewijs of met het hogere onderdeel gecoördineerd, geen doelmatige controle mogelijk zou zijn op strafdienstwerkzaamheden tussen bv. 19

en 22 uur. En, ondanks de rechtspositieregelingen, zou het nu werkelijk zo'n probleem zijn dat incidenteel ook een groeps- of pelotonscommandant 's avonds een keer extra controleert?

Welke werkzaamheden of diensten kan men iemand bij wijze van strafdienst laten verrichten? In 1652 werd, aan de Kaap de Goede Hoop, door Jan van Riebeeck nog een adelborst veroordeeld tot de straf van: *een dag lang met zes musketten op de schouders op wacht staan wegens baldadig en opzettelijk op onbetamelijke wijze naropen van zijn meerdere, de schipper Simon Turver, en daardoor de discipline met voeten getreden.*³ Zou dat iets voor ons zijn, met zes FAL-geweren over de schouders op wacht? Dat zal toch wel niet de bedoeling van de wetgever zijn geweest, vermoed ik. Wet (WMT, art. 47, 1e lid), voorschrijft („Toepassing militair straf- en tuchtrecht” in MP11-55/1) en de Handleiding Militair Tuchtrecht (DP11-56) wijzen hier de weg. De op te dragen werkzaamheden moeten in overeenstemming zijn met rang, stand en functie van de gestrafte militair. Voorts moeten het werkzaamheden zijn die ook tijdens de normale diensturen kunnen worden opgedragen aan militairen van de categorie waartoe de gestrafte behoort. Verder is het wenselijk dat, voor zover mogelijk, de aard van de werkzaamheden in het verlengde ligt van de geschonden gedragsregel. Noodzakelijk is dat laatste echter niet. Het moet uiteindelijk gaan om zinvolle werkzaamheden in het belang van de dienst bij het onderdeel.

Buiten wet en voorschrift zijn nog twee aanvullende voorwaarden te formuleren waarmee de commandant rekening moet houden. In de eerste plaats de voorwaarde dat het element van leedtoevoeging (want daarom gaat het altijd bij een straf) niet moet worden gezocht in de opgedragen werkzaamheden als zodanig. De pijnlijke correctie is gelegen in de verplichting bepaalde normale werkzaamheden in de vrije tijd te moeten verrichten. De eigenlijke leedtoevoeging betreft de beperking van de vrije tijd van de militair. Met andere woorden: dienst, bij wijze van straf in de vrije tijd (waarbij straf slaat op vrije tijd en niet op dienst). Het is van belang dat de commandant dit in het oog houdt omdat, in het

³ A.J. Böeseke e.a. — *Uit die Raad van Justitie, 1652-1672*. Pretoria (1986).

belang van de dienst, moet worden voorkomen dat normale militaire diensten en werkzaamheden (die van nature dikwijls zwaar, inspannend, niet zelden ongerieflijk en soms noodzakelijk maar weinig inspirerend zijn) als het ware als straf worden gestigmatiseerd. Een tweede voorwaarde betreft het verbod van *détournement de pouvoir* (misbruik van bevoegdheid). Dit rechtsbeginsel betekent dat een commandant zijn bevoegdheden niet mag gebruiken voor een ander doel dan waarvoor ze zijn gegeven. Zo is het niet toegestaan een les bij wijze van strafdienst te laten overdoen met geen ander doel dan de werken rusttijdenregeling te omzeilen (zoals bekend wordt het ondergaan van een straf niet gecompenseerd).

Het is niet moeilijk voorbeelden te geven van zinvolle strafdienst. Men hoeft zich niet te beperken tot corveewerkzaamheden. Drie dagen strafdienst van 19 tot 22 uur, inhoudende onderhoud aan de PSU en aan een deel van het compagniesmaterieel, besloten met een modelinspectie van 45 minuten, als straf voor een vergrijp in de onderhouds- en inspectiesfeer, is een goed voorbeeld. Zo zijn er meer voorbeelden te bedenken. Creatief toepassen van strafdienst binnen de door recht en dienstbelang getrokken grenzen zou wel eens effectiever kunnen zijn dan menig een denkt. En hoe meer ervaring men ermee opdoet, des te minder voorbereidingstijd het kost.

3. Rechtsbescherming

Inleidende opmerkingen

Rechtsbescherming is onverbrekelijk verbonden met de idee en de praktijk van een rechtsstaat. Het recht kent aan de ene kant de overheid bevoegdheden toe om in het algemeen belang te kunnen functioneren, aan de andere kant beschermt het recht de individuele burger tegen een onjuist gebruik van die bevoegdheden. In het militaire tuchtrecht vormt de rechtsbescherming van de individuele militair de keerzijde van de tuchtrechtelijke bevoegdheden van de commandant. De militair wordt daarbij beschermd tegen een onjuist gebruik van die bevoegdheden en tegen de gevolgen van onjuiste beslissingen genomen op grond van die bevoegdheden.

De wetgever heeft in het nieuwe tuchtrecht de rechtsbescherming van de militair willen versterken. De WMT kent dan ook een tamelijk uitgebreide regeling van de rechtsbescherming. Die is hoofdzakelijk geregeld d.m.v. de vormvoorschriften van het tuchtproces (bv. in het kader van de beschuldiging, de vertrouwensman, de cautie, het laatste woord; zie hfdst. V, titel I van de WMT) en de regeling van het beroep tegen een opgelegde straf (hfdst. V, titel II van de WMT). Ook de rechtszekerheid van de limitatieve opsomming van tuchtvergripen in de WMT biedt een mate van rechtsbescherming.

Niet in de WMT geregeld zijn het beklag over een onbillijke behandeling en het beklag over een onredelijk bevel. Deze beklagvormen zijn thans geregeld in een administratiefrechtelijk voorschrift (MP31-101).⁴

Commentaar

Wanneer wij de rechtsbeschermingsregeling van de WMT onder de loep nemen dringt zich, gelet op aantal en inhoud van de vormvoorschriften, de vraag op of het allemaal niet wat veel van het goede is.⁵ Rechtsbescherming is immers niet een of ander abstract fenomeen dat aan de werkelijkheid is onttrokken, maar een theoretische conceptie die steeds in concreto moet worden ingevuld. Telkenmale zal moeten worden vastgesteld welke mate van rechtsbescherming nodig is. Van belang zijn daarbij aard en omvang van de inbreuken die de overheid, op grond van de wet, op de persoonlijke levenssfeer van de enkeling mag maken. Niemand zal betwisten dat de van een tuchtvergrijp beschuldigde militair recht heeft op een sportieve en rechtvaardige behandeling. Maar er is een verschil tussen een dreiging van 20 jaar gevangenisstraf (in het strafrecht) of 4 dagen uitgaansverbod (in het tuchtrecht). De rechtsbescherming in de WMT lijkt toch wel erg sterk tegen de strafrechtelijke „zus”

⁴ Dogmatisch een wat merkwaardige keuze. Het betreft hier immers een typisch militaire meerdere/militaire mindere-verhouding, die bij uitstek behoort tot het domein van discipline en tucht. Het gaat hier niet om een ambtelijke verhouding tussen een hogere en een lagere militaire ambtenaar.

⁵ Zo moet de beschuldiging in het tuchtproces in zekere zin (opgave wetsartikelen) aan meer eisen voldoen dan een tenlastelegging in het strafproces!

aan te leunen en daarmee wat uit het evenwicht te zijn geraakt.

Ik stel de vraag niet omdat met wat te veel van het goede in vreedstijd niet zou zijn te leven (beter wat te veel dan te weinig rechtsbescherming) maar omdat de beoogde bescherming ook onder oorlogsomstandigheden moet werken. Overtrokken rechtsbescherming kan dan snel nodeloze ballast vormen bij de tuchthandhaving en het tegendeel bewerkstelligen van hetgeen men beoogt. Daarmee is uiteindelijk niemand gebaat.

Een tweede vraag die kan worden gesteld is of, vergeleken met het oude recht, de individuele militair qua rechtsbescherming praktisch gezien veel erop is vooruitgegaan. In de eerste plaats was veel van wat thans in de WMT is vastgelegd ook onder het oude recht reeds van toepassing. De zeer summiere regeling in de oude Wet op de Krijgstucht was immers in de loop van de tijd aangevuld met bepalingen in ministeriële regelingen en dienstvoorschriften. In de tweede plaats moet hier worden gewezen op het beroep in tuchtzaken. Vergeleken met de procedure van beklag op de beklagmeerdere onder het oude recht vertoont dat de volgende drie markante nadelen.

1 De behandeling van de zaak door de rechter neemt veel meer tijd in beslag (gemiddeld 8 weken). Daardoor duurt het veel langer alvorens men genoegdoening, althans duidelijkheid, verkrijgt. Dat telt vooral bij een langdurig verblijf in het buitenland onder operationele omstandigheden en kort voor het einde van de werkelijke dienst.

2 Anders dan bij beklag kan in beroep de straf ook worden verzwaaard.

3 Conflictoplossing is moeilijker geworden. Op de achtergrond van een tuchtzaak speelt niet zelden een in de militaire en/of privésfeer gelegen niet-juridisch probleem mee. Oplossen, althans aan de orde stellen, van een dergelijk probleem kan deel uitmaken van de beweegredenen om tegen een strafoplegging bezwaar aan te tekenen. De beklagmeerdere was in het algemeen beter in staat op korte termijn iets aan een dergelijk probleem te doen dan de rechter thans.

Welke voordelen hiertegenover staan is niet erg duidelijk. Ook niet de rechterlijke onafhankelijkheid, omdat immers ook onder het oude recht

het laatste woord aan de rechter was (HMG). Men had dat zo kunnen laten: beklag op de beklagmeerdere en daarna beroep op de militaire rechter te Arnhem. Ik waag dan ook te betwijfelen of de militair praktisch gezien qua rechtsbescherming erop is vooruitgegaan.

Met enige voorzichtigheid zou de conclusie van deze paragraaf kunnen luiden, dat op dit terrein, met name met het oog op de operationele kant van de zaak, het evenwicht wat verstoord lijkt. Dit onderwerp komt naar mijn mening dan ook in aanmerking voor herbezinning.

4. Slotopmerkingen

Administratieve belasting

Is de administratieve belasting van de compagniescommandant door het nieuwe tuchtrecht toegenomen? Bij de beantwoording van die vraag moet het volgende in het oog worden gehouden. In de eerste plaats moet een juiste vergelijkingsmaatstaf worden aangelegd. De belasting onder het nieuwe recht moet worden vergeleken met de belasting onder het oude recht bij een correcte toepassing van de toen geldende procedures. In de tweede plaats moet de onvermijdelijke, maar tijdelijke werklastvermeerdering die het gevolg is van het gewenningsproces worden verrekend. Dat gezegd zijnde lijkt in het algemeen (met nuances op grond van rang, leeftijd en ervaring van de compagniescommandant) structureel van een toeneming van de administratieve belasting sprake te zijn. De toeneming is met name gelegen in een bewerklijker voorbereiding van het tuchtproces en het invullen van een enigszins „gebruikersonvriendelijk” straffenformulier.

Tot op zekere hoogte is die belasting aanvaardbaar. Het is de prijs die men betaalt voor de strafbevoegdheid. Die dient op zorgvuldige wijze te worden uitgeoefend en dat mag tijd kosten. Wel dient echter serieus te worden bezien of vereenvoudigingen (bv. van het straffenformulier) mogelijk zijn. De compagniescommandant, die toch al niet over een uitgebreide administratieve werklastverwerkingscapaciteit beschikt, moet niet nodeloos met vormvoorschriften worden belast; zeker niet onder operationele omstandigheden.

Algemene kritiek

Uit de voorafgaande kanttekeningen zou ik twee algemene punten van kritiek willen distilleren. Ondanks praktische indicaties is deze kritiek vooralsnog vooral van theoretische aard. In de praktijk zal nader moeten blijken in hoeverre deze kritiek stand houdt. (NB. De ervaringen met Unifil bevatten enkele indicaties; de Irak-ervaring van 11 Geniehuilpbataljon in mei/juni '91 biedt nog onvoldoende aanknopingspunten.)

1 Niet in elk opzicht lijkt voldoende rekening te zijn gehouden met de militaire werkelijkheid waarin het militaire tuchtrecht moet functioneren. In het bijzonder is de WMT onvoldoende afgestemd op het optreden van de Koninklijke landmacht onder operationele omstandigheden.

2 In het licht van de voorgaande opmerking is de toedeling en verdeling van bevoegdheden in de WMT niet in elk opzicht geslaagd te noemen en soms zelfs principieel discutabel. Bevoegdhedenverdeling vanuit een administratiefrechtelijke invalshoek mag juist zijn voor de regeling van administratiefrechtelijke onderwerpen (zoals rechtspositieaangelegenheden), voor de regeling van discipline en tuchthandhaving ligt dat geheel anders. Het tuchtrecht moet kunnen functioneren in de rauwe werkelijkheid van een gewapend conflict. Dat in het gevecht en andere operationele situaties de grenzen van het toelaatbare niet worden overschreden hangt in de eerste plaats af van het optreden van de meerdere. Meerdere-mindereverhoudingen vormen structureel niet alleen de basis van doelmatig optreden, maar ook

van rechtmatig optreden. Het is dan ook principieel onjuist inzetbaarheidsbepalende meerdere-mindereverhoudingen te willen regelen als ambtelijke verhoudingen tussen ambtenaren. Dat zelfde kan worden gezegd van de verdeling van tuchtrechtelijke bevoegdheden tussen rechter en commandant. Men werkt op die manier misverstanden en wrijvingen in de hand (die zich ook al hebben voorgedaan), die de tuchthandhaving niet bevorderen.

Deze kritiek kan tot slot nog (aanvullend) worden geïllustreerd met art. 81, 3e lid WMT. Op grond van dat artikel kan de naasthogere commandant bij de rechter beroep instellen wanneer hij van mening is dat zijn ondercommandant te licht heeft gestraft of ten onrechte geheel niet heeft gestraft. Hij stelt daarmee dus beroep in tegen een concrete tuchthandhavingbeslissing van een ondercommandant. Deze bepaling is in de plaats gekomen van het oude „overnemen” met strafverzwaring. Maar wat móeten wij ermee? Men kan toch niet van een bataljonscommandant verlangen dat hij een (urgent) meningsverschil met een van zijn compagniescommandanten, over een zaak die zozeer op beider terrein van verantwoordelijkheid ligt, „uitvecht” voor een rechter (met wie weet welke wachttijd)? Wat baat een dergelijke bepaling een bataljonscommandant onder operationele omstandigheden in het buitenland? Van deze bepaling is bij het legerkorps nog geen gebruik gemaakt. Dit artikel dient te worden geschrapt en te worden vervangen door een realistischer en bruikbaarere regeling.

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Moet de infanterieopleiding worden aangepast?

De filosofie van kol Coopmans (*MS 160*(1991)416) over „zich zelf opleidende infanterie-eenheden” is hopelijk een aanzet tot een bredere discussie van de problematiek rond het verkrijgen van gevechtssklare eenheden. Een problematiek die des te meer speelt nu de diensttijd weer korter is geworden. De verrassende eenvoud van het door Coopmans voorgestelde opleidingstraject kan ongetwijfeld bijdragen tot een verbetering van de gevechtswaarde van infanterie-eenheden.

Inhakend op zijn artikel lijkt het mij zinvol wat nader in te gaan op één van de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan om dit opleidingstraject te kunnen realiseren: taakspecialisatie of paraatstelling vlak voor afzwaaien. Aan andere voorwaarden, zoals het beschikken bij de eenheid over deskundig opleidingskader en het ter beschikking hebben van de noodzakelijke geavanceerde onderwijsleermiddelen alsmede het specialistische personeel dat hierbij nodig is, moet ook worden voldaan. Maar daarbij zou, zoals Coopmans zelf al aangeeft, ook kunnen worden gedacht aan het centraal ter beschikking hebben van deze middelen en slechts het verschuiven van de *verantwoordelijkheid van de realisatie* van de desbetreffende delen van de opleiding op deze centrale lokatie naar de compagniescommandant. Dat dient overigens per opleiding (wapensysteem) te worden bekeken met als criterium kosteneffectiviteit en capaciteiten van het normale kaderlid

in de compagnie. Capaciteit in de zin van wat kan worden gevraagd qua „vredes”-opleidingsbekwaamheid.

Taakspecialisatie

Complexiteit binnen de pantserinfanterie-eenheden is mede een gevolg van een veelheid aan taken: optreden als deel van een gemechaniseerd team, aanvallend of verdedigend te zamen of in samenhang met tanks, naast het optreden als infanterie-eenheid uitgestegen of te voet, zoals (storm)rivierovergang en optreden in bossen en oorden. Voeg daaraan toe taken in het kader van luchtnabijbeveiliging, zoals zelfverdediging tegen heli's, en de complexiteit is compleet.

Als wij ervan uitgaan dat eenheden ver voor het afzwaaien tot een bepaald niveau gevechtssklaar moeten zijn tot, laten wij zeggen, het pelotonsniveau, dan kan een oplossing worden gevonden in een verdere taakspecialisatie binnen de infanterie.

— Wij hebben al de waarnemer en verkenners van het Korps Commandotroepen met als taakspecialisatie een bijzondere vorm van „bewaken” ofwel verzamelen van gevechtssinlichtingen.

— Wij hebben de infanteriebeveiligingscompagnieën met hun specifieke beveiligingstaak op het Nederlandse grondgebied.

— Wij krijgen de luchtmobiele eenheden, gespecialiseerd in samenwerking met helikopters en het tirailleur-optreden zonder of met weinig moderne hulpmiddelen.

— Het gros van de huidige parate infanterie is de „normale” pantserinfanterie die binnen teams en verkenningseskadrons in de bedekte

terreindelen beveiligd en verdedigt, meestal door het innemen van verdedigende opstellingen of m.b.v. acties te voet of uitgestegen acties offensief optreedt. Het model van Coopmans gaat uit van een langdurige voetopleiding tot op compagniesniveau. In het huidige optreden van manoeuvrebataljons is voor de pantserinfanterie het niveau peloton als bouwsteen in een team of verkenningseskadron voldoende. In de luchtmobiele compagnie is de langdurige voetopleiding tot op compagniesniveau wel vereist.

Een verdere taakspecialisatie binnen de huidige pantserinfanterie kan worden gevonden door het splitsen in „*begleit*-infanterie”, „gespecialiseerd” in het te zamen met tanks bereden optreden en „pantserinfanterie”. Bij de laatste is dan het *uitgestegen peloton* het wapensysteem, ondersteund door de battlefield-taxi, onze huidige YPR, mogelijk in de toekomst met een *Automatic grenade launcher* i.p.v. de huidige 25 mm. Bij de „*begleit*-infanterie” is de *infanteriegroep* het voorname wapensysteem, gebracht door het voertuig naar de plaats waar problemen voor de tanks moeten worden opgelost: verkennen en doorbreken van hindernissen, het opruimen van lastige pantserbestrijdingsopstellingen e.d. Het voertuig is voorshands voorzien van de 25 mm, in de toekomst mogelijk een zwaardere kanon, minimaal 35 mm. Het eindniveau van de battlefield-taxi-infanterie zou dan zeer goed compagnie te voet en uitgestegen kunnen zijn, bij de *begleit*-infanterie maximaal daarentegen het bereden en uitgestegen peloton.

De opleiding van de *begleit*-infanterie zal dan niet het model Coop-

mans volgen maar zich in een vroeg stadium richten op bereden optreden, al dan niet in samenwerking met tanks. De battlefield-taxi-infanterie volgt dan het model Coopmans en gaat pas na doorkneed te zijn in het voetoptreden over op uitgestegen optreden, ook gedeeltelijk te zamen met tank- en antitankpelotons. Beide soorten eenheden kunnen dan na bv. 6 maanden zijn opgeleid tot het niveau peloton, zij het voor de battlefield-taxi-infanterie uitsluitend v.w.b. het optreden te voet.

Bijzondere taken zoals *peacekeeping* en evt. *peace enforcing* kenmerken zich door een hoge waarschijnlijkheid dat zij metterdaad moeten worden uitgevoerd alsmede een mogelijk zeer korte voorbereidingstijd. Wanneer een specifiek op het VN-optreden gericht deel in de eerste 6 maanden opleiding wordt opgenomen zijn deze eenheden gereed om voor die taken te worden ingezet.

Paraatstelling aan het einde van de diensttijd

Wanneer het uitgangspunt wordt dat eenheden eerst tegen het einde van hun diensttijd het niveau „opgeleid peloton” bereiken en dus pas dan paraat kunnen worden gesteld, hoeft dat niet tot problemen te leiden voor het gereed zijn voor een grootschalig conflict; de reactietijd wordt immers alsmäär langer, en wordt momenteel door sommigen reeds op 6 maanden gesteld. Dat heeft echter wel tot gevolg dat de KL niet beschikt over opgeleide parate eenheden die kunnen worden uitgezonden in het kader van *peacekeeping* of *peace enforcing*, tenzij die infanteristen langer aanwezig zijn. Aangezien het waarschijnlijk niet haalbaar is om voor deze taak mobilisabele of klein-verlofeenheden in te zetten moet de oplossing worden gezocht in vulling met beroeps bepaalde tijd (bbt). Zoals bekend wordt dit reeds voorzien voor

de luchtmobiele brigade, waarmee een evt. *peacekeeping*taak kan worden gedekt. Voor *peace-enforcing* zijn echter ook evt. gemechaniseerde eenheden nodig. Wanneer bv. één mechbrigade of de lichte brigade wordt ge-*earmarked* voor de *peace-enforcing*taak van de KL en derhalve ook met bbt'ers wordt gevuld beschikt de KL over eenheden die na een opleidingstijd van ongeveer 10 maanden nog gedurende een jaar kunnen worden ingezet, met een minimale reactietijd.

Afsluitend wil ik opmerken, dat ik de essentie van het model Coopmans, zoals ik die zie, van harte ondersteun: het belangrijkste wapen van een pantserinfanteriebataljon is niet de 25 mm maar de infanterie te voet of uitgestegen infanterie, en wij moeten ons niet laten verleiden tot een keurslijf „paraat na 3 maanden”.

D.M. VONHOF, lkol inf
Hoofd Sectie Plannen OCI

Moet de infanterieopleiding worden aangepast?

De door lkol Vonhof gesignaleerde taakspecialisatie voor compagnieën en hoger wordt ook door mij onderkend. In mijn artikel heb ik — zoals ook aan het slot opgemerkt — alleen het moeilijkste traject willen uitwerken.

Een taakspecialisatie binnen de compagnie heeft naar mijn mening te veel nadelige effecten. De schrijvendste hiervan zijn: het verbreken van organieke verbanden, het niet beheersen door een ieder (met name het dienstplichtige kader) van alle wapensystemen en het creëren van leegloop.

Door het verdelen van de opleiding in goed te definiëren delen (opleiding te voet, oefenen te voet, opleiden bereden en oefenen bereden) wordt het mogelijk iedereen op alle wapensystemen op te leiden. Dat

voorkomt leegloop en organieke verbanden hoeven niet te worden verbroken.

Goed opgeleide infanteristen te voet kunnen, met deze opleiding te voet als referentiekader, sneller worden opgeleid in het bereden optreden. Deze „tijdwinst” is nodig voor de door mij aangegeven extra wensen. Het aantal uren onderhoud kan in het door mij beschreven traject drastisch worden verminderd; naar schatting met 30%.

Bij de toekomstige structuur van de gemechaniseerde brigades zie ik, in tegenstelling tot de structuur van de pantserbrigades, geen functie weggelegd voor „*begleit*-infanterie”.

Als laatste de *peacekeeping*- en *peace-enforcing*taken. Voor de eerste denk ik dat (pantser)infanterie, opgeleid volgens het door mij voorgestane model, beter geschikt is dan via het huidige model opgeleide infanterie. Met het gestelde t.a.v. *peace enforcing* kan ik geheel instemmen. H.F. COOPMANS, kol jg

KLu nu

De Koninklijke luchtmacht in beeld, door C. van den Heuvel, 128 blz. geïll. Uitg.: Van Holkema en Warendorf (Unieboek), Houten 1991. Prijs: f 49,90. ISBN: 90.269.4199.4

Volgens de auteur geeft „KLu nu” een beeld van de Koninklijke luchtmacht anno 1990. In dit boekwerk, dat voornamelijk uit foto's bestaat, wordt o.m. aandacht besteedt aan de vliegeropleiding, het operationele vliegen, het onderhoud, alsmede aan de diverse vliegbases. Centraal staan echter de bij de KLu in gebruik zijnde vliegtuigtypen, waarbij de F-16 een prominente plaats inneemt. De foto's zijn voorzien van beknopte en in populaire stijl geschreven teksten waarin de kenners echter weinig nieuws zullen ontdekken. Tevens zijn van de in het boek

genoemde vliegtuigen de belangrijkste technische gegevens vermeld. Niet duidelijk is waarom de auteur dat bij de Fokker Friendship heeft nagelaten. Het boek wordt besloten met een lijst van registratie- en constructie nummers van de bij de KLu in gebruik zijnde vliegtuigen, een adressenlijst van de bureaus Voorlichting van de diverse vliegbases, een zeer beknopte literatuurlijst en een lijstje van gebruikte afkortingen.

Hoewel „KLu nu” door de over het algemeen fraaie foto's een aardig beeld van de luchtmacht geeft ligt de nadruk te veel op de vliegerij. Dat er bv. ook bijna 3000 burgers bij dit krijgsmachtdeel werkzaam zijn komt nergens in het boek aan de orde. Een echte misser is het weglaten van de Groepen geleide wapens. Daarom was het beter geweest als de auteur het boek een andere titel had gegeven.

drs. W. H. LUTGERT, bibl. LSS

Documentaire Nederland en de Tweede Wereldoorlog

Verzamelwerk in 52 afleveringen, 24 blz. per afl., geïll. Uitg. (i.s.m. Rijksinst. v. Oorlogsdocumentatie): Waanders b.v., Zwolle, 1989/91. Prijs per afl.: f 6,95 (in abonnement f 6,25). ISBN: 90.6630.901.6

Enige tijd geleden is de laatste aflevering van deze serie verschenen; vandaar wellicht verwondering over deze recensie. Toch zijn daarvoor twee goede redenen. Indertijd (MS

158(1989)577) heb ik t.g.v. de officiële presentatie van de eerste aflevering (9 okt. '89 in het Legermuseum te Delft) een bespreking aan die publikatie gewijd. Gelet echter op de door uitgeverij Waanders gekozen opzet, een verzamelwerk in 52 afleveringen, kon slechts – op basis van de inhoud van deel I – een verwachting worden uitgesproken over inhoud en kwaliteit van de nog resterende 51 afleveringen. En vandaar dat nu een terugblik passend lijkt; een korte evaluatie zo u wilt, waarin wordt nagegaan of de indertijd gewekte verwachtingen ook zijn waargemaakt. Die verwachtingen heb ik toen ongeveer als volgt verwoord.

Afgaande op de verstrekte informatie zou kunnen worden geconcludeerd dat er sprake is van een wetenschappelijk verantwoord verzamelwerk, waarbij is gepoogd door het beeldverhaal en de heldere beknopte teksten de toegankelijkheid voor een breed publiek te vergroten (...) Alle afleveringen bevatten behalve tekst allerhande beeldmateriaal: foto's, dagboeken, krantepublikaties en affiches, waarvan vele in kleur.

Die verwachting is meer dan waarheid. Het is inderdaad een unieke reeks geworden: meer dan 3000 illustraties, waaronder zeer veel authentiek materiaal, vergezeld van vlot geschreven, intrigerende teksten, bieden een zeer indringend beeld van de oorlog en bezetting. Teneinde degenen die eertijds hebben verzuimd op de serie in te tekenen, een herkansing te geven, is dan ook terecht besloten voor een herdruk.

Twee opmerkingen mijnerzijds. Het aardige, maar gelijktijdig ook bedrieglijke van een verzamelwerk is altijd de prijs. Die is per aflevering betrekkelijk gering en, gelet op de kwaliteit van het gebodene, alleszins redelijk. Het complete verzamelwerk blijkt echter – zij het ongemerkt, en dat is juist het aardige – toch meer dan f 300 te hebben gekost. De tweede opmerking is een herhaling. Ik blijf het jammer vinden dat deze verhelderende publikatie niet is vergezeld gegaan van een videoband (desnoods facultatief) met authentieke beelden en geluid, waardoor een nog wezenlijker bijdrage aan de beeldvorming zou zijn geleverd.

Voor velen was echter op 5 mei 1945 de oorlog niet ten einde. Vandaar dat de samenstellers alsnog hebben besloten voor de uitgave van een

53e deel: een boek van 96 blz. met de titel „De oorlog na de oorlog”, (prijs f 25,-) waarin de nasleep van de oorlog centraal staat. Hierin vindt men onderwerpen als de wederopbouw, de berechting van oorlogsmisdadigers, de terugkeer uit de

kampen e.d. Tevens is daarbij een tekortkoming van de oorspronkelijke uitgave rechtgetrokken: in dit boek is namelijk een register opgenomen waardoor de serie ook als naslagwerk kan worden gebruikt.

J.C.A.C. DE VOGEL, bgen inf b.d.

De militie van den staat

Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden, door dr. H. L. Zwitzer, 256 blz. Uitg.: Van Soeren & Co, Amsterdam, 1992. Prijs: geb. f 49,90/Bfrs 995. ISBN: 90.6881.020.0

Het Staatse Leger, aldus Zwitzer, wordt doorgaans aangeduid met een aantal stereotypen. Het leger was een vergaarkak van het mindere deel van de maatschappij en het werd gevuld met huursoldaten van buitenlandse herkomst. Bovendien was er weinig belangstelling en dientengevolge ook nauwelijks geld ter beschikking. Schr. beoogt met dit boek (de handelseditie van zijn dissertatie) het beeld te corrigeren.

De eerste twee hoofdstukken geven meer informatie over de opbouw van het leger, de verdedigingswerken en het gezag over het leger, dat werd uitgeoefend door de Raad van State, de Staten-Generaal en de gewesten. In dit verband wordt ook de positie van de stadhouder aan de orde gesteld. De bewegingsvrijheid van commandanten blijkt in die periode beperkt te zijn geweest, want de operaties werden gevoerd in overleg met de gedeputeerden van de Staten-Generaal. Schr. signaleert echter dat deze beperkte vrij-

heid van handelen een Europees verschijnsel was.

De overgang van het aanwerven van soldaten voor één veldtocht naar een staand leger met permanent aanwezige beroepssoldaten, vond plaats in de tijd van Prins Maurits. Het opleiden en oefenen vergden zoveel inspanning, dat het af-danken na een veldtocht te duur werd. Zwitzer stelt hier, en deed dat ook elders, dat die hervormingen niet zozeer op initiatief van Prins Maurits tot stand zijn gekomen, maar dat diens neef Willem Lodewijk de drijvende kracht is geweest. In het derde hoofdstuk gaat schr. nader in op de herkomst van de militairen van het Staatse leger. Hij verweert zich tegen de veronderstelling, dat het weinig militaire karakter van het Nederlandse volk de oorzaak was van het werven van zoveel vreemdelingen. De reden was meer van „economische en demografische aard”: de bevolking van de Republiek was te gering om een beroepsleger, van voldoende omvang en bestaande uit alleen Nederlanders, op de been te krijgen. Een werving van soldaten in de armere gebieden in Europa was het gevolg. De lagere beloning in het leger, in vergelijking met de daglonen elders, zou volgens Zwitzer geen invloed op de werving hebben gehad. De wervingskracht werd veroorzaakt door het permanente inkomen

van de militair; zulks in tegenstelling tot andere meer seizoengebonden beroepen. Zich baserend op rekrutenlijsten uit 1780/81 en refererend aan o.m. de herkomst van het marinepersoneel, komt schr. tot de voorzichtige conclusie dat de militairen van het Staatse leger voor ongeveer de helft uit de Republiek afkomstig waren. Voor officieren zou dat ongeveer 75% zijn geweest.

Een afzonderlijk hoofdstuk behandelt de financiële bijdragen van de verschillende gewesten aan het leger. Hiertoe werd de zg. quote gehanteerd, waarin de gewesten voor een vast percentage werden aangeslagen. In dat kader kreeg elk gewest „een aantal troepen en andere oorlogslasten ter rechtstreekse betaling toegewezen”. Schr. schetst o.m. de uitgebreide discussies over de hoogte van de quote, en het vertragen en ontduiken van de betaling van bepaalde posten door de gewesten. De negatieve consequenties van het zelfstandig zijn van elk der gewesten komen hier duidelijk naar voren. Voor de betaling van het krijgsvolk had dat ingewikkelde systeem nauwelijks consequenties, want de betalingen werden verricht door de zg. solliciteurs, in zekere zin ondernemers, die ervoor zorgden dat de commandanten van eenheden hun troepen op tijd konden betalen en wapens konden kopen. De verrekening vond plaats doordat de solliciteurs de soldijbijdragen van de Staten inden. Met dit systeem was een tijdige betaling van soldij en traktement vrijwel verzekerd.

Bij de traktementen van met name de hogere officieren blijkt een cumulatie van inkomen regelmatig te zijn voorgekomen. Men werd soms betaald voor een rang, als commandant (d.w.z. eigenaar) van een een-

heid èn voor een functie. Voor de vervulling van de functie kreeg de waarnemer het traktement dat hij als plaatsvervanger ook reeds genoot. In de 18e eeuw ontstond in dat verband de gewoonte aan de waarnemer de rang titulair te verlenen. Door het ontbreken van een pensioenregeling bleven vele hogere officieren tot op hoge leeftijd op de sterkte drukken. Evenzo gold dat voor oudere en invalide soldaten, met als gevolg dat de effectieve sterkte van een eenheid aanzienlijk lager was dan de betalingssterkte, terwijl ook de promotiekansen beperkt bleven. Kortom, een complex systeem, waarin eerst in 1792 enige ordening werd gebracht. De effecten waren echter beperkt, want de gebeurtenissen van 1795 zouden aanzienlijk grotere wijzigingen tot gevolg hebben.

In een afzonderlijk hoofdstuk analyseert Zwitser de samenstelling van het officierskorps aan het einde van de 18e eeuw. Voor het eerst werden toen beoordelingen ingevoerd. Een negatieve beoordeling kon een bevordering wel belemmeren, een positieve had echter nauwelijks invloed. De bevorderingen vonden plaats volgens anciënniteit, waarbij een adellijke herkomst doorgaans wel bijdroeg aan een snellere car-

rièregang. Daarbij werd niet afge- weken van een algemene Europese gewoonte, met dien verstande dat in de Republiek ook het patriciaat daartoe werd gerekend. Opmerkelijk is het grote aantal generaals in de tweede helft van de 18e eeuw. De stadhouders zouden daarbij duidelijk eigen belangen op het oog hebben gehad. Uit de conluitelijsten blijkt een brede kennis van een vreemde taal bij de officieren; daarentegen lijkt het in die tijd niet zo best gesteld met de wetenschappelijke kennis, waartoe ook de „poe- zij” werd gerekend.

Uit de nabeschuiving blijkt, dat er steeds een leger is geweest en dat de uitgaven voor de defensie per inwoner in Holland in de 18e eeuw door- gaans hoger lagen dan in Groot- Brittannië.

Met dit boek heeft Zwitser een aantal nog onbekende aspecten over het personeel van het Staatse leger over het voetlicht gebracht en daarmee ook argumenten aangedragen waardoor een aantal eerder vermelde generalisaties over dit leger on- juist is gebleken. Vele tabellen en bijlagen ondersteunen het betoog. Een waardevol boek voor zowel de deskundige als de belangstellende leek.

T. DE KRUIJF, genm gn

Met God, voor het volk

De vonk in de Roemeense revolu- tie. De autobiografie van Laszlo Tôkes, o.r.v. D. Porter, 225 blz., geïll. Uitg.: J.J. Groen en Zn, Leiden, 1991. Prijs: f 24,95. ISBN: 90.5030.206.8

De gebeurtenissen rond dominee Tôkes en zijn gezin op 15 en 16 december 1989 (de bevolking van zijn woonplaats verzette zich tegen zijn huis-uitzetting door de Securitate) waren de start van het sneeuw- baleffect dat zou leiden tot de om- wenteling in Roemenië. Tôkes was op dat moment predikant van de Hongaarse Hervormde Kerk in Temesvar (Timisoara); dat zijn tevens de twee hoofdpunten van de proble-

matiek waarmee Tôkes voortdurend werd geconfronteerd: zijn religie en zijn etnische afkomst. Zijn strijd tegen de onderdrukking door het re- gime van Ceausescu van zowel de vrijheid van religie als van de Hongaarse identiteit, heeft zijn leven in hoge mate bepaald. Tôkes' binding met zijn Hongaarse afkomst is zó sterk, dat hij zelfs de hele inleiding van het boek daaraan besteedt.

Tôkes is geboren op 1 april 1952 in Koloszvar in het voormalig Hongaarse Transsylvanië. In 1971 startte hij zijn opleiding aan het Theologische Instituut aldaar, op dat moment de enige resterende Hervormde academie in Roemenië. Die opleiding werd door de communistische machthebbers bewust verziekt, want juist in die tijd nam de druk van de Roemeense regering op de

Hongaarse bevolking en op de kerken toe. Preken in het openbaar werd verboden, Hongaarse plaatsnamen mochten niet meer worden gebruikt, en – belangrijker – hele bevolkingsgroepen werden gedwongen verplaatst. Tôkes' geboortestreek, oorspronkelijk 70% Hongaars, is nu 70% Roemeens! Die situatie bracht Tôkes voor het eerst in conflict met de autoriteiten.

Met enkele collega's trachtte Tôkes de studentenorganisatie naar Westers voorbeeld invloed te doen krijgen op het beleid van het Instituut. Dat lukte slechts ten dele, maar hij trok daardoor helaas wèl de aandacht van de Securitate. Na zijn promotie in 1975 werd hij geplaatst te Brasov en vervolgens in 1977 te Dej. Hij had de bedoeling ook daar te werken aan de vernieuwing van de kerk, en vandaar uit aan de maatschappij. De Securitate zette hem echter onmiddellijk onder druk. Hij werd bestempeld tot „reactionair geestelijke”; het werken werd hem vrijwel onmogelijk gemaakt. Van zijn kerkmeerdere ontving hij evenmin steun. Een deel van zijn strategie was namelijk het rechtstreeks uitdagen van de kerkelijke leiding, o.m. door open brieven over allerlei misstanden. Ook begon hij bijdragen te leveren aan een *samizdat* (ondergrondse) krant. Deze activiteiten zorgden ervoor dat hij geen predikant (uitsluitend verantwoordelijk aan de plaatselijke gemeente) mocht worden, doch slechts hulppredikant (onder directe verantwoordelijkheid van de bisschop, en dus de partij!) moest blijven. Uiteindelijk werd hij in 1985 zelfs geheel uit zijn ambt gezet.

In zijn ambteloze tijdperk (1985/86) ontwikkelde Tôkes activiteiten als campagnevoerder voor de mensenrechten. De bekendheid die hij hierdoor verwierf, en de wens van de Roemeense autoriteiten om goede betrekkingen met het Westen te onderhouden, droegen ertoe bij dat hij in 1986 opnieuw in zijn geestelijke ambt werd geïnstalleerd, nu echter te Temesvar. Tôkes blies de kerk aldaar, in de hem bekende stijl, nieuw leven in, hetgeen hem weer niet in dank werd afgenomen.

De stap naar Tôkes' betrokkenheid

bij de landelijke politiek werd veroorzaakt door Ceausescu's „systematiseringsbeleid”, het plan om o.a. binnen 12 jaar 8000 dorpen te vernietigen en de bevolking naar de steden te laten verhuizen. Tokes wilde dat de leiding van de kerk zich openlijk tegen die politiek zou uitspreken. Dat leidde in maart 1989 opnieuw tot schorsing uit het ambt; nu weigerde Tokes echter dat te accepteren. Een escalatie van het conflict met kerkelijke en civiele autoriteiten volgde. De steun van de bevolking kon echter niet voorkomen dat Tokes werd gearresteerd. De daarmee gepaard gaande rellen (en slachtoffers) en vooral de aandacht die de Westerse pers daaraan besteedde, vormden echter de vonk tot de Roemeense revolutie. Na Ceausescu's val kwam Tokes weer op vrije voeten.

Sedert mei 1990 is Tokes bisschop van de Hongaarse Hervormde Kerk te Nagymarad. In die functie blijft hij streven naar een versterking van de kerk en naar maatschappelij-

ke verbeteringen, naar zijn zeggen d.m.v. een tweede, vreedzame revolutie. Hij ondervindt daarbij nog steeds veel weerstand.

De oorspronkelijke, Engelse, uitgave van dit boek dateert van de eerste helft van 1990, dus kort na de revolutie. Dat is dan ook de sfeer die het boek ademt: de culminatie van de autobiografie ligt bij de gebeurtenissen op 15 en 16 december 1989 in Temesvar. Als objectieve studie van politieke, maatschappelijke en religieuze ontwikkelingen in Roemenië is het boek minder waardevol. Ter zake worden slechts zeer sporadisch gegevens vermeld; de persoonlijke standpunten van de schrijver klinken te zwaar door. De waarde van het boek schuilt in de beschrijving van het tijdsbeeld en van de wijze waarop het Roemeense volk met het repressieve beleid van de regering Ceausescu werd geconfronteerd. In die zin is lezing zeker aan te raden.

J.C. KRUIDENIER, Ikol inf

voor een opmars naar Tripoli werd afgewezen. In die periode kwamen de eerste Duitse troepen aan en onder tamelijk ongelukkige omstandigheden werd O'Connor in april 1941 door Duitsers gevangen genomen. Tijdens de onoverzichtelijke situatie van november 1943, waarbij Italië een wapenstilstand met de geallieerden sloot, maar de Duitsers het land bezetten, wist O'Connor met een aantal anderen te ontsnappen en op avontuurlijke wijze de geallieerde eenheden in Zuid-Italië te bereiken.

Na terugkeer in Engeland werd hij belast met het commando over een legerkorps en nam daarmee deel aan de operaties in Normandië. Vervolgens maakte hij de bevrijding van Frankrijk, België en Zuid-Nederland mee. Begin 1945 werd hij bevelhebber van het *Eastern Command* in India.

Na de oorlog vervulde O'Connor gedurende korte tijd de functie van *Adjutant-General to the Forces*.

Een conflict met Montgomery, waarbij een gebeurtenis uit de oorlog meespeelde, was voor hem reden zijn ontslag in te dienen. Na nog vele jaren andere maatschappelijke functies te hebben vervuld overleed hij in 1981.

O'Connor was de man, die de Britten de eerste grote overwinning bezorgde. De wijze waarop hij de operaties leidde, doet vermoeden dat de oorlog in de woestijn een ander verloop zou hebben gehad, indien hij niet krijgsgevangen zou zijn gemaakt. Toen O'Connor uit krijgsgevangenschap terugkeerde, waren twee en een half jaar voorbijgegaan; een periode waarin de oorlogvoering inmiddels een grote ontwikkeling had doorgemaakt. Anderen, veelal jonger dan hij, hadden met de nieuwe wapens ervaring opgedaan en ze met succes op een grotere schaal weten te gebruiken. Voor O'Connor bleef daardoor slechts een plaats op het tweede plan. Overigens was zijn carrière zeer succesvol en door zijn optreden en omgang met mensen genoot hij alom waardering en aanzien. In tegenstelling tot anderen, die soms een hogere rang bereikten, bleek bij hem niets van enige rancune. Zijn

The forgotten victor

General Sir Richard O'Connor, door J. Baynes, 320 blz., geïll. Uitg.: Brassey's Ltd, Londen, 1990. Prijs (geb.): £ 15,95. ISBN: 0.08.036269.9

Richard O'Connor werd in 1889 in Kasjmir geboren. Hij groeide op in Ierland en in Groot-Brittannië. In 1908 begon zijn opleiding in Sandhurst en de Eerste Wereldoorlog bracht hem op de slagvelden van Vlaanderen en Noord-Italië. Nadien volgden plaatsingen in Engeland (o.a. als instructeur op het *Staffcollege* te Camberley), Egypte en India. In 1938 werd hij divisiecommandant in Palestina en een van de jongste generaal-majors in het Britse leger. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd de divisie naar Egypte verplaatst. Nadat de Italianen de kant van Duitsland hadden gekozen begonnen zij aarzelend vanuit Libië met een of-

fensief richting Egypte. Na ca. 100 km terreinwinst kwam dat offensief echter tot stilstand. O'Connor, inmiddels bevorderd tot luitenant-generaal, werd door Wavell belast met het uitvoeren van een tegenoffensief van beperkte omvang; de Operatie Compass. Met niet meer dan ruim 30.000 man moest hij het opnemen tegen de Italiaanse troepen met een sterkte van ca. 250.000 man. In de periode december 1940-februari 1941 toonde ook hij het uitvoeren van offensieve operaties met gemechaniseerde en gemotoriseerde eenheden te beheersen. De uitvoering van dit beperkte offensief was zo succesvol dat de gehele Cyrenaica in Britse handen viel. De Italianen waren geheel verslagen (130.000 man werden krijgsgevangen gemaakt) en het westelijke deel van Libië lag voor het grijpen. Als gevolg van de door Churchill opgedragen interventie in Griekenland waren echter onvoldoende middelen beschikbaar om Libië verder te bezetten en O'Connors voorstel

dynamiek, vasthoudendheid en vermogen om samen te werken worden goed geïllustreerd door zijn gedrag tijdens krijgsgevangenschap. Hij wist contacten te onderhouden met de buitenwereld en organiseerde acties om te kunnen ontsnappen. Tot twee keer toe wist hij gedurende korte tijd buiten het gevangenkamp te komen; de tweede keer met een groep van vijf andere generaals, waarvan er één uiteindelijk Engeland wist te bereiken. De derde keer was dan ten slotte succesvoller.

Uit deze biografie wordt niet duidelijk of het succes van O'Connor is gebaseerd op studies en analyses; slechts een enkele keer wordt terloops melding gemaakt van het uit-

voeren van een krijgshistorische studie. Wel deelt Baynes mee, dat O'Connor de verkenningen, voorafgaande aan een nieuwe actie, voor een belangrijk deel zelf uitvoerde. De wijze waarop de eenheden werden getraind en geoefend, de staf werd gebruikt, e.d. komt echter niet aan de orde. Aan de behandeling van deze aspecten door de militair O'Connor wordt helaas minder aandacht besteed, dan wenselijk is. Daarentegen komt hij wel duidelijk naar voren als een karaktervolle en dynamische persoonlijkheid, die inspirerend werkte op zijn omgeving. Dit facet alleen reeds maakt het boek het lezen waard.

T. DE KRUIJF, genm gn

Generalstabausbildung zwischen Gesellschaft und Militär

Das Jahresarbeiten-Archiv, o.r.v. D. Bald, W. Nolte en H.-H. Steyreff, 240 blz. Uitg.: Verlag E. S. Mittler & Sohn GmbH, Herford/Bonn, 1991. Prijs: DM 29,80. ISBN: 3.8132.0375.

Dit boek bevat een bibliografie van de scripties die door de cursisten van de *Generalstabs- und Admiralstabausbildung der Führungsakademie der Bundeswehr* in 30 jaren sedert de oprichting in 1957 zijn gemaakt. In totaal zijn ongeveer 2500 titels opgenomen; daarbij is ingang mogelijk op auteursnaam, onderwerp, persoons- of zaaknaam en op geografische aanduiding. Afzonderlijk is de samenstelling van de ver-

schillende rubriceringen toegelicht, alsmede de wijze waarop de (soms geclassificeerde) werkstukken kunnen worden geraadpleegd.

Uit dit boek blijkt, dat de cursisten een brede scala van onderwerpen hebben bestudeerd. Alhoewel de militaire onderwerpen de meerderheid vormen, blijken toch ook vele maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen in de loop van de tijd te zijn behandeld. De bibliografie is helaas (nog) niet beredeneerd en geeft dus rijp en groen naast en door elkaar weer. Slechts feitelijke bestudering van de werkstukken zal hierin duidelijkheid kunnen verschaffen.

Het werk kan als redelijk uniek worden beschouwd en zal, ondanks het genoemde bezwaar, zeker in de militaire bibliotheken niet mogen ontbreken. T. DE KRUIJF, genm gn

Hitlers Army

Soldiers, nazis and war in the Third Reich, door O. Bartov, 238 blz. Uitg.: Oxford Univ. Press, Oxford, 1991. Prijs (geb.): £ 15,-. ISBN: 0.19.506879.3

Schrijver probeert aan te tonen dat niet alleen de SS, maar ook de

Duitse Wehrmacht in de Tweede Wereldoorlog is verworden tot een door het nazi-regime gedomineerd en geïndoctrineerd apparaat. Met name in de gedragingen, of beter de misdagingen, aan het Oostfront is dat tot uitdrukking gekomen. De samenhang, die het Duitse leger tot het einde van de oorlog wist te behouden, werd volgens schr. niet veroorzaakt door de groepsbinding

(zoals gesuggereerd door Shils en Janowitz) maar door een strenge innerlijke en uiterlijke discipline, die was gebaseerd op een verderfelijke wereldbeschouwing. Op grond van die visie konden aan de Rus als *Untermensch* alle kwaadaardigheden worden toegeschreven en de Wehrmacht had de taak het Duitse volk daartegen te beschermen. De visie van bv. Hillgruber, waarin de Wehrmacht een heroïsche strijd heeft geleverd tegen de Aziatische horden en de individuele soldaat zich in het algemeen niet heeft misdragen, houdt volgens Bartov geen stand.

Na een inleiding gaat schr. in hfdst. 1 in op de verschijningsvorm van de oorlog aan het Oostfront. Was de *Blitzkrieg* de moderne wijze van oorlogvoering, de oorlog in het oosten kon spoedig niet meer zo worden genoemd. Voor de oorlog tegen de Sovjet-Unie waren onvoldoende middelen beschikbaar, waardoor de operaties in het oosten voor een belangrijk deel werden gevoerd op een wijze, die in de Eerste Wereldoorlog gebruikelijk was: met veel infanterie die zich te voet verplaatste en vanuit loopgraven vocht.

De „primaire” groep, die volgens Janowitz' visie voor de cohesie zorgde, verdween als gevolg van de grote personele verliezen. In de eerste zes maanden van Operatie Barbarossa verloor het Duitse leger ca. 750.000 man (gedood, gewond of vermist). In maart 1942 was dat aantal opgelopen tot meer dan een miljoen. In maart 1945 bedroegen de Duitse verliezen in het oosten meer dan 6 miljoen man, d.w.z. het dubbele van de sterkte bij de aanvang van de operatie. Sommige gevechtseenheden hebben meer dan driemaal de organieke sterkte aan verliezen geleden. Hierdoor was het niet mogelijk de „primaire” groep te handhaven en is het onjuist daarvan uit te gaan.

Vervolgens gaat schr. in op de invloed van de nazi-leer op de discipline en constateert dat bij het uitbreken van de oorlog het Duitse volk reeds meer dan zeven jaar door het nationaal-socialisme was beïnvloed. Dat gold ook voor de dienstplichtigen, die in 1933 nog maar 14 jaar of zelfs jonger waren en sedert-

dien voor een belangrijk deel waren opgevoed in de *Hitlerjugend* of in soortgelijke organisaties. Jarenlang was hun reeds voorgehouden dat Joden en Slaven minderwaardige mensen waren, die uit waren op de vernietiging van de Duitse en Westerse cultuur. Daartegen zou meedogenloos moeten worden opgetreden. Deze vervorming van het mensbeeld heeft grote invloed gehad op de mening en de gedragingen van de Duitse soldaten. Alle tegen de Duitsers gerichte activiteiten van partizanen, van Russische burgers, van mannen, vrouwen en kinderen werden verklaard vanuit het „lagere” niveau van deze Slaven. Dat de Duitsers door hun brutte optreden zelf die reacties hadden opgeroepen, kwam niet bij hen op, aldus schr.

Bartov stelt dat de Duitse Wehr-

macht in al haar geledingen zich schuldig heeft gemaakt aan misdrijven en mishandelingen. Hij citeert daartoe uit vele brieven van militairen en uit verslagen van een aantal eenheden. Dit kan juist zijn, maar schr. toont dat niet geheel overtuigend aan. Bartov put voornamelijk uit de verslagen van drie Duitse *Wehrmacht*-divisies, hoewel reeds bij de aanvang van de operatie 145 divisies werden ingezet. Dat in ieder geval delen van de Wehrmacht zich ernstig hebben misdragen lijdt geen twijfel.

Ook heeft Bartov ongeveer 60 delen van brieven van Duitse soldaten aan hun familie of kennissen opgenomen, waarin vrijwel steeds de *Hitlerjugend* wordt verheerlijkt en de minderwaardigheid van de Joden wordt beklemtoond. Heel duidelijk

blijkt hieruit de grote invloed van de nazi-leer op de jongeren. De door Bartov aangehaalde aanwijzingen van commandanten onderstrepen nog eens, dat niet alleen de SS misdrijven heeft gepleegd. Toch kan uit deze brieffragmenten en uit de genoemde aanwijzingen niet worden geconcludeerd, dat alle Duitse soldaten aan het *Ostfront* zich aan een dergelijk misdadig gedrag hebben schuldig gemaakt.

Overigens kan niet worden ontkend, dat niet alleen de leden van de SS, maar ook de Wehrmacht-soldaten sterk door de nazi-leer zijn beïnvloed. De waarde van dit boek ligt dan ook vooral in het signaal, dat de jeugd als gevolg van jarenlange indoctrinatie sterk kan worden beïnvloed, zowel in denken als in gedrag. T. DE KRUIJF, genm gn

Een complete verzorging? Dat kan...

Van ontwerp tot eindprodukt

o.a.

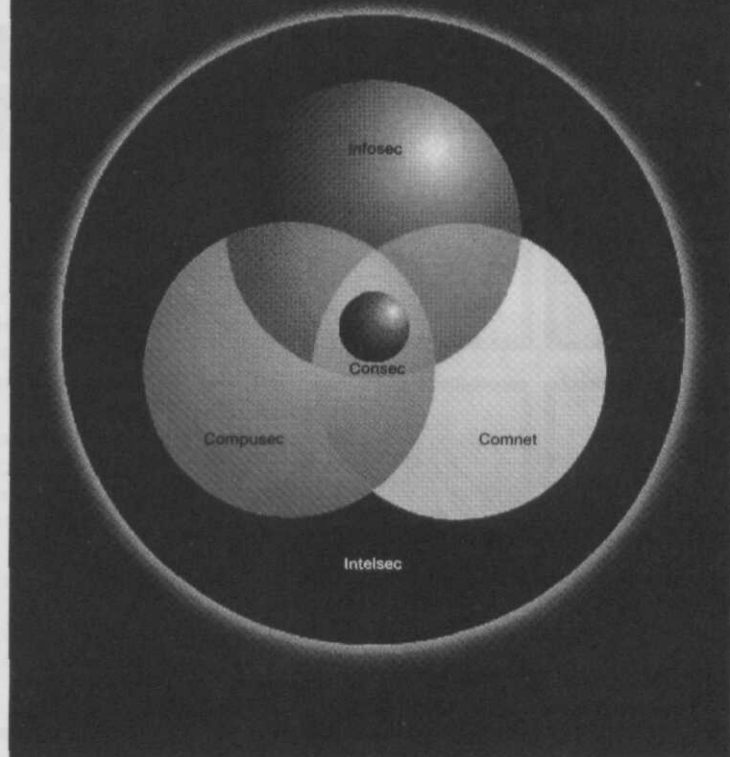
Wetenschappelijke boekwerken

Vaktijdschriften

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel. Telefoon (05220) 68 600

OSPL
group

OSPL Products & Services include:

Secure Information Technology and Communications Systems

TEMPEST and controlled emission products:
Personal and mid-range computers
DEC Terminals, Printers, Facsimiles
Typewriters, Multiplexers, Line Drivers,
Encryption Devices, Fibre optic Solutions
RFI shielded enclosures
Product development and Testing
Site Surveys and Testing, Ruggedisation

Computer and Network Security Products:
Access Control - Hardware and Software
SecurID - Authentication
PC Logical Access Control
PC Physical Access Control
Secure Modems, Secure Facsimiles
Combined Voice/Data/Fax protection
Trusted Network Design, Encryption

Communications and Networking Products:
Network Design and Installation for:
Local Area Networks, Wide Area Networks
Structured Cabling Systems, Modems
Multiplexers, X.25 switches, PADS
FDDI, Token Ring, Ethernet

AS400/3270 Solutions, Passive Stars
Line Drivers, Telecommunications Cabling
CCTV, Fibre Optic Cabling and
Terminations

**Keypoint Site, Controlled Access
and VIP/Vehicle Security Systems**

GROUNDWATCH Integrated Perimeter
Security Systems incorporating CCTV,
Laser and Seismic Sensing
Covert Access Control
VIP Protection Systems
Anti-Terrorist Devices

**Consultancy, Systems Integration
and other services**

Threat Assessment
Security Audits
Risk Awareness
Training Programmes
EMC/EMPP/RFI Consultancy
Project Management, Tasking Services
Research Systems, Product Design
Product Development, Testing
Installation, Commissioning, Maintenance
Total Intergration of Electronic and
Communications Security Systems

The OSPL Group is a market leader specialising in the provision of fully integrated systems to solve electronic security and communication networking problems. Since the 1970's OSPL has designed and implemented advanced technology security and communications solutions to meet corporate, governmental and military requirements the world over.

OSPL's in-depth, in-house expertise covers complete site and information protection from integrated perimeter security through secure premises design to computer and information systems access control. In addition OSPL design and supply a wide range of equipment to control electronic signal emission (TEMPEST) and is a fully accredited supplier to Nato, the UK Government, Military and major European defence contractors. OSPL Group is a founder member of the industrial Tempest scheme and is assessed to AQAP 1 and AQAP 13.

The OSPL Total Approach to electronic and communications security incorporates a complete range of disciplines.

- Security audit
- Risk and threat analysis
- Secure policy creation
- Research, development and testing
- Design of integrated security and communications networking systems
- Design and manufacture of secure and fibre optic products
- Installation, commissioning and rapid response maintenance
- Training and security management

OSPL operate on a divisional basis

MEMBERS
OF THE
INDUSTRIAL
TEMPEST
SCHEME

**Total electronic and
communications security
you can trust**

OSPL

N E D E R L A N D

KRONEHOEFSTRAAT 62,
5622 AC EINDHOVEN
TELEPHONE: 040 - 46 23 09
FAX: 040 - 46 22 81